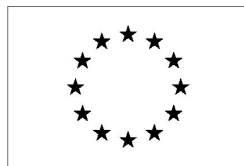

Ova brošura štampana je zahvaljujući finansijskoj podršci

Evropske komisije

Aleksandar Cvejić
Verica Milošević
Lidija Vučković

Monitoring uslova zatvaranja u KPZ Niš

(maj 2007 – maj 2008)

Niš, maj 2008.

Aleksandar Cvejić
Verica Milošević
Lidija Vučković

**Monitoring uslova zatvaranja u KPZ Niš
(maj 2007 – maj 2008)**

Prevodioci:

Marija Petković
Mirjana Dimitrijević

Izdavač

Centar za ljudska prava - Niš
Generala Milojka Lešjanina 12/1, Niš

Za izdavača

Lidija Vučković

Tiraž

300 primeraka

Priprema i štampa

Abak

Sadržaj

Uvod.....	
Osnovne informacije o projektu i realizaciji.....	
Istorijat KPZ Niš.....	

Opšti uslovi zatvaranja u KPZ Niš, koji su bili u režimu kontinuiranog praćenja:

1. Objekti u KPZ-u.....
2. Tretman;
Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje
3. Mere zaštite;
Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje
4. Režim i aktivnosti; Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje.....
5. Dostupnost zdravstvene zaštite;
Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje.....
6. Materijalni uslovi;
Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje
7. Zatvorske službe;
Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje
8. Unapređenje rada službi.....
9. Analize, komentari.....
10. Preporuke date tokom realizacije projekta.....
11. Usvojene preporuke tokom realizacije projekta.....
12. Zaključak.....

Uvod

Od sistema za izvršenje zavodskih sankcija se očekuje da reši sve probleme i propuste koje su za sobom ostavile primarna porodica i sve institucije društva od vrtića, škole pa na dalje, koje su se bavile osuđenikom do životnog doba u kome je učinio delo zbog kog je osuđen. Ovo je, naravno, konstatacija koja do krajnjih granica pojednostavljuje uloge svih aktera i funkcionisanje čitavog društva ali daje suštinu očekivanja koja se postavljaju pred ovaj sistem, očekivanja koja treba da ostvari uz što manje finansijskih ulaganja. Po pravilu, svi ostali se bez rezerve udružuju u kritici neuspeha, inače nerealnih očekivanja, bez preispitivanja uloge i odgovornosti koje sami imaju u dostizanju i funkcionisanju ``sigurne zajednice`` (u značenju od lokalne zajednice do države).

Za razumevanje trenutnog stanja može poslužiti primer jednog zatvora, u ovom slučaju KPZ Niš. Sadržaj ove publikacije je izveštaj o monitoringu uslova zatvaranja u KPZ Niš, u periodu maj 2007 – maj 2008, i izbor članova iz međunarodnih i domaćih zakona koji se odnose na aspekte koje smo pratili. Kao model izveštavanja je korišten OSCE priručnik ``Nadzor nad zatvorima i ustanovama za pritvor: praktični vodič za NVO``.

Problemi koji ne mogu biti uspešno rešeni sprovođenjem bilo kog zakona i koji traže drugačiji pristup u rešavanju su:

- Razumevanje (pripadnika službi unutar zatvora, službi prihvata koje tek treba da se uključe ali i najšire zajednice) da je osuđenik osoba kojoj je kao kazna za učinjeno delo ograničena sloboda kretanja, dok zadržava pravo uživanja svih ostalih prava;
- Da su zakoni lista onoga što nije dozvoljeno i da postoji široko polje mogućnosti za rad sa osuđenima koje nema potrebe da bude navedeno u zakonima jer nije zabranjeno i čijom primenom se ne čini prekršaj;
- Nedostatak afirmativnog pristupa;

Želimo da i na ovom mestu skrenemo pažnju na grupe osuđenika o kojima treba voditi dodatnu brigu kako bi ostvarili jednakost u postojećem sistemu, a to su:

- Osobe sa invaliditetom
- Manjine (etničke, nacionalne, verske, nepismeni)
- Siromašni

Jedan od ciljeva našeg rada je doprinos reformi sistema izvršenja zavodskih sankcija u kojoj bi, po našem mišljenju, resocijalizacija trebala da ima ključno mesto. Polazište je da je vaspitanje proces usvajanja društveno poželjnih i prihvatljivih stavova i sistema vrednosti. Prevaspitanje podrazumeva redefinisane usvojenih neadekvatnih stavova i sistema vrednosti kao i usvajanje nedostajućih.

Promena koju je moguće ostvariti kod osuđenika tokom izdržavanja kazne je adekvatan stav prema krivičnom delu zbog koga je osuđen, što možemo razumeti kao minimum neophodne promene. Optimum ka maksimumu bi bio uvid u relevantne uzroke koji su doveli do krivičnog

dela i uspostavljanje novog sistema vrednosti koji podrazumeva poštovanje kako svojih, tako i vrednosti i prava drugih članova društva, kao i usvajanje načina da taj sistem funkcioniše.

U procesu vaspitanja i prevaspitanja važnu ulogu imaju nagrada i kazna. Potrebno je naglasiti da pri vaspitanju svaka osoba ne usvaja samo sistem vrednosti već i način na koji se taj sistem uči. Zbog toga je važno naglasiti da vaspitanje treba da se bazira na sistemu nagrade, a nagrada može biti mnogo toga, gde bi se sankcija/ kazna mogla da svede na oduzimanje nagrade. Ovakav pristup kvalitativno podiže nivo čitavog sistema sopstvenih vrednosti pojedinca, što je neophodan preduslov poštovanja drugih i stvara veći kapacitet za prihvatanje pozitivnih promena što sve čini program resocijalizacije.

Kvalitativno drugačije postavljenu resocijalizaciju bi morala da prati i odgovarajuća promena u organizaciji sistema sprovođenja.

Rezultati koje bi dao ovako koncipiran program resocijalizacije bi apsolutno zadovoljili postavljene ciljeve koji se tiču zavodskih sankcija u okviru Nacionalne strategije reforme pravosuđa/ Sistem izvršenja zavodskih sankcija, koja je zasnovana na tri osnovna cilja:

- Čuvanje svakog osuđenog i pritvorenog lica na bezbedan i siguran način i u humanim uslovima u skladu sa međunarodnim standardima;
- Promovisanje drugih vrsta sankcija osim zavodskih za kažnjavanje i prevaspitanje osuđenih lica;
- Smanjenje stope povrata nakon otpusta.

Verujemo da je u Srbiji posebno važno da rezultati dostizanja ovih ciljeva budu što bolji. Srpsko društvo je post konfliktno ili možda još u glavama-trajuće-konfliktno društvo, nije daleko odmaklo u tranziciji iz socijalizma u kapitalizam koja se uglavnom sprovodi haotično i količina nasilja je u dramatičnom porastu. Nasilje i kriminal postoje svuda u svetu, međutim razlika u odnosu na razvijene zemlje, sa aspekta običnog građanina, je da su tamo uslovno rečeno ``predvidivi`` i da se sistem nosi sa njima.(npr. u Čikagu postoji web stranica gde na mapi grada možete da dobijete informaciju o vrsti kriminala u svakoj ulici, redovno dopunjavan, što, primera radi, utiče na izbor kvarta u kome neko želi da živi). Utisak je da u Srbiji više ne postoje bezbedna mesta u smislu periferija – centar, selo – grad niti je moguće dovesti u vezu lokaciju i vrstu kriminala. Zato je važno da se negde prekine karika i uspostavi kontrola nad nasiljem i kriminalom. Zatvori, po našoj laičkoj proceni, mogu biti to mesto. Zato mislimo da je reformisanje zatvorskog sistema i planiranje, kao i primena delotvornog programa resocijalizacije, dodatno u interesu najšire zajednice i trebalo bi da uključi sve činioce koji su direktno i indirektno vezani za ostvarivanje ``sigurne zajednice``.

Osnovne informacije o projektu i realizaciji:

Opšti ciljevi projekta:

Prevenција torture i doprinos iskorenjivanju torture

Doprinos reformi zatvora

Približavanje standardima EU koji su u vezi sa zatvorima

Specifični ciljevi projekta:

Nadzor nad obezbeđivanjem ostvarivanja ostalih garantovanih ljudskih prava osoba kojima je suspendovano pravo na slobodu kretanja, tokom perioda na koji su osuđeni

Unapređenje kvaliteta života lica na izdržavanju zatvorskih sankcija i bolje interne sigurnosti osuđenika

Unapređenje radnih uslova i povećanje efektivnosti rada osoblja.

Podizanje svesti najšire javnosti o neophodnosti promene stava prema zatvorenim licima, kao članovima zajednice, u interesu same zajednice.

Metodologija projekta i poseta:

1) Posete:

- *obezbeđivanje dozvole za posete;*
- *planiranje programa svake pojedinačne posete;*
- *metodologija poseta (početni razgovor; obilazak prostorija; pregled evidencija; slobodni neometeni razgovori; završni razgovor);*
- *naknadne aktivnosti posle svake od poseta*

2) ponovljenost poseta

3) opservacija i poređenje

4) razgovori: (``slobodan``/ ciljni razgovor ili intervju)

5) izveštaji

6) predlozi mera

7) upitnici

8) izveštavanje međunarodnih institucija, tela i organizacija

Opšti podaci o ustanovi

1. Ime ustanove: KPZ Niš
2. Tip ustanove:
Ustanova zatvorenog tipa sa poluotvorenim i otvorenim odeljenjem Niš

Organi vlasti u čijoj je nadležnosti ustanova:

Ministarstvo Pravde – Uprava za izvršenje zavodskih sankcija

Upravnik ustanove: Svetoljub Mazić

Napomena: *Do uvećanja broja osuđenika u KPZ Niš došlo je jer je počela adaptacija KPZ-a u Sremskoj Mitrovici i iz ove ustanove je prebačeno u Nš oko 100 osuđenika. Pretpostavlja se da će biti vraćeni u KPZ Sremska Mitrovica do juna 2008.*

1. Redovna poseta ``1``
Datum obilaska: 09.07.2007.
Broj lica lišenih slobode na dan posete “1” : 945

Redovna poseta ``2``
Datum obilaska ``2``: 10.08.2007.
Broj lica lišenih slobode na dan posete “2” : 956

Cilj prve dve posete:

Prikupljanje osnovnih podataka sa aspekta monitoringa o KPZ Niš (o fizičkom stanju objekata, uslovima za boravak i tretmanu osuđenih lica, ispunjenosti međunarodnih standarda.....) koji će na dalje služiti kao ``početno stanje`` sa kojim se porede sve kasnije promene uočene tokom projektom predviđenih poseta/ obilazaka.

Poseta 1 :

Odeljenje pojačanog nadzora ; zatvoreni deo ``C`` ; bolnica i ambulanta ; kuhinja i trpezarija.

Poseta 2 :

Odeljenje pojačanog nadzora ; zatvoreni deo ``C`` ; prijemno odeljenje ; bolnica i ambulanta; radni deo (proizvodnja, perionice, kotlarnica, magacini,.....); odeljenje poluotvorenog tipa u kome su smešteni osuđenici i ekonomija; odeljenje u kome borave stari; odeljenje za godišnji odmor; biblioteka, dom kulture, škola (ako postoje); odeljenje C4- radno angažovani; odeljenje ``bez droge``.

2. Redovna poseta ``3``:
Datum obilaska: 2.10.2007.
Broj lica lišenih slobode na dan posete “3”: 1.058

Cilj treće posete :

- Prvenstveno detektovanje faktora koji su obično povezani sa slučajevima diskriminacije, korupcije i postojanjem neformalnih grupa (specifični ciljevi projekta 2 i 3) kao i istraživanje motivacije za obrazovanje i rad;
- Obilazak prijemnog odeljenja i dopunjavanje opisa ambulantskog dela;
- Praćenje promena u odnosu na prethodnu posetu i dopune izveštaja ``1+2``

3. Vanredna poseta “1”

Datum posete: 21.08.2007.godine

Povod vanredne posete, ostvarene 21.08.2007. su tekstovi objavljeni u dnevnom listu "Danas" u petak i subotu 17. i 18.-19. 08. godine.

Cilj posete je bio upoznavanje sa stanjem osuđenika koji je stupio u štrajk gladu i razlozima zbog kojih štrajkuje.

4. Vanredna poseta ``2``

Datum posete: 22.10.2007.godine

Vanredna poseta je zakazana posle telefonskog poziva i molbe osuđenika Draganović Bojana da što pre dođemo i razgovaramo sa njim i još jednim osuđenikom čije ime nije unapred rekao.

5. Vanredna poseta ``3``

Datum posete: 25.10.2007

Cilj posete je praćenje slučaja osuđenika Bojana Draganovića (5628), sa kojim je tim Centra upoznat tokom vanredne posete ``2`` (22.10.2007.)

6. Vanredna poseta ``4``

Datum posete: 12.11.2007

Cilj posete je praćenje slučaja osuđenika Bojana Draganovića (5628), sa kojim je tim Centra upoznat tokom vanrednih poseta ``2`` i ``3`` (22.10.07. I 25.10.07.)

7. Redovna poseta ``4``

Datum obilaska: 07.12.2007.

Broj lica lišenih slobode na dan posete ``4``: 1.114

Cilj četvrte posete :

- Uvid u procedure koje se odnose na rad zdravstvene službe
- Utvrđivanje subjektivnog osećaja sigurnosti osuđenika Albanaca
- Upoznavanje sa rezultatima disciplinskih postupaka pokrenutih u slučaju osuđenika Draganovića (vanredne posete 2/3/4)
- Dopune podataka iz predhodnih poseta

8. Redovna poseta ``5``

Datum obilaska ``5``: 18.01.2008.

Broj lica lišenih slobode na dan posete ``5``: 1126

Cilj pete posete :

- Upoznavanje sa radom službe obezbeđenja
- Upoznavanje sa rezultatima disciplinskih postupaka pokrenutih u slučaju osuđenika Draganovića (vanredne posete 2/3/4)
- Uvid u dokumentaciju disciplinskih postupaka vođenih protiv osuđenika
- Dopune podataka iz predhodnih poseta

9. Redovna poseta ``6`

Datum obilaska ``6``: 22.02.2008.

Broj lica lišenih slobode na dan posete ``6``: 1127

Cilj šeste posete :

- Upoznavanje sa radom službe prevaspitanja
- Dopuna podataka iz prethodne posete
- Upoznavanje sa rezultatima disciplinskih postupaka pokrenutih u slučaju osuđenika Draganovića (vanredne posete 2/3/4)
- Uvid u dokumentaciju disciplinskih postupaka (protiv osuđenika i protiv zaposlenih)

10. Redovna poseta ``7`

Datum obilaska ``7``: 04.04.2008.

Broj lica lišenih slobode na dan posete ``7``: 1157

Cilj sedme posete :

- Prikupljanje informacija o potrebnom za unapređenje rada službi
- Uvid u dokumentaciju disciplinskih postupaka (protiv osuđenika i protiv zaposlenih)
- Dopune podataka iz predhodnih poseta

11. Redovna poseta ``8`

Datuma obilaska ``8`` : 05.05.08.

Broj lica lišenih slobode na dan posete : 1.153

Cilj osme posete : kontrolna poseta

Na dan VIII posete brojčano stanje osuđenika po podgrupama je sledeće:

- Broj osuđenika na odeljenju bez droge je: 7
- Broj registrovanih narkomana: 287
- Broj alkoholičara: 81
- Broj obolelih od hepatita B i C: 81
- Broj obolelih od TBC– a: 1
- Broj zaraženih HIV virusom: 1
- Broj radno angažovanih osuđenika u otvorenom i zatvorenom delu: 212
- Broj osuđenika na izdržavanju disciplinske mere samice: 4
- Broj osuđenika Muslimana: 46
- Broj osuđenika Bošnjaka: 9
- Broj osuđenika Albanaca: 23
- Broj osuđenika Roma: 119
- Broj osuđenika sa invaliditetom: ne postoji

(Reklo bi se da ne postoji evidencija osoba sa posebnim potrebama sa jednim ciljem da objedini informacije o ovakvim osobama koje mogu imati potrebu i za dodatnom asistencijom; Podatak koji smo dobili se odnosi na zatvorenike koji na različite načine trenutno ili trajno nisu radno sposobni iz različitih medicinskih razloga. Istovremeno osuđenici kod kojih je dijagnostička procedura u toku a zbog mogućeg invaliditeta nisu prepoznati kao osobe oslobođene od rada niti kao invalidi. Samim tim nisu prepoznate kao osobe kojima je za vreme dijagnostikovanja potrebna dodatna pomoć i nega druge osobe. Pošto ne znamo broj osuđenika sa invaliditetom samim tim ne znamo ni koje su to vrste invaliditeta u svakom pojedinačnom slučaju kao ni vrste pojedinačnih potrebnih asistencija. Iz ovoga se može zaključiti da postoji sistemski nedostatak jer osobe sa invaliditetom nisu prepoznate kao kategorija koja zahteva posebne uslove boravka čime bi bili dovedeni u ravnopravan položaj sa ostalim zatvorenicima odnosno da ne bi bili diskriminirani.)

- Broj oslobođenih od rada iz zdravstvenih razloga: 15

- Broj osuđenika koji se na dan posete nalaze u stacionaru: 24

Monitoring tim na ovom projektu: Aleksandar Cvejić, advokat, vođa tima ; Verica Milošević, psihološkinja ; Snežana Radivojević, doktorka medicine ; Milan Jovanović, pravnik ; Slađana Živković Kostić, ekonomistkinja

Koordinatorica projekta : Lidija Vučković
Asistentkinja : Milena Čelić

Istorijat KPZ

Po oslobođenju Niša i okoline od Turaka 1878. godine je formiran kazneni zavod “robijašnica” na prostoru današnje Tvrđave. Niš je posle Požarevca bio drugi grad u Srbiji koji je imao zatvor. Za zatvaranje osuđenika korišćene su katakombe u Tvrđavi.

U robijašnici nisu primenjivane nikakve metode, sredstva ni oblici tretmana i prevaspitavanja osuđenih lica. Stražari su živeli u posebnim prostorijama u samoj tvrđavi, upravnik i njegov zamenik su retko kontaktirali sa osuđenima. U svakoj sobi u kojoj su osuđenici boravili bio je postavljen sobni starešina koji se nazivao “dinarac”. To je bio osuđenik koji je bio brinuo o potrebama ostalih osuđenika, disciplini, higijeni, radu i zdravlju, i koji je takođe bio posrednik između osuđenika i upravnika.

Vremenom su kapaciteti “robijašnice” u Tvrđavi postali nedovoljni za smeštaj svih osuđenika. Krajem 19.veka određena je nova lokacija za Kazneno popravni zavod na mestu gde se sada nalazi, na prostoru udaljenom oko 4 km od periferije Niša. Izgradnja novog kaznenog zavoda počela je 1908. godine. Centralni deo prvog paviljona novog KZ-a je izgrađen do 1910. Za vreme izbivanja prvog svetskog rata Kaznenim zavodom rukovodio je upravnik pešadijski potpukovnik srpske vojske, Jaša Nenadović. On je učinio nešto što se smatra podvigom u istoriji kaznene politike – pozvao je sve osuđenike ove ustanove da se “stave u odbranu svoje otadžbine koja se nalazila u opasnosti”. Posle oslobođenja osuđenima je bilo dozvoljeno da odu kućama bez obzira na dužinu ostatka kazne.

Od 1915. do 1918. Kazneni zavod nije radio kao institucija već je služio bugarskim okupatorima za smeštaj vojnika i konja. U periodu od 1918-1941. godine Kazneni zavod se naglo širio i povećavani su njegovi kapaciteti. Intenzivna izgradnja počinje od 1920. Na centralni deo dozidano je srednje krilo u periodu od 1922 – 1928, kuhinja i pekara sa magacinima 1932. a drugi paviljon 1934.godine. 1930. godine je doneta odluka u ministarstvu građevina za finansiranje izgradnje zgrade sa ćelijama.

Počev od 1941. Kaznenim zavodom upravljali su Nemci koji su zavod preuzeli zajedno sa zatvorenima. Posle bekstva logoraša iz logora Crveni krst, Nemci su streljali 600 osuđenika. U zavodu je ostalo 350 osuđenika koji su bili osuđeni po nemačkim propisima. Prostorije zatvora je u to vreme koristila specijalna policija u svrhe saslušanja i mučenja. Osuđenici u Kaznenom zavodu su korišćeni kao taoci za svako ubistvo nemačkog vojnika.

U toku oktobra 1944. Zavod je ostao prazan, pust i razoren. U prostorijama je sve bilo polupano, sva dokumentacija spaljena, malobrojni preostali osuđenici iskoristili su odlazak Nemaca da i sami pobegnu.

Od 1949. nadalje se mogu pratiti promene u arhitekturi KPZ-a. Pored paviljona i “bele kuće” postojale su glavna pomoćna zgrada, zgrada kasarne obezbeđenja (odeljenje gde je smešten restoran i kuhinja, zgrada “vila upravnika”, kulturno – prosvetni dom za osuđenike, industrijska zgrada – fabrika, metalna radionica, čekaonica koju su koristile porodice osuđenika za posete, “razgovornica” koja se koristila za razgovore osuđenika sa posetiocima. Izvan kruga postojala je tzv. *stambena kolonija* koju su činili službenički stanovi za zaposlene. U toku 1951. izgrađena je stambena zgrada za smeštaj železničkih stražara, prasilište, ekonomska zgrada, prodavnica, i magacin “Deligrada”. 1954. godine osuđenici su dobili zgradu koja je korišćena za školu. Deo paviljona za slobodnjake je adaptiran 1956. a u prizemlju ovog paviljona je urađena sušara za veš. Posetna sala koja je služila za posete osuđenima izgrađena je i opremljena 1969. a 1970 je izgrađena i opremljena trpezarija sa kuhinjom i puštena u rad 1971. godine.

(Izvor: “Kazneno popravni zavod u Nišu: 90 godina, 1910-2000” autori: prof. dr. Slobodanka Vilić Konstantinović, prof.dr.Vojislav Đurčić, doc.dr. Nevena Petrušić)

1. Objekti u KPZu

Spoljašnji i unutrašnji izgled (arhitektonski, stanje u kome se nalaze, opremljenost, higijena....) objekata u sastavu KPZ-a:

Čitav kompleks KPZ-a okružuje bezbednosni zid, visine 5 metara, sa postavljenom bodljikavom žicom celom dužinom zida i ukupno 10, u jednakom razmaku postavljenih, stražarskih mesta.

Renoviranja u sklopu kompleksa: U toku leta 2007 godine urađena je zamena kanalizacione i vodovodne mreže u čitavom kompleksu KPZ-a. U istom periodu je renoviran i paviljon ``B``.

1.1. Odeljenje pojačanog nadzora

Zgrada u kojoj se nalazi ovo odeljenje je izgrađena 1934. godine. Spolja, zgrada izgleda vrlo dobro. Unutrašnjost čitave zgrade je u daleko lošijem stanju a najgore stanje je u podrumu gde se nalaze samice.

Zidovi hodnika i unutrašnjih prostorija nisu odavno okrečeni i to bi trebalo što pre uraditi ukoliko čitava zgrada nije predviđena da bude renovirana. Zidovi su delimično farbani masnom farbom i do plafona krečeni. U ovom trenutku je masna farba na mnogo mesta oljuštena i ispućala, deo zida se ljušti. Podovi u hodnicima su stari, betonski, bez ikakvih pločica. Na prvom spratu su postavljene vinaz pločice.

Prostorija za dnevni boravak osuđenika koji rade na održavanju higijene zgrade je velika, dobro provetrena i uredno održavana; opremljena je sa četiri kreveta, dva stola, četiri stolice i TV aparatom.

Sobe za smeštaj osuđenika su na ivici normativa za boravak osuđenih lica u smislu prostora. Ima 17 soba sa tri osobe (sem jedne u kojoj su četiri) i drugih deset sa dve osobe, koje se zaključavaju. Pod je od parketa. Kreveti su stari, po tri metalna kreveta na sprat. Madraci su možda i u gorem stanju od kreveta. Posteljina je stara. Za sva tri osuđenika postavljen je jedan ormarić-kaseta. Trenutno je ovde smešten 81 osuđenik, dva osuđenika koja raznose hranu i dva osuđenika koji čiste zajedničke prostorije a koji su smešteni u ćeliju koja se ne zaključava.

Sanitarni čvor je u sobi, i sastoji se od čučavca i slavine koji su od sobe odvojeni zidom visine od 1 metra, bez ikakvih vrata. Da bi se odvojio sanitarni čvor, makar vizuelno u 13 ćelija postavljeni su iznad WC-a, pričvršćeni za plafon, držači od plastičnih cevi predviđenih za za plastične zavese koje nalikuju zavesama za tuširanje. Samo u jednoj ćeliji postoji i zavesa. U ostalih 14 ćelija nema ni držača ni zavese. Mokri čvor se sastoji od tuš kabine i prostorije za umivanje. Pod u mokrom čvoru je u dobrom stanju, tuševi i slavinama su ispravni. U ćelijama nema tople vode, međutim svaka ćelija koja sprijavi da joj je topla voda potrebna dobije jednu kofu tople vode uveče. Osuđenici se kupaju jednom nedeljno. Veš peru i suše u ćelijama što dodatno povećava nivo vlage jer je svojevremeno nabavljena veš mašina pokvarena i izbačena iz upotrebe. U suterenu ne postoji više nikakav prostor za tuširanje zbog neispravne električne instalacije. Higijena je solidna.

Samice se nalaze u suterenu zgrade. Samice koje su bile renovirane pre nekoliko meseci, sada su u podjednako lošem stanju kao i pre renoviranja zbog velike količine vlage koja je evidentna na svim zidovima i plafonu. Masna farba je narandžaste boje i njom su prefarbane i rešetke. U ukupno 17 samica sada je smešteno 38 osuđenika kojima nije određena samica kao disciplinska mera već su u statusu ostalih osuđenika u gornjim ćelijama odeljenja pojačanog nadzora. Ovakvo stanje je posledica preopterećenosti kapaciteta celog KPZ-a. Dugačkim uskim hodnikom se dolazi do drugog dela gde se nalazi još 6 samica od kojih su tri veće i predviđene za dve osobe. (Procenjeno je da osoba koja je osuđena na samicu ne bi trebalo da bude sama) Tri

samice su sa renoviranim podom, postavljenim teraco pločicama do polovine dok je druga polovina stari brodski pod. Ovo su samice za boravak dve osobe.

Grejanje je centralno i odlično je zimi, što je informacija dobijena od zatvorenika. Ventilacija je prirodna a provetrenost je prilično loša mada se stažari trude da, otvarajući manje dostupne prozore, kao i male prozore na vratima, poprave stanje.

Dnevnog svetla ima dovoljno jer je veličina prozora zadovoljavajuća. Veštačko osvetljenje je centralno, spoljno regulisano. Na svim prozorima su rešetke.

Higijena: Hodnici između ćelija su stari ali higijanski čisti. Higijena u ćelijama nedovoljna zbog činjanice da tri osuđenika u malom prostoru ćelije provode 23 od 24 časa.

1.2. Paviljon ``C``

Ovo je objekat zatvorenog tipa. Spolja, na pojedinim delovima zgrade otpada malter, kreč je potpuno propao, oluci delimično neispravni, prozori su stari i sa rešetkama. Paviljon C je planiran za renoviranje u narednoj godini (2009) kada budu obezbeđena sredstva u novom budžetu.

Objekat se sastoji od prizemlja i dva sprata. U delu gde je stepenište (teraco) se nalaze prostorije vaspitača. Ovaj deo je odvojen rešetkama- vratima koje se zaključavaju, od dela u kome borave osuđenici. Na sve tri etaže su podovi u hodnicima i spavaonicama popločani vinaz pločama koje su u lošem stanju. Zidovi hodnika su do visine 1.2 m farbani masnom bojom, a do plafona su krečeni. Ovi hodnici su istovremeno i prostor u kome osuđenici provode dan, mada postoji i manja prostorija za dnevni boravak sa TV-om na svakom spratu. U hodniku se nalaze i ormarići i klupe, stolice i stolovi.

U čitavom objektu postoji ukupno 14 spavaonica i to: 4 u prizemlju, 5 na prvom i 5 na drugom spratu, svaka sa po 20 kreveta. Kreveti su metalni i po dva na sprat. Na svim prozorima su rešetke.

Ventilacija je prirodna; prozori su dostupni i mogu da se otvore. Grejanje je daljinsko.

Dnevno osvetljenje je dovoljno; električno osvetljenje je centralno i reguliše se spolja.

Higijena: nedovoljan je broj tuševa i sanitarnih čvorova, oseća se oštar i neprijatan miris. Na prizemlju paviljona C kazančići nisu u funkciji a tople vode ima ponekad. Na prvom i na drugom spratu paviljona C su postavljeni novi kazančići koji su u funkciji. Tople vode ima neprekidno po svedočanstvu samih osuđenika.

Utišak je da je celokupna higijena na podnošljivom nivou.

Pravilnik o kućnom redu (u plastičnoj foliji) je istaknut na prizemlju kao i pojašnjenja pojedinih prava osuđenika i postupka ostvarivanja tih prava. Na prvom i drugom spratu pravilnik o kućnom redu nije istaknut već su istaknute procedure ostvarivanja pojenih prava osuđenika.

U C paviljonu na dan posete 05/05/2008. bilo je 213 osuđenih lica. Nije bilo kreveta na tri sprata u spavaonama. broj lica po spavaonama kretao se od 9 do 18.

1.3. Bolnica (stacionarni deo) i ambulanta

Spoljašnji izgled: radi se o staroj zgradi sa renoviranom fasadom.

U unutrašnjem delu su okrečeni zidovi i u dobrom su stanju. Jedan deo bolničkog krila koji je od prošle godine u renoviranju je adaptiran za namene laboratorije koja se sa gornjeg sprata bolnice premešta u prizemlje kao i adaptacija dve bolničke sobe za infektivne bolesnike i psihijatrijske. Taj novi deo se nalazi u prizemlju zgrade.

Ambulanta se sastoji od više prostorija i to: kartoteke, ordinacije za ambulantni pregled, intrevencije – sobe u kojoj se vrši podela terapija, sobe za sterilizaciju sa autoklavom, stomatološke službe i hiruške ordinacije koja nije potpuno u funkciji. Postoje i apoteka i

laboratorija. Medicinski instrumenti i aparati, neophodni za rad zdravstvene službe, su smešteni u ambulantom delu u prizemlju. Instrumenti su različite starosti.

Stacionarni deo, bolnica, se nalazi na spratu. Osuđenici pacijenti su smešteni u tri sobe (dve manje i jedna veća). Tu se nalaze i TV sala, trpezarija, toalet i kupatilo.

Zidovi i podovi su u istom stanju na oba sprata. Podovi su popločani vinaz pločicama koje se vlažno održavaju. Na zidovima su do neke visine postavljene vinaz pločice ili masna farba i do plafona su krečeni. Prirodno i veštačko osvetljenje su relativno odgovarajući, veštačko osvetljenje unutar soba se reguliše spolja, u propisano vreme. TV sala je otvorena do 1 čas posle ponoći. U njoj postoje klupe, sto, stolice i TV. U sobama u kojima su smešteni pacijenti su kreveti metalne konstrukcije, sa dušecima, posteljinom i ćebadi. Ostali nameštaj se sastoji od drvenih stolova, stolica i kasete. Toaleti i kupatilo: u kupatilu ima više slavina. Toalet je u ispravnom stanju.

Grejanje je centralno. Provetravanje je prirodno i adekvatno. Na svim prozorima su rešetke. Tople vode u stacionaru ima stalno tako da je u svako doba dana i tokom nedelje dostupno kupanje. Higijena je u zadovoljavajućem stanju.

Zdravstvena služba KPZ Niš organizovana je kao ambulanta sa vanbolničkim stacionarom. Svi redovni pregledi osuđenika utvrđeni nedeljnim rasporedom po paviljonima, pojedinačni pregledi osuđenika, kao i kompletna podela parenteralne i peroralne terapije odvija se u prostorijama centralne zgrade ambulante, u ordinaciji, u intervenciji. Svaki pregled i medicinsko tehnička intervencija, dijagnostička i terapijska se uredno zapisuje u medicinsku dokumentaciju - zdravstvene kartone, pojedinačno za svakog osuđenika i dato nam je na uvid.

Stomatološka služba je dobro opremljena savremenim aparatima (za sterilizaciju, za pravljenje plombi i aparat za helio plombe). Pružaju se zdravstvene usluge osuđenima:

lečenje zuba endodontijom,

paradentologija,

oralne hirurške intervencije (ekstrakcije zuba i dr. manje hirurške interv.), dok se

koplikovanja stanja upućuju u Stomatološku kliniku,

protetika, prave se mobilni protetski aparati.

Upošljen je specijalista stomatolog i zubni asistent, koja u nedostatku kadra obavlja i poslove zubnog tehničara.

Interesantan je podatak da je aparat za helio plombe nabavljen 1985. god. što je u to vreme bio raritet u drugim stomatološkim ordinacijama.

Stomatološka služba ima ordinaciju u kojoj se obavljaju pregledi i intervencije, kao i posebnu prostoriju za zubnu tehniku. U specijalnoj prostoriji nalazi se i rendgen dental aparat.

Za period jan-sep. 2007. bilo je 1327 pregleda.

Primetan je izrazito stručan i profesionalan odnos zdravstvenog osoblja prema pacijentima osuđenima prilikom više pregleda kojem smo prisustvovali kako u stomatološkoj, tako i u drugim ordinacijama zdravstvene službe KPZ Niš.

U drugom krilu centralne zgrade ambulante postoji: ordinacija, kartoteka, intervencije gde se nalaze i standardni medicinski aparati različite starosti u funkciji: Ekg, boca sa kiseonikom, inhalator.

Posebna prostorija za rendgen dental aparat kao i veliki standardni Ro aparat.

Prostorija u kojoj je UZ aparat sa sondama za transabdominalni pregled organa trbušne duplje i specijalna linearna ultrazvučna sonda za pregled štitne žlezde.

Soba za sterilizaciju u kojoj se nalazi autoklav, destilator kao i aparat za suhu sterilizaciju medicinskih instrumenata.

Soba za obavljanje manjih hirurških intervencija sa pripadajućom medicinskom opremom: aparat za opštu anesteziju, monitor, aspirator, termokauter, neophodni hirurški instrumenti.

Laboratorija je sa aparatima za analizu KKS, kao i savremenim analajzerom za kompletne biohemijske analize.

Apoteka: propisno skladištenje sanitetskog materijala, neophodna zaliha peroralnih i parenteralnih lekova. Postoje i urino-test trake za identifikaciju zloupotrebe 10 različitih psihoaktivnih supstanci.

Posle detaljnog obilaska zdravstvene službe, postojanje i funkcionisanje standardne medicinske opreme ne isključuje, već naprotiv nameće potrebu za postojanje i nabavku neophodne medicinske opreme i aparate za urgentna-hitna medicinska stanja (koja su inače standard za ostale zdravstvene službe primarnog i sekundarnog javnog zdravstva u Srbiji). To su: ambu-komplet za reanimaciju, kao i aparat defibrilator. Takođe, ne postoji nijedno sanitetsko vozilo opremljeno standardnim medicinskim aparatima tipa reanimobila za prevoz bolesnika kao i težih životno ugroženih do Kliničkog centra Niš.

1.4. Kuhinja i trpezarija

Trpezarija je neobično lep, prijatan prostor sa puno cveca i prirodnog svetla koji zauzima površinu od 450 m². Prirodno osvetljenje je od dovoljno prozora i na prijatnost ambijenta u velikom meri utiče cveće uz ostakljeni zid sa prednje strane. Spoljna fasada je sva u staklu, dok je zadnji deo trpezarije do pola parapet, ostatak su veliki prozori.

Nameštaj čine drveni stolovi zelene boje koji su spojeni (dva stola sa šest stolica). Stolice su stare, ali se povremeno menjaju. Obroci su posluženi u plastičnim tanjirima i čašama.

Pored trpezarije se nalaze prostorije sa mokrim čvorom koje čine dva čučavca i četiri umivaonika za pranju ruku.

Kuhinja se prostire na 2500 m². Sastoji se od 21 prostorije. Prva, najveća, je termički blok na 185 m². Zidovi i podovi su od pločica i u dobrom su stanju. Osvetljenje je prirodno i veštačko, koje se reguliše unutar kuhinje. Grejanje nije potrebno jer greju električni kazani za spremanje hrane. Svi kazani i radne površine su od prohroma. Higijena je u zadovoljavajućem stanju.

Ostale prostorije su: prostorija za pripremu povrća, prostorija za pranje belog posuđa (u ovoj prostoriji je plafon u lošem stanju zbog isparavanja), prostorija za pranje crnog posuđa, prostorija u kojoj se nalazi kotao za grejanje tople vode, mesara, priručni magacin, kancelarija instruktora, kancelarija šefa kuhinje, hladnjača (plusna i minusna), kompresorno odeljenje, hlebara, vurunska prostorija, prostorija za pripremu hleba (kiselo otporne podne pločice su u lošem stanju i oštećene treba zameniti), brašnara, magacin higijenskih sredstava, magacin namirnica, arhiva, garderoba i garderoba-pekara, mokri čvor i tuš kabina.

U svim prostorijama su podovi u dobrom stanju, osvetljenost dobra, grejanje centralno. Veličina prostorija je zadovoljavajuća a i nameštaj je u dobrom stanju.

Na svim prozorima su rešetke.

Jelovnici se pripremaju sedmično, sa dnevno različitim sadržajem. Kvalitet, količina i raznovrsnost sadržaja je zadovoljavajuća. Zastupljene su sve četiri vrste mesa, najmanje dva puta voće i konditorski proizvodi. Porcija hrane/ ručak je od 350 do 400 gr. Dnevni unos kalorija najmanje 12500 džula. Poštuju se ograničenja u ishrani vezana za verske razloge. Postoje i praznični jelovnici. Priprema se posebna hrana za bolesne. Intervali između obroka su odgovarajući i grupe po kojima osudjenici u određeno vreme obeduju se menjaju svakodnevno, po napravljenom rasporedu.

Svakodnevno se kontroliše ispravnost hrane pre obroka. Bakteriološka analiza sa radnih površina i trpezarijskih stolova radi se na tri meseca (kvartalno), i sprovode je lica iz Zavoda za zaštitu zdravlja i bolničkog dela samog KPZ-a. Poslednji put je analiza urađena 26.02.08. Kuvari i osoblje prolaze obavezan sanitarnom pregled, i imaju sanitarne knjižice. U trenutku posete, jedna osoba je bila na lečenju.

Zatvorenici rade poslove pranja sudova, održavanja higijene, čišćenja namirnica pre pripremanja. Kuvari su profesionalno angažovani.

U 2006. godini je potrošeno 36.000.000 dinara za hranu. Od toga je napravljeno 1.159.952 obroka, tj. jedan obrok je 31 dinara odnosno 93 dinara po osuđeniku dnevno.

1.5. Prijemno odeljenje

Renovirano je pre tri godine kada je obnovljena fasada i okrečene unutrašnje prostorije, što se sada više ne vidi. Jedan deo fasade se ljušti zbog vlage iz mokrog čvora.

U unutrašnjosti objekta su svi zidovi krečeni a do 1,2m je masna farba koja je očuvana. Krečeni deo je popucao blizu plafona i po plafonu. Podovi su prekriveni PVC pločicama. Pod (PVC pločice) u spavaonama je delimično oštećen i potrebno ga je zameniti. Stolarija je u dobrom stanju i čista.

Veštačke ventilacije nema. Osvetljenje je prirodno a veštačko je dovoljno. Grejanje je centralno i dobro je, odeljenje je blizu kotlarnice.

U odeljenju postoje tri spavaonice, sa 18 do 20 kreveta u sobi. Kreveti su metalni, na sprat i prilično očuvani. Posteljina je stara ali čista i pere se na 15 dana. Čebad se pere po izlasku osuđenika. Dušeci su izuzetno stari. U spavaonama se nalaze kasete za svakog osuđenika. Zatvorenici koriste klupe a ne stolice iz bezbedonosnih razloga. U hodniku se nalazi vitrina za posteljinu.

Zatvorenici jedu i provode slobodno vreme u trpezariji. Tu se nalaze stolovi sa klupama. Osim trpezarije na raspolaganju im je i čajna kuhinja gde je dozvoljeno pušenje. Čajnu kuhinju bi trebalo ponovo okrečiti.

Kupatilo i tuš kabine su u lošem stanju sa mnogo vlage. Pločice su keramičke i čiste. Tuševi i slavine su u ispravnom stanju.

U sklopu odeljenja postoje i dve kancelarije (od po 10 m²) za rad savetnika iz odseka za ispitivanje ličnosti. Podovi su PVC, prekriveni itisonom. Kancelarije su opremljene radnim stolovima, stolicama, vitrinom i kompjuterima.

Nakon pucanja velike vodovodne cevi ispred prijemnog odeljenja februara 2008 godine sanirano je oštećenje zidova koji su ispucali.

1.6. Radni deo

Objekti koji čine radni deo su izgrađeni 1934 godine, i ne razlikuju se od sličnih radionica u Mašinskoj Industriji Niš.

Pogon proizvodnja se sastoji se iz sledećih sektora: varilački, metalni, alatnica-održavanje, magacin gotovih prizvoda, drveni sektor (proizvodi šahovske table po narudžbini i šahovske table za slepe) i strugara.

Radionica se sastoji iz: dela namenjenog bojlerima i šporetima, štamparije, šnajderskog dela-konfencije (šiju i popravljaju uniforme za potrebe KPZ-a), limare, preseraja, galvanizacije, emajlirnice (koja je jedina u gradu), prostorije za održavanje, strugare, vatrogasnog odeljenja i klasične male štamparije (ređanje slova).

Sve radne prostorije zajedno zauzimaju preko 9.000 m².

Zaštita na radu je na odgovarajućem nivou. HTZ oprema postoji. Varioci imaju naočare, zaštitnu masku, keclju i rukavice.

Radi se u jednoj smeni, zbog nedostatka obučanih radnika i nedostatka materijalnih sredstava za kupovinu repromaterijala. Ranije je u krugu KPZ-a postojala metalna škola gde su osuđenici tokom izdržavanja kazne mogli da steknu potrebnu kvalifikaciju za rad i da dobiju i diplomu trećeg ili četvrtog stepena stručne spreme. Sada ovde mogu da rade samo oni koji potrebnu kvalifikaciju imaju pri dolasku u zavod.

Krov na prostoriji za galvanizaciju je propao i još uvek nije popravljen treba ga popraviti. U ovakvom stanju, prostorija nije uslovna za rad tokom kišnih i snežnih dana.

Prozori su sa rešetkama, osvetljenje je prirodno i veštačko. Grejanje je centralno. U radnom delu nema grejanja.

Magacini: Postoje dva magacina. Jedan služi za skladištenje sirovina a drugi, gotovih proizvoda. Spoljni izgled oba magacina je loš. Zidovi su neokrečeni, sve je isto kao i u pogonu proizvodnje.

Kotlarnice: U krugu KPZ-a postoje i dve kotlarnice. Prva je u funkciji i greje odeljenja A,B,C i školu. Ova kotlarnica, oko 50 m², izgleda odlično. Pod je od betona i čist je, zidovi su okrečeni. U sklopu ove kotlarnice je i mokri čvor sa tuševima. Tuševi su ispravni i ovaj čitav deo se higijenski dobro održava.

U kotlarnici se radi u dve smene po 3 radnika u zimskom periodu, a u letnjem 2 radnika. Iako je objekat jednake starosti kao i ostali mnogo je bolje odražavan i to je rezultat zainteresovanosti ljudi koji u njemu rade i održavaju higijenu.

Druga kotlarnica greje sve ostale objekte. U njoj su tri nova kotla. Zidovi su u solidnom stanju, sa pločicama. Pod je betonski i pere se vodom. Manje je održavana od prve.

Vešeraj se sastoji iz osam prostorija i mokrog čvora. Tu se peru posteljine, ćebad, uniforme osuđenika, sve osim onog što osuđenici sami peru. Tu su prostorije za pranje (dve mašine za pranje i sušenje veša; za peglanje, ručno i velika električna pegla) magacinski prostor, kancelarija, prostorija za odlaganje ćebadi, prostorija za stare uniforme, prostorija za sanitariju, tuš kabine. Ovde u dve smene rade po trojica osuđenika.

Otvoreno je odeljenje za proizvodnju obuće u okviru saradnje sa privatnom firmom koja se time bavi. Nedeljno se proizvode 1000 pari i upošljen je 21 radnik.

Postoji vodovodno postrojenje, tehnička i gradska voda. Radi se u tri smene.

Tu se nalazi i trafo stanica u kojoj se takođe radi u tri smene.

1.7. Paviljon B

Kapacitet paviljona ``B``, čije je renoviranje nedavno završeno ima kapacitet smeštanja 252 84 zatvorenika. Na dan posete je bilo smešteno 236 lica. Paviljon ima tri krila: I,II,III. Na svakom krilu ima 10 soba, odnosno prva i druga kapaciteta za 6 a ostale za po 10 zatvorenika. Sobe imaju po dva prozora. U njima se nalazi je 6 – 10 kreveta. Sve je sveže prekrečeno i ofarbano, zidovi, radijatori, kreveti.... u svetle tonove. Uvedena je kablovska televizija u sobe. U svakoj sobi se nalazi posebno kupatilo sa WC-om i tuš kabinom.

U mokrim čvorovima su plave pločice. Ugrađene su tuš kabine.

Na ulazu u svaku spavaonu je ormarić za cipele.

Velika TV sala zauzima oko 60 m² i ima 7 prozora. Iz nje je moguće ući u berbernicu, kupatilo i WC (dva lavaboa i dva čučavca), čajnu kuhinju. Kuhinja je opremljena posuđem vrhunskog kvaliteta.

Paviljon B je useljen u periodu između naših poseta ``1`` i ``2`` (09/07/07 – 10/08/07).

U prizemlju paviljona B nalaze se dve halo govornice.

1.8. Odeljenje u kome su smešteni radno nesposobni (B4)

Odeljenja koje se ranije zvalo ``Godišnji odmor`` više nema. Sada su ovde smešteni radno nesposobni. Tokom boravka u prijemnom odeljenju stručni tim procenjuje i određuje boravak u ovom odeljenju za radno nesposobne. Uprava KPZ Niš je je iz ovog objekta B4 koji je bio neuslovan prebacila određeni broj osuđenih lica u drugi objekat C4 koji je nov, adaptiran sa TV salama, trima spavaonama, novim kupatilima i WC-ima i sanitarijom. U njemu je trenutno smešteno 36 lica. planira da zatvorenike iz ovog objekta koji je vrlo neuslovan prebaci u drugi objekat u skorije vreme.

B4 Odeljenje je smešteno u prizemnu manju zgradu, sa takođe malom površinom za šetnju ispred zgrade. Fasada objekta je bitno oštećena.

U unutrašnjosti objekta su tri spavaone, ukupnog kapaciteta oko 50 kreveta. (Trenutno je smešteno oko 32 osuđenika) TV sala, kupatilo i WC.

Kreveti su metalne konstrukcije, na sprat (donji i sprat) i u lošem su stanju. Posteljina i čebad su stari i ne izgledaju čisto.

U TV sali su postavljene klupe, stolovi, po neka stolica i naravno TV. Prostorija je velika, oko 40m². Zidovi odavno nisu krečeni i sada su u vrlo lošem stanju, zapušteni. Podovi su takodje stari, pohabani, mestimično izguljeni i prljavi. Prozori su sa rešetkama.

Prirodno i veštačko osvetljenje nisu dovoljni. Ventilacija je prirodna a grejanje centralno.

U hodniku se nalaze metalne kasete zatvorenika koje se ne zaključavaju. Hodnik je zapušten kao i spavaonice. Kupatila, tuševi kao i WC su u najgorem stanju, prljavi, sa uglavnom ispravnim ventilima(jedan neispravan od 6). Stanje čistoće je vrlo loše. U kupatilima ima tople vode koja je u svakom trenutku dostupna osuđenim licima.

U B4 paviljonu ne postoji halo govornica pa osuđenici iz ovog paviljona po utvrđenom rasporedu telefoniraju u C4 paviljonu.

1.9. Biblioteka i škola

Biblioteka i škola se nalaze u zgradi bivšeg školskog centra. Spoljni izgled fasade je ružičast, što je posledica spaljivanja u pobuni 2000 godine.

Za biblioteku je odvojena jedna bivša učionica, skomnije opremljena. Zidovi su sveže okrečeni, stolarija je stara ali ofarbana ove godine. Pod je PVC prekriven itisonom.

Bibliotečki fond sadrži 2500 naslova, 3300 knjiga uključujući i zakone, na srpskom engleskom i mađarskom jeziku. Biblioteku ne mogu da posećuju zatvorenici već samo paviljonski bibliotekar u pratnji vaspitača.

Na sanaciji škole radi se poslednje dve godine. Odmah po ulasku u objekat se nalazi stražarska soba, sveže krečena, uredna, opremljena kancelarijskim nameštajem i TV-om. U prizemlju se nalazi paviljon C4. Preko puta se nalazi odeljenje bez droge.

Zgrada škole je osnove 50x12m.

Hodnik na prvom spratu je prekriven PVC pločicama. Itisonom je pokriven pod u biblioteci i zbornici. Na prvom spratu ima ukupno 10 prostorija: biblioteka; priručni magacin; zbornica; 7 prostorija su bivše učionice u kojima su i sada table, klupe i ostaci kabinetskog materijala i ništa od toga se ne koristi jer nema nikakvog obrazovanja. Dve od bivših učionica su očišćene i osposobljene za likovnu sekciju i duborez.

Stolarija je stara i sa unutrašnje strane sveže farbana. Svi hodnici su sveže okrečeni kao i jedna učionica. Na prozorima nema rešetaka sem u prizemlju gde se nalaze zatvorenici iz C4. U učionicama zidovi su davno krečeni, plafoni su u veoma lošem stanju i popucani.

Mokri čvor se renovira, nove pločice su postavljene na pod i zidove. Sve je sveže okrečeno, pregradni zidovi tuš kabina su u izgradnji (dve tuš kabine i dva WC-a).

1.10 Paviljon ``C4`` - osuđenici oslobođeni od rada

U ovom paviljonu su smeštena lica oslobođena rada, ukupno njih 36 a kapacitet je 41. Sastoji se od 3 sobe sa 12 do 13 osuđenika, a ima po 15 kreveta u sobi. C4 se nalazi u prizemlju zgrade u kojoj su biblioteka i škola (na spratu).

Ovo odeljenje je napravljeno neposredno pre ``odeljenja bez droge``. Ima novo grejanje i nov sanitarni čvor. Nalazi se pored (levo od) ``odeljenja bez droge``, u prizemlju objekta.

Od decembra 2007. godine u C4 su smešteni osuđenici koji su oslobođeni od rada a prebačeni iz B4.

1.11. Dom kulture

Dom kulture je spaljen u pobuni 2000. Ostali su samo spoljni zidovi i pod od betona koji sada služe kao sportski teren za osuđeničke smeštene u II paviljonu. Površina ovog objekta je 250 m².

1.12. Odeljenje ``bez droge``

U toku druge polovine 2006.god. OSCE je u srpskim zatvorima stručno i materijalno podržao pilot program "Odeljenje bez droge" tako da je u KPZ Niš adaptirana zgrada "C" paviljona. Građevinski radovi su počeli 24.jula a završeni su 15.oktobra 2006. Odeljenje je otvoreno januara 2007.god. i namenjeno je motivisanim licima lišenih slobode, uživaocima psihoaktivnih supstanci, da žive u okruženju bez zloupotrebe istih. Da taj stil života nastave i po završetku izdržavanja kazne i okrenu se zdravijem načinu života.

Pravilnikom o radu Odeljenja bez droge i odredbama u njemu, definišu se uslovi boravka osuđenih lica, kriterijumi za njihov odabir, trajanje boravka, obaveze, pogodnosti, prednosti, reklasifikacija osuđenih, kao i razlozi za prekid boravka.

Boravak u Odeljenju je dobrovoljan i moguć samo na osnovu međusobnog dogovora između osuđenih lica i stručnog osoblja, kada osuđeno lice pisanom izjavom prihvata pravila boravka sa kojima je upoznat, u trajanju 6 mes.do jedne god.

Program lečenja sprovodi se timski, tako da su tretman i sve aktivnosti pod nadzorom stručne komisije koju čine: radnici službe za zdravstvenu zaštitu (lekar i medicinski tehničar-laborant), radnici službe za prevaspitavanje (psiholog i/ili pedagog, sociolog i/ili socijalni radnik i/ili specijalni pedagog), radnici službe obezbeđenja (stražari i nadzornik straže).

Urinskim testiranjem, koje se periodično sprovodi po određenim indikacijama, dokazuje se ili isključuje prisustvo psihoaktivnih supstanci kod osuđenika.

Odeljenje bez droge je površine oko 250 kv.metara, u kojima su sledeće prostorije:

- tri spavaone, kapaciteta oko 25 kreveta.
- prostorija za dnevni boravak velike površine u kojoj je tv-sala, čajna kuhinja, trpezarija, kompjuterski centar, sto za stoni tenis,
- mokri čvor sa pripadajućim wc-toaletima, lavaboima i tuš kabinama
- prostorija za okupacionu terapiju-duborez
- stražarska soba
- hodnik sa ormarićima za odlaganje obuće i telefonska govornica
- šetalište sa nadstrešnicom.

Trenutno se u Odeljenju bez droge na lečenju nalazi oko 11 osuđenika,od kojih su sedmorica pripadajuća B2 kategoriji. Iz kratkog razgovora sa njima stiče se utisak da je opšta atmosfera međusobnih odnosa kao i sa stručnim osobljem veoma dobra. Izuzetno su zadovoljni i svim prostorijama u kojima borave.Navode i da je upotreba telefonske govornice dosta liberalna, naimo moguće je svakodnevno je koristiti u periodu do 21 h.

Postojanje Odeljenja bez droge sa svim rekonstrukcijama koje su izvršene (električne mreže, mokrog čvora sa novim keramičkim pločicama, slavinama i tuš kabinama, centralnog grejanja, podovima sa laminatom u svim prostorijama, novim nameštajem, krevetima ,dušecima, posteljinom, okrećenim zidovima, nove rešetke na prozorima, nova mreža na šetalištu sa novom nadstrešnicom) kao i lečenje i rad sa ciljnom grupom, ispunjava kriterijume visokog standarda boravka osuđenika u KPZ.

1.13. Paviljon III

Spolja, zgrada je okrečena ali odavno, uglavnom je dobro malterisana. Na prozorima nema rešetaka. Oluci su pre mesec dana zamenjeni kao i deo krova u solidnom stanju, kao i krov.

Unutra, zidovi se svake godine kreče i izgledaju prilično čisto. Problem je što su sami zidovi (malter na zidovima) stari. Podovi su od vinas pločica, starih ali urednih. U TV Sali su promenjene vinaz pločice i postavljene keramičke tako da je izgled TV sale na odgovarajućem nivou. Prozori nemaju rešetke, standardne su veličine i čisti. Stolarija je prosečne starosti, čista.

Hodnici koji povezuju spavaonice su okrečeni kao i spavaonice, ima i masne farba do određene visine. Na podovima su vinaz pločice, starije i čiste. Prostorije za dnevni boravak čine dve prostorije, veličine 30 X 15 metara, sa vinaz pločicama na podu.

Kupatilo, tuševi i Wc-i su u podnošljivom stanju. Stanje zidova je zadovoljavajuće. Na podu su vinaz pločice, u lošem stanju. Tuševi i slavine su ispravni. Tople vode ima uvek. Kazančići nisu postavljeni već na njihovom mestu postoje slavine. Ima neprijatnog mirisa.

Postoje veće i manje spavaonice. U većim se nalazi oko 20 a manjim oko 5 običnih kreveta (ne na sprat). Kreveti su u zadovoljavajućem stanju, ali su stari.

Posteljina je prosečne starosti u zadovoljavajućem stanju. U zimskom periodu se menja na dve nedelje, a u letnjem na nedelju dana.

U hodnicima se nalaze ormarići sa ličnim stvarima osuđenika. Stariji su ali dobro izgledaju i zaključavaju se.

Prostorija za dnevni boravak je opremljena stolicama, stolovima i TV-ima. Nameštaj je uredan i stariji.

Nema veštačke ventilacije. Grejanje je centralno i dobro. Osvetljenje je prirodno, dovoljno, i veštačko, regulisano sa jednog mesta. Higijena je bolja nego u paviljonu ``C``.

Na prizemlju i prvom spratu nema pravilnika o kućnom redu već postoje izvodi iz pravilnika na kojima su objašnjena pojedina prava osuđenika.

Na dan posete 5.5.2008. u trećem paviljonu na spisku lica koja izdržavaju kaznu bilo je 120 osuđenika.

1.14. Ekonomija

Zgrada je stara oko 70 godina, spolja neokrečena a malter na pojedinim delovima otpada. Na prozorima su stakla ispravna sa zaštitinim mrežama protiv insekata, bez rešetaka. Oluci su u solidnom stanju, kao i krov.

Postoje 4 spavaonice sa po 15-tak ležajeva, ali se koristi samo manji broj kreveta. Kreveti su na sprat i ne koriste se. Posteljina je prosečne starosti u zadovoljavajućem stanju. U zimskom periodu se menja na dve nedelje, a u letnjem na nedelju dana.

Većina osuđenika spava u spavaonici (29) a njih 10-orica spavaju na svojim radnim mestima.

Unutrašnji zidovi se kreče svake godine i prilikom posete su izgledali čisto. Podovi su od vinas pločica, stari ali u solidnom stanju. Na prozorima su stakla ispravna sa zaštitinim mrežama protiv insekata, bez rešetaka. Hodnici su okrečeni mnogo gore od spavaonica, postoji i masna farba do određene visine. U trpezariji je masna farba na zidovima i na plafonu zbog lakšeg održavanja. Podovi su od običnih pločica, ali u lošem stanju, teško je utvrditi starost zbog prirode posla koji se tu obavlja. Od nameštaja su postavljeni samo ormarići za lične stvari koji se zaključavaju katancima.

Prostorija za dnevni boravak je opremljena stolicama, stolovima, grejnim telom i TVom. Na podovima su vinaz pločice. Higijena je prosečna, gora nego u III paviljonu. Grejanje je na drva i ugalj. Nema centralnog grejanja.

Kupatila i tuševi: Postoje 3 WC-a i 2 tuša. U nezadovoljavajućem su stanju. Tuševi i slavine su ispravi. Higijena nije zadovoljavajuća. Širi se neprijatni miris.

Tople vode ima neprestano. Kazančići u toaletima su ispravni.

Dana 5.5. 2008. na ekonomiji bilo je 37 osuđenih lica.

1.15 Prostorije za posete

Prostorije za posete se sastoje iz objekta (dve prostorije) koji se nalazi između upravne zgrade i ulaza u krug zatvora i deset odvojenih kućica za porodične posete.

Spoljašni izgled: Fasada prostorija za grupnu posetu je u dobrom stanju i nije oštećena. Prednja strana je u staklu sa rešetkama.

Unutrašnji izgled: Okrećeni zidovi su u solidnom stanju. Na podovima su vinaz pločice. Higijena se zadovoljavajuća. Od nameštaja je opremljena sa 24 stola (manjih i većih), i za svakim stolom ima 4 - 6 stolica. U samoj prostoriji se nalazi kafe-bar (sokovi i kafa) sa pristupačnim cenama.

Prostorija je velika i dobro osvetljena kako prirodnim tako i veštačkim osvetljenjem.

Grejanje je centralno. Provetranje je prirodno.

Iz hodnika se ulazi (desno) u drugu prostoriju za posete i to posete osuđenim licima koja imaju prava na izlazak a to odbijaju iz nekog razloga. Ovakvih osuđenika nema mnogo.

Unutrašnji izgled: Pod je popločan, zadovoljavajuće čistoće. Od nameštaja je opremljena sa devet klupa, osam drvenih i jednom tapaciranom. Iz ove prostorije se ulazi u sanitarni čvor, čija higijena nije zadovoljavajuća; širi se neugodan miris a pločice su prljave. Namenjen je isključivo licima koja su došla u posetu.

Kućice za porodičnu posetu: ima ih deset, od toga su četiri novoizgrađene i šest adaptiranih. Fasade svih kućica su u dobrom stanju. Stanje zidova unutar objekata je dobro.

Na vratima i prozorima su rešetke.

Nove kućice se sastoje iz sledećih prostorija: hodnik, toalet i spavaća soba. Pod je laminat. U hodniku su čiviluk i ogledalo. Spavaća soba je opremljena bračnim krevetom i set garniturom koju čini stočić i dva taburea. Postavljena je i garnišla i na njoj dve zavese. Odozdo je bela od markizeta a preko, tamnija zavesa koja se navlači po potrebi. Posteljina je nova.

Toalet je popločan, izvanredno čist i namirisano osveživačem.

Od šest adaptiranih objekata, četiri su identična novim kućicama. U ostale dve kućice su po dve spavaće sobe sa zajedničkim hodnikom i toaletom. Sve ostalo je isto kao i u ostalim kućicama.

Uprava ima u planu da se dogradi po jedno kupatilo u svakoj kućici, kako bi svaka celina bila odvojena.

2. Tretman

2.1.

2.12.1. Mučenje i loš tretman

(izloženost fizičkom nasilju, tragovi, psihološko nasilje, odnosi između zatvorenika i osoblja, odnosi između zatvorenika)

2.12.2. Samica

(period koji osuđenik može provesti u samici, ko odlučuje o smeštaju u samicu, da li i osobe u samici imaju 1 sat vežbi na svežem vazduhu, zdravstveni pregled/ koliko često i na sopstveni zahtev)

2.12.3. Sredstva za sputavanje

(u kojim slučajevima je upotreba odobrena, da li su svi slučajevi zabeleženi u evidenciji, da li su osuđenici imali pristup lekaru, koliko dugo se primenjuju sredstva prinude)

2.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

2.1.1.

Projekat je sproveden nakon pobune u KPZ-Niš iz XI 2005, tako da slučajevi fizičkog nasilja nad osuđenima iz tog perioda, o kojima osuđenici govore, nisu navedeni.

Na osnovu razgovora sa osuđenim licima, članovi tima su zaključili da samo mali broj ispitanih osuđenih lica smatra da je bilo izloženo fizičkom nasilju od strane službenika KPZ, čak i u onim situacijama gde po zvaničnim evidencijama koje se vode u KPZ postoji zabeležena primena sredstava prinude.

Samo jedan od intervjuisanih osuđenika tokom posete ``6`` je naveo da je u periodu koji je obuhvaćen trajanjem projekta bio izložen fizičkom nasilju od strane pripadnika službe obezbeđenja što je i zabeleženo u medicinskoj dokumentaciji u skladu sa propisima i etikom struke.

Postoji delimično neslaganje o sredstvu koje je korišćeno pri nanošenju povreda između onoga što misli intervjuisani osuđenik i medicinske dokumentacije. Ova razlika verovatno proističe iz položaja u kome se ispitanik nalazio prilikom zadobijanja povreda (kaže da je ležao na podu i glavu pokrio rukama) pa nije bio u mogućnosti da sa sigurnošću proceni kojim sredstvom su povrede nanete.

Tokom razgovora sa ispitanicima koji su u skorašnjem periodu prema dokumentaciji zdravstvene službe bili povređeni od strane službenih lica prilikom primene mera prinude, utvrđeno je da isti odbijaju da o konkretnom događaju razgovaraju. To ukazuje ili na izbegavanje ponavljanje traume kroz razgovor o njoj ili su imali ili se plaše da će imati posledice zbog prijavljivanja. Sa druge strane to relativizuje optimističke odgovore zatvorenika o količini primene sredstava prinude i o malom broju evidentiranih slučajeva primene mera prinude koje su za posledicu imale povredu.

Problem psihološkog nasilja je izražen u manjoj meri dobrim delom i zbog činjenice da zatvorenici ili nisu bili izloženi direktnom nasilju ili u ponuđenim odgovorima nisu prepoznali dato ponašanje kao psihološko nasilje iz razloga što ovu vrstu "komunikacije" smatraju prirodnom i uobičajenom za zatvorske uslove. Što može imati negativan uticaj kasnije, kada se vrate u društvo. Žrtva bilo kog nasilja, posebno psihološkog, nastavlja da se ponaša po istom modelu i gomila frustracije dok se ne pobuni, kada stradaju osobe iz okruženja ili imitira ponašanje nasilnika prema dostupnim žrtvama u svom okruženju.

Interesantno je i ne dešava se često da je jedan od ispitanih sa sigurnošću umeo da prepozna svoju izloženost psihološkom nasilju od strane službenika zavoda. Prepoznat vid psihološkog nasilja je osorno obraćanje sa nipodaštavanjem pripadnika službe obezbeđenja prema ispitanom licu i desilo se u situaciji kada je odbio da bude informator za eventualne prekršaje drugih osuđenika.

Inače mali broj intervjuisanih osuđenika (tokom svih poseta) koji prepoznaju da su bili izloženi psihološkom nasilju, ne predstavlja neoboriv dokaz da osuđenici to i nisu bili. Odgovori na druga pitanja kazu da najveći broj osuđenika ne prepoznaje situacije psihološkog nasilja i donekle ih smatra prirodnim za zatvorske uslove. Međutim na manje ``teško`` pitanje o odnosu osuđenika i službenika Zavoda znaju odgovor. Nepodeljeno mišljenje svih ispitanih lica je da odnosi između službenika Zavoda i osuđenika nisu dobri i razlikuju se samo po proceni koliko su loši. U tom smislu odgovori se kreću u dijapazonu od osrednjih do očajnih i nepodnošljivih.

Odnosi između zatvorenika i službenih lica i dalje su pod uticajem pobune iz 2006. godine. Opisani su kao podnošljivi ali da svakako postoji prostor za poboljšanje. Verovatno je jedna od posledica i obostrano smanjeno poverenje.

Istovremeno, iz dobijenih statističkih podataka može se zaključiti da je u drugoj polovini 2007. godine pokrenuto upola manje disciplinskih postupaka prema osuđenim licima nego u prvoj polovini godine, što pokazuje da se situacija u velikoj meri smiruje.

U pogledu ponašanja pripadnika pojedinih službi mišljenje je da su stražari nestručni za posao koji obavljaju u smislu da smatraju da sve može da bude rešeno jedino primenom sile i da ne pokazuju interesovanje da probleme rešavaju na drugi način. Što se tiče upravnika oni sa kojima se susretao smatraju da je korektan i strog, ali gotovo bez izuzetka smatraju da do upravnika ne dolaze sve njihove pritužbe već da iste završavaju kod vaspitača koji im se kasnije svete tako što im uskraćuju napredovanje i smanjuju određena prava.

Ova sumnja je, verovatno, razlog zbog koga većina ispitanika smatra da je podnošenje pritužbi upravniku, Upravi i drugim spoljnim organima, samo formalnost i zbog čega se na to ne odlučuju.

Jedan broj intervjuisanih osuđenika kaže da postoje osuđenici koji uživaju neke dodatne povoljnosti od strane službenih lica KPZ Niš. Ova privilegovanost se ogleda u: neograničenom telefoniranju (što svakako podrazumeva češću mogućnost telefoniranja od propisane); olakšan prelazak u odeljenje B2; odlazak preko reda u kantinu; duže zadržavanje u tom redu što lišava ostale zatvorenike mogućnosti da za kratko vreme koje imaju za šetnju obave i kupovinu onoga što im je potrebno. "Privilegovanima" je još omogućeno da dobijaju pakete češće i bez ograničenja u pogledu vrste i količine hrane, koja važi za ostalu zatvoreničku populaciju. Kao privilegovani su prepoznati „cinkaroši“ a "cinkarenje" je plaćeno privilegijama. Druga grupa privilegovanih/povlašćenih su najbolje plaćeni (koji preko svojih rođaka komuniciraju sa stražarima i plaćaju, po iskazu osuđenika, za svoj premeštaj u bolji paviljon), kao i oni osuđenici koji su glavni dileri zabranjenih roba u KPZ-u.

O odnosu između samih osuđenika skoro svi ispitanici kažu da su osrednji ili loši. Verbalni konflikti se često završavaju nasiljem i fizičkim obračunima. Fizički sukobi uz korišćenje priručnih sredstava su relativno česti a po mišljenju ispitanika glavni uzrok je droga, odnosno dugovi koji usled trgovine narkoticima u KPZ-u nastaju.

Droga može i indirektno da bude uzrok sukoba, kao u slučaju koje navode dvojica od ispitanika kažu da sukobi u koje dolaze proističu iz toga što oni praktično jedini u svojim sobama nisu uživaoci droge u toku izdržavanja kazne. Po njihovom mišljenju ovakva situacija ih s jedne strane izlaže opasnosti od fizičkih nasrtaja i narkomana i trgovaca narkoticima, a sa druge strane izaziva dodatnu opasnost od podmetanja zabranjenih sredstava u cilju njihove kompromitacije i eliminacije iz okruženja.

U odnosima između samih zatvorenika moć proizilazi iz posedovanja ne samo novca već i dobara.

Odnosi između zatvorenika pripadnika različitih etničkih i verskih grupa zavise od njihove brojčane zastupljenosti: kada su brojčano približno jednaki pripadnici većinske grupe i svih ostalih zastupljenih, odnosi su dobri.

Najveći broj Roma je siromašan, tako da su posledično Romi diskriminirani jer su dužni da rade poslove za druge. Kada su radno angažovani u KPZ rade najgore poslove koje niko ne želi da radi, sto jednako vazi za Rome koji nisu osuđenici. Zabeležili smo mišljenje intervjuisanog osuđenika da su u paviljonu "C" posebno loši prema Romima.

U pogledu postojanja reketa od strane neformalnih grupa gotovo bez izuzetka osuđenici smatraju da postoji u izraženom obliku u C paviljonu, što kasnije dovodi do sukoba i povređivanja. Govoto svi smatraju da je osoblje izrazito korumpirano i da je praktično u KPZ sve

na prodaju, da korupcija naročito podstiče unošenje u KPZ droge i mobilnih telefona, a da su i radna mesta na nekoj vrsti ilegalnog tržišta.

Neformalne grupe postoje, po mišljenju ovih intervjuisanih, nisu organizovane teritorijalno nego po vrsti „dodatnih aktivnosti“ kojima se ilegalno bave i opšte je mišljenje da im je sve dozvoljeno i da su pod potpunom zaštitom osoblja KPZ Niš.

a) Pitanje nasilja

U EC izveštaju o napretku Srbije u 2007 (str.12) je posebno podvučeno postojanje ozbiljnog problema nasilja u zatvorima u Srbiji. Pokušali smo, u sklopu posete koja ima drugi prioritetni cilj, da utvrdimo kakvo je stanje u KPZ Niš kada je nasilje u pitanju.

Nasilje, za potrebe ove analize, smo podelili u podvrste: nasilje osuđenika prema stražarima, nasilje stražara prema osuđenicima (mogući slučajevi torture), nasilje u okviru osuđeničke populacije i nasilje osuđenika prema sebi. Korišćeni izvori su: statistički podaci dobijeni od KPZ-a (nasilje osuđenici – stražari; medicinski tretirane povrede osuđenika nanete od strane drugih osuđenika) i razgovor sa ispitanicima po našem slobodnom izboru. Detekcija mogućih slučajeva torture nad osuđenicima je sastavni deo ovog projekta. Nasilničko ponašanje koje osuđenici ispoljavaju prema sebi (samopovređivanja, sa različitim ishodima) još nije obuhvaćeno.

Nasilje osuđenik – stražar

Od šest evidentiranih napada osuđenih lica na pripadnike službe obezbeđenja tokom 2007. godine u tri slučaja napad je ostao u pokušaju. Jedan od ovih pokušaja bio je napad špricom ispunjenim krvlju osuđenika koji je intravenski heroinoman istovremeno zaražen virusom hepatitisa C, na pripadnika službe obezbeđenja i zdravstvene radnike. Postojala je velika opasnost od zaraze službenih lica ne samo direktnim ubodom u kožu već i špricanjem krvi na sluzokožu lica (oči, nos, usta).

Od preostala tri napada samo jedan je bio izvršen sredstvom podobnim da telo teško povredi a rezultat sva tri napada su bile lakše telesne povrede.

Nasilje osuđenik – osuđenik

Na osnovu evidentiranih povreda u 2007. godini može se zaključiti da je učestalost sukoba između osuđenika bila umerenog intenziteta. U prva tri meseca je zabeleženo ukupno šest povređivanja, zatim je usledio period od tri meseca bez ijednog incidenta da bi od kraja juna došlo do naglog intenziviranja sukoba i do kraja decembra je evidentirana 31 povreda.

Iz statističkih podataka se vidi da je intenzitet nasilničkog ponašanja bio naročito pojačan u letnjem periodu i mesecu novembru. Tokom prošlogodišnjih vrelih letnjih meseci Zavod je bio veoma često bez vode (nemogućnost tuširanja, voda u flašama je korišćena za umivanje i ispiranje WC-a) što je sigurno doprinelo povećanju tenzija. Tokom novembra je došlo do naglog priliva novih osuđenika iz KPZ Sremska Mitrovica a to je takođe i period godine kada je česta pojava sumacionih kriza.

Mali broj povreda je nanetih hladnim oružjem i sličnim priručnim sredstvima, dok se u najvećem broju slučajeva radi o klasičnim tučama. Kao rezultat, od strane službenih lica KPZ Niš podnete su tri krivične prijave.

Većina nastalih povreda su povrede glave i lica (33 od ukupno 38) od kojih je jedna teška telesna povreda – prelom vilice koja je i operativno tretirana. Treba naglasiti da je ova analiza rađena samo na osnovu evidencije medicinski tretiranih povreda tako da je stvarni broj nasilnih situacija među osuđenicima, pa sigurno i povreda, veći.

Mišljenja osuđenika o nasilju među osuđenicima:

Gotovo svi intervjuisani osuđenici smatraju da je glavni razlog za izbijanje nasilja to što se osuđenici slabijeg imovnog stanja zadužuju kod drugih osuđenika, kako u cilju nabavljanja dozvoljene robe tako još i više u cilju nabavljanja zabranjenih dobara, na prvom mestu narkotika. Kao ispoljene vrste nasilja javljaju se psihičko nasilje u vidu pretnji koje u daljoj fazi prelazi u fizičko nasilje manifestovano kroz prebijanja i ubadanja. Kao akteri nasilničkog ponašanja navode se gotovo ravnopravno i pojedinci i grupe.

Osuđenici smatraju da sam čin nasilja za poruku ima demonstraciju kao i održavanje moći grupe. Poruka koja se šalje činom nasilja je namenjena ne samo direktnoj žrtvi nasilnog akta već ima i širu, upozoravajuću, opomenu ostalim osuđenima.

- Nasilje/ dopuna: osuđenici prema sebi (Izvor: pismeni odgovor dobijen od Uprave na pitanje o broju i vrsti samopovređivanja tokom 2007)

Na osnovu evidentiranih povreda osuđenika u 2007. godini može se izvući zaključak da je broj ovakvih slučajeva (21) relativno mali u odnosu na ukupnu osuđeničku populaciju (oko 1.100), a naročito kada se uzme u obzir da se u gotovo polovini (9) registrovanih slučajeva radi o licima koja nemaju status osuđenika već lica u pritvoru. Iz dobijenih odgovora koji obuhvataju slučajeve koji su medicinski tretirani nije jasno da li je bilo ili ne slučajeva samopovređivanja sa smrtnim ishodom ili su svi bili relativno laki. Tokom 2007. godine nije bilo slučajeva samoubistva (shvaćenog kao nasilje prema sebi sa smrtnim ishodom).

Sa medicinskog gledišta u većini slučajeva se radi o povredama tipa posekotine, nanete oštrim predmetom (žiletom) najčešće po ekstremitetima i stomaku.

Samopovređivanje kao čin u sebi nosi autodestruktivnu crtu i uvek je apel za pomoć upućen drugima.

Mere ograničenja nasilja

Po mišljenju intervjuisanih osuđenika, mere ograničenja nasilja među njima se delimično sprovode.

Osuđenici koji su žrtve nasilja su premeštani u odeljenje pojačanog nadzora, kao mera zaštite, dok oni koji vrše nasilje nisu izolovani. Ovo je kao pristup nelogično i može imati ``opravdanje`` jedino u nedostatku kapaciteta. Ne bi smelo da bude prihvaćen kao standard u pristupu problemu.

2.1.2.

ZIKS propisuju da je maksimalni vremenski period koji zatvorenik može provesti u samici 15 dana, što potvrđuju i neki zatvorenici. Međutim neki intervjuisani osuđenici pominju da se ovaj rok ne poštuje uvek i period koji pojedini zatvorenici provedu bude i mesec dana. Zatvorenici smatraju da o upućivanju u samicu odlučuje komisija (disciplinska), a određeni broj smatra da o tome odlučuje upravnik. Osuđenici pre odlaska u samicu uvek prolaze zdravstveni pregled, zatim jednom dnevno a po potrebi i češće.

Intervjuisani osuđenici u kasnijim posetama su vrlo dobro upoznati sa maksimalnim vremenskih periodom koji smeju provesti u samici kao i o tome ko o tom smeštaju odlučuje. Takođe su svi saglasni da se pravo na jedan sat boravka na svežem vazduhu u toku dana poštuje i za vreme boravka u samici. Rekli su da se zdravstveni pregled pre smeštaja u samicu obavezno sprovodi, ali nekoliko ispitanih lica kategorično tvrde da se kasniji pregledi za vreme boravka u samici sprovode samo privremeno i to na zahtev osuđenog lica, pa čak ni tada ne obavezno. Niko od ispitanika nije pomenuo da ih je vaspitač posetio za vreme boravka u samici iako je vaspitač po ZIKS-u obavezan da poseti osuđenika koji je u samici najmanje jednom u toku sedam dana.

Odgovori zaposlenih o sprovođenju mera samice je da su uvek u skladu sa ZIKSom.

2.1.3.

Upotrebna sredstava za sputavanje je odobrena u sledećim slučajevima: prilikom sprovođenja zatvorenog lica van kruga zavoda, radi sprečavanja bekstva ili savladavanja aktivnog i pasivnog otpora, sprečavanja pokušaja samopovređivanja ili daljem prouzrokovanja materijalne štete.

Osuđenici nedovoljno poznaju uslove za primenu sredstava za sputavanje i šta sve spada u sredstva za sputavanje.

Većina ispitanika se u dosadašnjem boravku u KPZ-u susrela direktno ili indirektno sa upotrebom sredstava za sputavanje. Uglavnom prepoznaju situacije kada je upotreba ovih sredstava dozvoljena, nedovoljno poznaju šta sve spada u sredstva za sputavanje i često ne znaju da je svako lice prema kome se primenjuje mera sputavanja podložno obaveznom lekarskom pregledu nakon primene mere.

2.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

TRETMAN

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Mučenje i loš tretman

Zatvorsko osoblje nikada neće koristiti silu protiv zatvorenika izuzev u slučajevima samoodbrane ili pokušaja bekstva ili aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora zakonitom naređenju i uvek samo kao poslednju meru.

64.2

Koristiće se najmanja potrebna sila i primenjivaće se najkraće što je potrebno.

**Pravilo 64 utvrđuje princip da zaposleni mogu koristiti silu samo u jasno definisanim granicama i kao odgovor specifičnoj pretnji bezbednosti i redu. Generalno pravilo je da je prevencija nasilnog incidenta uvek bolja nego li da se kasnije sa tim mora baviti. Zaposleni koji su u pripravnosti i koji poznaju svoje zatvorenike, biće u mogućnosti da prepoznaju ove elemente remećenja i da preventivno spreče činove nasilja.

Dobri profesionalni odnosi između zaposlenih i zatvorenika su osnovni elementi dinamičke bezbednosti u sprečavanju mogućih incidenata ili u očuvanju reda tokom procesa dijaloga i pregovaranja. Samo kada su ove metode neuspešne ili ukoliko se smatraju neodgovarajućim, treba razmotriti fizičke metode očuvanja reda. Kada zaposleni treba da koriste silu protiv zatvorenika ona mora biti kontrolisana i na najmanjem mogućem nivou neophodnom da bi se očuvao red.

65.

Propisaće se detaljni postupci za upotrebu sile, uključujući odredbe o:
različitim merama prinude koje se mogu primeniti;
okolnosti pod kojima se različite mere prinude mogu primeniti;
pripadnicima osoblja koji imaju pravo da primene različite mere prinude;
stepenu potrebnog ovlašćenja pre nego što se upotrebi mera prinude; i
izveštajima koji se moraju sačiniti nakon primene mera prinude.

** Pravilo 65

Ovo pravilo navodi glavna pitanja kojima se treba baviti u procedurama koje treba upotrebiti prilikom definisanja upotrebe sile, (kada se može koristiti, ko ima pravo da je koristi, ko ima pravo da dozvoli upotrebu kao i mehanizme izveštavanja nakon bilo kakve upotrebe sile)

66.

Zaposleni koji su u direktnom kontaktu sa zatvorenicima biće obučeni u veštinama koje omogućavaju minimalnu upotrebu prinude radi obuzdavanja agresivnih zatvorenika.

**Pravilo 66

Ovo Pravilo jasno stavlja do znanja da zaposleni ne bi trebalo da se oslanjaju na

nadmoć koju imaju u odnosu na zatvorenike koji izazivaju probleme jer mogu da upotrebe fizičku silu. Postoji niz tehnika kontrole i ograničavanja za koje se zaposleni mogu obučiti i koji će im omogućiti da preuzmu kontrolu bez da povrede sebe ili zatvorenike. Uprava bi trebalo da bude toga svesna i da obezbedi da svi zaposleni budu obučeni osnovnim veštinama, ali da dovoljan broj zaposlenih bude obučen i posebnim veštinama.

67.1

Pripadnici drugih organa za sprovođenje zakona mogu biti uključeni u postupanje sa zatvorenicima unutar zatvora samo u izuzetnim okolnostima.

67.2

Između zatvorskih vlasti i takvog, drugog organa za sprovođenje zakona mora postojati zvanični sporazum osim kada je njihov međusobni odnos već regulisan domaćim zakonodavstvom.

67.3

Ovim sporazumima se propisuje:

okolnosti pod kojima pripadnici drugih organa za sprovođenje zakona mogu ulaziti u zatvor i postupati u bilo kom sukobu;

stepen ovlašćenja koje će takvi drugi organi za sprovođenje zakona imati dok su u zatvoru i njihov odnos sa upravnikom zatvora;

različite mere prinude koje pripadnici tih organa mogu primeniti;

okolnosti pod kojima se različite mere prinude mogu primeniti;

potreban stepen ovlašćenja pre upotrebe bilo koje mere prinude; i

izveštaji koju se moraju sačiniti nakon primene prinude.

** Pravilo 67

Ovo Pravilo se odnosi na intervencije drugih organa za sprovođenje zakona u zatvoru. U izuzetnim okolnostima može se desiti da je nivo nasilništva zatvorenika toliko visok da zaposleni u zatvoru ne mogu da ga drže pod kontrolom te su prinuđeni da u pomoć pozovu neki drugi organ za sprovođenje zakona, kao što je policija. Ovakve akcije bi trebalo sprovoditi veoma obazrivo. Kada je u pitanju nasilje, zaposleni u zatvoru uvek moraju biti svesni činjenice da će oni saradivati sa zatvorenicima kada je incident rešen i kada se život vrati u normalu. To znači da će oni obično pokušavati da izbegnu korišćenje sile i da će u svakom slučaju oklevati da koriste preteranu ili indiskriminišuću silu. Ovakvim razmatranjima se neće baviti pripadnici ostalih organa koji sprovode zakon a koji ne rade u zatvorima i tu su samo radi rešavanja nasilničkog incidenta. Da bi se sprečila prekomerna upotreba sile u ovim okolnostima preporučuje se da nadležni u zatvoru usaglase stalni protokol sa višom upravom bilo kog drugog organa koji se može pozvati u pomoć pri rešavanju nasilničkog incidenta. Svi zaposleni koji bi mogli da budu uključeni trebalo bi da se upoznaju sa sadržajem ovog protokola pre ulaska u zatvor.

25.4

Posebna pažnja posvetiće se zatvorenicima koji su pretrpeli fizičko, duševno ili seksualno zlostavljanje.

Ovu oblast reguliše čitav Deo IV, podnaslov *Red*, ali konkretno krivično delo seksualno zlostavljanje nije navedeno, niti je obraćena posebna pažnja u odnosu na druga krivična dela.

** Pravilo 25

Pravilo 25 naglašava da nadležni u zatvorima ne bi trebalo da se koncentrišu samo na posebna pravila, kao što su ona koja se odnose na rad, obrazovanje i vežbanje, već da bi trebalo da uzmu u obzir celokupni zatvorski režim svih zatvorenika, kako bi utvrdili da li zadovoljava osnovne zahteve ljudskog dostojanstva. Aktivnosti bi

trebalo da pokriju period normalnog radnog dana. Neprihvatljivo je držati zatvorenike u ćelijama, npr, 23 od 24 sata. CPT naglašava da bi cilj trebalo da bude da različite aktivnosti „izvuku“ zatvorenike iz ćelija na najmanje osam sati u toku dana. [videti:2. Generalni izveštaj (CPT/Inf (92) para. 47)].

Posebnu pažnju treba obratiti na zatvorenike koji ne rade, kao što su oni koji su prešli godine za penzionisanje, i njih treba održavati aktivnima na druge načine.

Ovo pravilo se posebno odnosi na socijalne potrebe zatvorenika i stoga podstiče nadležne u zatvoru da se pobrinu da uvećane potrebe zatvorenika budu opskrbljive od strane zatvorskih službi ili od strane socijalnih institucija u ostalim delovima državnog sistema. Posebna pažnja se obraća na potrebu da se pruži podrška zatvorenicima, kako muškarcima tako i ženama, koji su fizički, mentalno ili seksualno zlostavljani.

Obratite pažnju da Pravilo 101 omogućava pritvorenicima da zahtevaju prisup režimima za osuđenike.

***

Član 127.

Tokom izvršenja kazne zatvora osuđeni je dužan da se ponaša u skladu sa zakonom i propisima donetim na osnovu zakona, kao i po nalogima službenih lica, osim kada bi izvršenje naloga bilo protivpravna radnja.

U cilju održavanja reda i bezbednosti u zavodu, prema osuđenom se mogu primeniti samo one mere za održavanje reda i bezbednosti koje su utvrđene ovim zakonom i propisima donetim na osnovu ovog zakona i samo u meri u kojoj je to neophodno.

U primeni mera za održavanje reda i bezbednosti ne sme se primeniti stroža mera od neophodno potrebne s obzirom na prirodu potrebe njene primene i sadržinu mere.

Mere za održavanje reda i bezbednosti su mere prinude i posebne mere.

Član 128.

Mere prinude prema osuđenom se mogu primeniti samo kada je neophodno da se spreči:

- bekstvo osuđenog;
- fizički napad na drugo lice;
- nanošenje povrede drugom licu;
- samopovređivanje;
- prouzrokovanje materijalne štete;
- aktivan i pasivan otpor osuđenog.

Mera prinude se može primeniti i prema licu koje protivpravno oslobađa osuđenog ili protivpravno ulazi u prostorije zavoda. Ovo lice se zadržava do dolaska ovlašćenih lica organa unutrašnjih poslova.

Član 129.

Mere prinude su:

- upotreba fizičke snage;
- vezivanje;
- izdvajanje;
- upotreba gumene palice;
- upotreba šmrkova sa vodom;
- upotreba hemijskih sredstava i

upotreba vatrenog oružja.

Prilikom primene mere prinude koristi se ona mera koja najmanje ugrožava život i zdravlje lica prema kome se primenjuje, i kojom se uspešno savlađuje otpor i srazmerna je opasnosti koja pretili.

Član 130.

O nameri primene mere prinude usmeno i jasno se upozorava lice prema kojem će se mera primeniti, osim ako se radi o istovremenom ili neposredno predstojećem protivpravnom napadu.

Upotrebu šmrkova sa vodom i hemijskih sredstava može narediti samo upravnik zavoda.

Nakon primene mere prinude obavezan je lekarski pregled osuđenog prema kome je prinuda primenjena. U naredna dvadeset i četiri sata lekarski pregled se obavlja još dva puta u jednakim vremenskim intervalima.

O primeni mere prinude i obavljenom lekarskom pregledu iz stava 3. ovog člana podnosi se pismeni izveštaj upravniku zavoda.

Član 133.

Pripadnik službe obezbeđenja bez odlaganja preduzima radnje da osuđenog onemogući u bekstvu.

O svakom pokušaju bekstva i bekstvu osuđenog, pripadnik službe obezbeđenja odmah obaveštava upravnika zavoda, koji je dužan da o tome obavesti direktora Uprave.

U slučaju bekstva osuđenog, upravnik zavoda obaveštava nadležni organ unutrašnjih poslova, naređuje izdavanje poternice i preduzima druge radnje koje su neophodne da se osuđeni u bekstvu liši slobode.

Za vreme bekstva osuđenom ne teče izvršenje kazne zatvora.

Samica

60.5

Boravak u samici se kao kazna može izreći samo u izuzetnim slučajevima i za određen vremenski period koji mora biti što je moguće kraći.

** Boravak u samici, pomenut u Pravilu 60.5 odnosi se na sve oblike uklanjanja zatvorenika iz društva sa ostalim zatvorenicima, smeštanjem zatvorenika samog u ćeliju ili sobu. Ovo ne bi trebalo smatrati odgovarajućom kaznom osim u izuzetnim okolnostima. Ovo pravilo je potvrđeno Principom 7 Osnovnih principa Ujedinjenih nacija za tretman zatvorenika. Postoje različiti oblici „osamljivanja“ (zatvaranja u samicu). Najekstremniji se javlja kada se pojedinac/pojedinka drži sam/sama u ćeliji i kada je predmet senzorskog lišavanja, smanjivanjem svetlosti, zvuka ili svežeg vazduha – što se vrlo često naziva „tamnom ćelijom“ Ova vrsta izolacije nikada ne bi trebalo da se primenjuje kao kazna. Druga vrsta osamljivanja se javlja kada se zatvorenik drži u samici sa normalnom količinom vazduha i svetla i kada može čuti kretanje zatvorenika u susednim prostorijama. Ova vrsta kazne bi trebalo da se koristi samo u izuzetnim okolnostima i to na kratki vremenski period. Tokom tog perioda, zaposleni u zatvoru bi trebalo da održavaju regularne i razumno česte kontakte sa tim zatvorenicima (videti komentar na pravilo 42). CPT obraća posebnu pažnju na primenu zatvaranja u samicu, ili na bilo kakvih drugih uslova koji su slični tome. Zabeleženo je da – zatvaranje u samicu može, u određenim okolnostima, da preraste u nehumani i degradirajući tretman; u bilo kom slučaju, svaki oblik takvog

zatvaranja bi trebalo da traje što je kraće moguće (Drugi izveštaj CPT-a u vezi sa aktivnostima CPT-a, paragraf 56)

Mora se naglasiti da se zahtev za jednočasovnom vežbom napolju za zatvorenike (pravilo 27.1) odnosi poednako i na zatvorenike koji su u samicama. Ovim zatvorenicima bi takođe trebalo obezbediti materijale za čitanje. Isto se odnosi i na zatvorenike koji su pod visokim sigurnosnim merama (pravilo 53)

27.1

Svaki zatvorenik treba da ima mogućnost da svakog dana vežba najmanje jedan sat na svežem vazduhu, ukoliko to dozvoljavaju vremenske prilike.

27.2

Kada je vreme nepovoljno, zatvorenicima se obezbeđuju drugi uslovi za vežbanje.

27.3

Odgovarajuće aktivnosti čiji je cilj razvijanje fizičke spremnosti i mogućnost za odgovarajuću fizičku aktivnost i rekreaciju predstavljaju sastavni deo zatvorskog režima.

27.4

Zatvorska uprava dužna je da omogući takve aktivnosti obezbeđujući odgovarajuća sredstva i opremu.

27.5

Zatvorska uprava dužna je da obezbedi specijalne aktivnosti za one zatvorenike kojima je to potrebno.

**Pravilo 27.5 se odnosi na zatvorenike koji imaju potrebe za fizičkim vežbama posebne vrste: na primer, zatvoreniku koji je povređen možda trebaju dodatne vežbe kako bi povratio tonus oštećenih mišića.

27.6

Mogućnosti za rekreaciju, uključujući sport, igre, kulturne aktivnosti, hobije i druge aktivnosti u slobodno vreme, moraju biti obezbeđene, a koliko god je moguće, zatvorenicima se mora dozvoliti da ih organizuju.

27.7

Zatvorenicima se dozvoljava da se druže za vreme fizičkih aktivnosti i u cilju učešća u rekreativnim aktivnostima.

** Pravilo 27

Bitno je naglasiti, što pravilo 27 i čini, da je svim zatvorenicima, uključujući i one koji su pod disciplinskim kaznama, potrebna vežba i rekreacija, iako ove aktivnosti ne bi trebalo da budu obavezne. Mogućnosti za vežbanje i rekreaciju moraju da budu dostupne svim zatvorenicima a ne samo osuđenima kao deo tretmana i programa obuke. Ovo je u skladu sa Standardom minimalnih pravila za tretman zatvorenika Ujedinjenih nacija, koje se bavi vežbanjem i sportom u Pravilu 24, opšteg dela.

Značaj vežbanja za sve zatvorenike je naglašen od strane CPT u njihovom 2. Generalnom izveštaju [CPT/Inf (92)3] para. 47. Jednočasovna dnevna fizička vežba jeste minimum koji bi trebalo primeniti na sve zatvorenike koji nemaju dovoljno vežbe tokom svog rada. Objekti za spoljašnje vežbanje bi trebalo da budu dovoljni da omoguće zatvorenicima da vežbaju fizički.

Obezbeđivanje fizičkih vežbi bi trebalo da bude dopunjeno mogućnostima za rekreaciju kako bi se život u zatvorima učinio što normalnijim. Organizacija sportskih i rekreativnih aktivnosti pruža idealnu priliku za uključivanje zatvorenika u jedan bitan aspekt života u zatvoru kao i za razvoj njihovih društvenih i interpersonalnih veština. To je takođe i prilika da zatvorenici koriste svoje pravo na udruživanje. Ovo pravo se štiti Članom 11 Evropske povelje o ljudskim pravima, i iako je u velikoj meri ograničeno zbog očuvanja reda, nije u potpunosti zabranjeno: videti takođe komentar na Pravilo 52.3 u delu IV.

40.3

Zatvorenici treba da imaju pristup zdravstvenim službama u zemlji bez diskriminacije po osnovu njihovog pravnog statusa.

** Pravilo 40

Najefikasniji način za primenu pravila 40 jeste da nacionalna zdravstvena služba bude zadužena i za pružanje zdravstvenih usluga u zatvorima, što je i slučaj u određenom broju evropskih država. Ukoliko to nije slučaj, onda bi trebalo da postoji najuža moguća veza između službe zdravstvene zaštite u zatvoru sa pružiocima zdravstvenih usluga vani. Ovo neće pomoći samo u smislu kontinuiranosti tretmana već će i zatvorenicima i zaposlenima omogućiti širi spektar medicinskih tretmana, profesionalne standarde i obuku.

Preporuka N° R (98) 7 Komisije ministara zahteva da: „Zdravstvena politika u zatvoru bude integrisana, i u skladu sa nacionalnom zdravstvenom politikom“. Ovo je, kako u interesu zatvorenika tako i u interesu zdravlja šire populacije, posebno u domenu politike zaraznih bolesti koje mogu da se prošire iz zatvora na širu zajednicu. Pravo zatvorenika da imaju potpuni pristup zdravstvenim uslugama koje su široko dostupne u zemlji potvrđeno je Principom 9 Osnovnih principa za tretman zatvorenika Ujedinjenih nacija. 3. Generalni izveštaj CPT-a takođe naglašava u velikoj meri pravo zatvorenika na jednaku zdravstvenu zaštitu. Takođe je bitan princip da bi zatvorenici trebalo da imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu. (Princip 24 UN Principa za zaštitu svih osoba koje su pod bilo kojim oblikom pritvora ili zatvora) Određeni broj zemalja ima velike poteškoće da obezbedi visokostandardnu zdravstvenu zaštitu široj populaciji. Čak i u takvim uslovima zatvorenici imaju pravo na najbolje zdravstvene tretmane bez ikakve nadoknade. CPT je naveo, da čak i u teškim ekonomskim uslovima, ništa ne oslobađa državu od njene odgovornosti da pruži neophodnost za život onima koje je lišila slobode. Jasno je naglašeno da su u neophodnosti za život uključena i adekvatna medicinska sredstva. (Videti: Izveštaj o Moldaviji [CPT/Inf (2002) 11]).

Ništa u ovim Pravilima ne sprečava državu da dozvoli zatvorenicima da konsultuju svog lekara o svom trošku.

41.2

Obezbediće se da u svakom trenutku lekar bude na raspolaganju bez odlaganja u hitnim slučajevima.

** Pravilo 41

Osnovni zahtev je da se obezbedi da zatvorenici imaju pristup zdravstvenoj zaštiti kada god je to potrebno i da stoga svaki zatvor ima lekara. Lekar o kome se ovde govori trebalo bi da bude potpuno kvalifikovani doktor medicine. U velikim zatvorima bi trebalo zaposliti dovoljan broj lekara puno radno vreme. U svakom slučaju, trebalo bi da uvek postoji jedan raspoloživi lekar koji će se baviti hitnim slučajevima. Ovo pravilo je potvrđeno Preporukom N° R (98) 7 Komisije ministara. Pored lekara, trebalo bi da postoji i odgovarajuće obučeno osoblje koje se bavi zdravstvenom zaštitom. U nekim istočno-evropskim zemljama postoje i paramedicinari (koji se po nekad nazivaju- feldšeri – nedovoljno obrazovano medicinsko osoblje koje može da pruži pomoć u određenim situacijama) koji podnose izveštaje lekarima ali takođe pružaju medicinsku pomoć i negu. Druga važna grupa bi bile adekvatno obučene medicinske sestre. 1998. Međunarodni savet medicinskih sestara objavio je saopštenje koje, između ostalog, kaže da bi nacionalna udruženja medicinskih sestara trebalo da omogućće poverljivo savetovanje, savetovalište i podršku medicinskim sestrama u zatvorima. (Uloga medicinskih sestara u nezi osuđenika i pritvorenika, Međunarodni savet medicinskih sestara, 1998)

U radu sa zatvorenicima, lekari bi trebalo da primenjuju iste profesionalne principe

koje bi primenjivali u radu van zatvora. Ovaj princip je potvrđen od strane Međunarodnog Saveza zatvorskih zdravstvenih službi, kada su se složili u vezi sa Atinskom zakletvom:

- Mi, profesionalci u oblasti zdravstva koji radimo u zatvorkom okruženju, na sastanku u Atini, 10. septembra 1979, ovde se obavezujemo, u skladu sa duhom Hipokratove zakletve, da ćemo nastojati da pružimo najbolju moguću zdravstvenu zaštitu onima koji se nalaze u zatvorima iz bilo kog razloga, bez predrasuda i poštujući našu profesionalnu etiku.“

Ovo se takođe zahteva i prvim principom Principa Ujedinjenih nacija u vezi sa medicinskom etikom koja se odnosi na ulogu zdravstvenog osoblja, posebno lekara, u zaštiti osuđenika i pritvorenika od torture i ostalih okrutnih, nehumanih i degradirajućih tretmana zatvorenika ili kazni.

Lekar ili kvalifikovani medicinski tehničar koji je odgovoran tom lekaru, poklanja posebnu pažnju zdravlju zatvorenika koji su u samici, vrši dnevne vizite takvim zatvorenicima i na njihov zahtev ili zahtev zatvorskog osoblja pruža pomoć i lečenje bez odlaganja.

** Pravilo 43

Ovo Pravilo kaže da zatvorenici imaju pravo na redovan, poverljiv pristup odgovarajućim nivoima medicinskih konsultacija koje su, u najmanju ruku, ekvivalentne onima koje su dostupne u civilnom društvu. Uslovi pod kojima se zatvorenici ispituju u vezi sa zdravljem trebalo bi da budu jednaki onima koje se primenjuju u civilnoj zdravstvenoj praksi. Kada god je to moguće, trebalo bi da se obavljaju u odgovarajuće opremljenim prostorijama za konsultacije. Neprihvatljivo je da se konsultacije obavljaju u okviru grupe zatvorenika ili u prisustvu drugih zatvorenika i nemedicinskog osoblja. Tokom medicinskih ispitivanja zatvorenici ne bi trebalo da imaju lisice na rukama ili da fizički budu odvojeni od lekara.

Ni iz kog razloga se od njih ne može zahtevati da razloge zbog kojih zahtevaju konsultacije iznesu ostalim zaposlenima u slučaju da svoj zahtev da vide lekara moraju da podnesu njima. Način na koji se zahteva medicinska konsultacija trebalo bi da bude objašnjena zatvorenicima prilikom prijema u zatvor.

Medicinski dosije svakog zatvorenika, ponaosob, trebalo bi da ostane pod kontrolom lekara i ne bi trebalo da se objavljuje bez prethodnog pismenog pristanka zatvorenika. U nekim zemljama službe zdravstvene zaštite u zatvorima spadaju u nadležnost obezbeđivanja zdravstvene zaštite građana. Kao dodatak povoljnostima koja su obrađena u delu „Pravo na zdravstvenu zaštitu“, ovo takođe pomaže da se jasno naglasi da medicinski dosije nije deo generalne zatvorske arhive.

Tretman koji se pruža, kao rezultat konsultacija i dijagnoza, trebalo bi da bude takav da je u najboljem interesu zatvorenika-pojedica. Medicinske procene i tretmani trebalo bi da budu zasnovani na potrebama zatvorenika-pojedinca a ne na potrebama zatvorske administracije. Preporuka N° R (98) 7 Komisije ministara naglašava da osuđenik treba da pristanak pre bilo kog fizičkog ispitivanja ili tretmana, kako je i dato u 3. Generalnom izveštaju CPT-a.

Preporuka N° R (98) 7 Komisije ministara navodi potrebu da se posebna pažnja obrati na potrebe zatvorenika sa fizičkim hendikepom kako bi im omogućili olakšice koje bi im pomogle da imaju uslove kao i u spoljnom svetu. U presudi iz jula 2001. [Prais v. Ujedinjeno kraljevstvo (33394/96)] Evropski sud za ljudska prava je našao da je prekršen Član 3 Evropske povelje za ljudska prava a u vezi sa tretmanom veoma hendikepirane osobe u zatvoru, uprkos činjenici da sud nije našao dokaze o ikakvoj pozitivnoj nameri nadležnih u zatvoru da ponize ili srozaju ugled podnosioca.

Jedna od posledica u povećanju dužine kazne u nekim pravosudnim sistemima jeste

da zatvorska administracija mora da odgovori na potrebe rastućeg broja strarijih zatvorenika. U nekim zemljama je trend da doživotne kazne ili duge zatvorske kazne vode do značajnog porasta broja zatvorenika koji će ostarati u zatvorima. Zatvorske administracije će morati da posebno obrate pažnju na različite probleme- i socijalne i zdravstvene, a u vezi sa ovom grupom zatvorenika. Ovo će možda podrazumevati pružanje niza olakšica kako bi se radilo na problemima koji proističu iz smanjene pokretljivosti ili mentalnog slabljenja.

Posebno treba obratiti pažnju na zatvorenike koji oboljevaju od terminalnih bolesti (neizlečivih bolesti sa smrtnim ishodom) i trebalo bi doneti odluku da takvi zatvorenici možda budu ranije oslobođeni. Svaka dijagnoza koja se postavi kao i savet koji se ponudi osobi od strane medicinskog osoblja trebalo bi da bude zasnovan na profesionalnoj proceni i u najboljem interesu zatvorenika. Preporuka N° R (98) 7 Komisije ministara navodi da odluka u vezi sa tim kada pacijenta treba prebaciti u bolničke jedinice van zatvora, treba da bude doneta na medicinskoj osnovi. U presudi iz Novembra 2002. [Misel v. Francuska (podnesak br. nr. 67263/01 æ 14/11/2002)] Evropski sud za ljudska prava je našao da je došlo do kršenja Člana 3. Evropske povelje o ljudskim pravima a u vezi sa medicinskim tretmanom osobe obolele od terminalne bolesti. Sud je naveo i pozitivnu obavezu države da ponudi adekvatan medicinski tretman i kritikovao je činjenicu da je zatvorenik bio liscama vezan za bolnički krevet. U drugom slučaju iz oktobra 2003 [Hénaf v. Francuska 524/00)] Sud je našao da je prekršen 3. član Evropske povelje o ljudskim pravima i to u tretmanu bolesnog zatvorenika koji je lancima bio vezan za bolnički krevet.

Preporuka No. R (98) 7 Komisije ministara odnosi se na tretman zatvorenika koji su u štrajku glađu. Ona navodi da treba izvršiti kliničku procenu štrajkača glađu samo ukoliko zatvorenik da dozvolu, osim ako ne postoji ozbiljan mentalni poremećaj koji zahteva premeštaj u psihijatrijsku službu, Ovakvim pacijentima bi trebalo u potpunosti objasniti moguće štetne efekte njihove akcije na njihovo stanje, gledano dugoročno. Bilo koja akcija koju preduzme lekar mora biti u skladu sa domaćim zakonom i profesionalnim standardima.

Lekari ili kvalifikovane medicinske sestre ne bi trebalo da budu u obavezi da proglase da je zatvorenik podoban za kaznu ali mogu savetovati nadležne u zatvoru u vezi sa rizicima koje određene mere mogu predstavljati za zdravlje zatvorenika. Oni imaju posebnu obavezu prema zatvorenicima koji su u samicama iz bilo kog razloga; kao rezultat njihovog „problematičnog“ ponašanja, u interesu kriminalne istrage; na njihov sopstveni zahtev. Sledeći ustaljenu praksu, (videti na primer Pravilo 32.3 Minimalnih pravila UN standarda za tretman zatvorenika) ovakve zatvorenike bi trebalo posećivati na dnevnoj bazi. Ovakve posete ni na koji način ne bi trebalo smatrati prihvatanjem ili legitimisanjem odluke da se zatvorenik smesti ili drži u samici. Dalje, lekari ili kvalifikovane medicinske sestre treba ažurno da odgovaraju na zahteve zatvorenika da budu pregledani, a držani su u ovakvim uslovima ili zahtev zaposlenih u zatvoru kako se i zahteva paragrafom 66 Preporuke N° R (98) koja se odnosi na etičke i organizacione aspekte zdravstvene zaštite u zatvorima.

***

Član 68.

Osuđeni ima pravo da izvan zatvorenih prostorija, u slobodno vreme, provede najmanje dva časa dnevno.

Osuđeni, kome godine i telesne sposobnosti to dozvoljavaju, ima pravo u slobodno vreme na organizovanu fizičku aktivnost, uključujući i pravo da zajedno sa drugim osuđenima koristi sportske terene, uređaje i opremu.

Član 150.

Disciplinska mera upućivanja u samicu izriče se izuzetno, samo za teže disciplinske prestupe i ne može trajati duže od 15 dana.

Meru upućivanja u samicu do 30 dana moguće je izreći za sticaj disciplinskih prestupa.

Član 151.

Disciplinska mera upućivanja u samicu predstavlja isključenje osuđenog iz zajedničkih aktivnosti s drugim osuđenima u slobodno vreme ili tokom celog dana i noći.

Pre izvršenja disciplinske mere upućivanja u samicu obavezan je lekarski pregled.

Član 156.

Postupak za teže disciplinske prestupe vodi i odluku donosi disciplinska komisija, a za lakše disciplinske prestupe upravnik zavoda ili lice koje on odredi, s tim da to lice ne može biti predlagač.

Predlog za pokretanje disciplinskog postupka podnosi rukovodilac organizacione jedinice zavoda ili lice koje on odredi. Za teže disciplinske prestupe predlog za pokretanje postupka može podneti i upravnik zavoda ili lice koje on odredi.

Predlog za pokretanje disciplinskog postupka iz stava 2. ovog člana podnosi se u roku od dvadeset i četiri sata od saznanja za učinjeni prestup.

Disciplinsku komisiju od tri člana iz stava 1. ovog člana imenuje direktor Uprave, na predlog upravnika zavoda.

Sredstva za sputavanje

68.1

Upotreba lanaca i okova je zabranjena.

** Pravilo 68

Ovo pravilo je u velikoj meri identično Pravilu 39 u prethodnim Pravilima. Od 1987. kada su objavljena Pravila, sredstva vezivanja se sve više koriste na zatvorenima u nizu okolnosti u velikom broju država članica. Ipak, principi koji će se primeniti na korišćenje sredstava za vezivanje se nisu promenili u ovim godinama. Treba ponoviti deo koji se na ovo odnosi iz Memoranduma objašnjenja, u vezi sa pravilima iz 1987. Korišćenje ovakvog aparata u situacijama kada je potrebno obuzdati zatvorenike nosi implikacije koje su moralno protivrečne civilizovanom pristupu. Njihova upotreba, stoga, mora biti strogo kontrolisana i izbegnuta kada god je to moguće. Ima, ipak, neizbežnih situacija kada se mora primeniti fizičko vezivanje uz dodatnu pomoć posebno dizajnirane opreme ili instrumenata, da bi se sprečilo fizičko povređivanje datih zatvorenika ili zaposlenih, bekstvo ili neprihvatljiva šteta. Ova pravila su napravljena tako da postave prihvatljive granice u kojima se mogu primeniti mere vezivanja.

Rutinska upotreba sredstava vezivanja nije prihvatljiva, npr. pri prebacivanju zatvorenika od zatvora do zatvora.

Prethodno 39. Pravilo je obrisano. Ono je dozvoljavalo upotrebu sredstava vezivanja u medicinske svrhe, po uputu i nadgledano od strane lekara.

68.2

Lisice, košulje i druga sredstva za fizičko obuzdavanje neće se koristiti osim:

ako je to neophodno kao predostrožnost od bekstva tokom transporta, pod uslovom da se ista uklanjaju pre nego što se zatvorenik pojavi pred sudskim ili upravnim organima, osim ukoliko taj organ ne odluči suprotno; ili

kada to naredi upravnik, ako su druga sredstva kontrole neuspešna, radi zaštite zatvorenika od samopovređivanja, povređivanja drugih ili radi sprečavanja velike štete na imovini, o čemu će upravnik odmah obavestiti lekara i izvestiti viši nadležni organ.

** Pravilom 68.2 (prethodno pravilo 39.c) još uvek dozvoljava upotrebu sredstava vezivanja u izuzetnim situacijama, na osnovu potrebe da se zaštiti zatvorenik ili ostali.

68.3

Sredstva vezivanja se neće primenjivati duže nego što je strogo neophodno.

68.4

Način upotrebe sredstava vezivanja propisaće se domaćim zakonodavstvom.

** Pravilo 68.4 predviđa da korišćenje sredstava vezivanja od strane nadležnih bude utemeljeno u zakonu ili odredbi i da ne bude diskreciono pravo zatvorske administracije.

***

Član 128.

Mere prinude prema osuđenom se mogu primeniti samo kada je neophodno da se spreči:

- bekstvo osuđenog;
- fizički napad na drugo lice;
- nanošenje povrede drugom licu;
- samopovređivanje;
- prouzrokovanje materijalne štete;
- aktivan i pasivan otpor osuđenog.

Mera prinude se može primeniti i prema licu koje protivpravno oslobađa osuđenog ili protivpravno ulazi u prostorije zavoda. Ovo lice se zadržava do dolaska ovlašćenih lica organa unutrašnjih poslova.

Član 129.

Mere prinude su:

- 1) upotreba fizičke snage;
- 2) vezivanje;
- 3) izdvajanje;
- 4) upotreba gumene palice;
- 5) upotreba šmrkova sa vodom;
- 6) upotreba hemijskih sredstava i
- 7) upotreba vatrenog oružja.

Prilikom primene mere prinude koristi se ona mera koja najmanje ugrožava život i zdravlje lica prema kome se primenjuje, i kojom se uspešno savlađuje otpor i srazmerna je opasnosti koja preti.

3. Mere zaštite

3.1.

3.1.1. Obaveštavanje osuđenika

(kakve informacije dobijaju prilikom prijema, u kom obliku, jezici kojim osuđenici govore, kućni red/ gde je i kako izložen/ da li se lako može konsultovati; da li sadržaj kućnog reda odgovara duhu propisanih standarda, da li je jasno formulisan)

3.1.2. Inspekcija

(nezavisne inspekcije, da li im osuđenici imaju pristup)

3.1.3. Disciplinski postupci

(koje ponašanje i dela su kažnjivi; ko odlučuje o kazni; da li je osobi omogućeno da se brani; da li je osuđenik obavešten o optužbi; kakva je priroda i dužina izrečenih mera; kako funkcioniše mehanizam podnošenja pritužbi; da li postoje pritužbe čiji je ishod pozitivan za osuđenika; koliko je lica kažnjeno u nekom periodu u poređenju sa ukupnim brojem osuđenika.)

3.1.4. Proces ulaganja pritužbi

(kakve predstvake mogu da ulažu osuđenici; kakva je priroda žalbi-administrativna/ sudska; kako izgleda proces podnošenja žalbi; da li je proces lako dostupan svakom osuđeniku; da li postoji mogućnost spoljnog ulaganja pritužbi upravi ustanove; koliko traje rešavanje pritužbi; koliko pritužbi je uloženo u toku poslednjih 6 meseci u poređenju sa prosečnim brojem osuđenika; koliko pritužbi je rešeno u korist osobe koja je podnela pritužbu)

3.1.5. Evidencije

(evidencija osuđenika; da li su svi incidenti evidentirani)

3.1.6. Odvajanje kategorija zatvorenika

(da li osetljive kategorije osuđenika imaju odvojen smeštaj; ko dodeljuje smeštaj i na osnovu čega; da li osuđenici mogu tražiti promenu smeštaja; ako mogu, na osnovu čega; kako uprava sprečava i rešava rizik lošeg tretmana i seksualnog zlostavljanja?)

3.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

3.1.1.

Obaveštavanje lica lišenih slobode: Osuđena lica treba da se upoznaju sa Pravilnikom o kućnom redu prilikom prijema u ustanovu. Odgovori intervjuisanih se razlikuju, da je to bilo usmeno ili im je na različite načine pisani tekst učinjen dostupnim.

Prilikom više poseta od ispitanika smo saznali da skoro nikome od njih prilikom prijema u ustanovu ili nikakve informacije nisu bile pružene ili im je samo ukratko prepričano kakva prava imaju a za bliže upoznavanje su upućeni na kućni red koji bi trebalo da je u svakom paviljonu. Međutim oni kažu da kućna pravila nisu izložena na vidnom mestu, osim u prijemnom odeljenju i da je to najverovatnije jedan od razloga zbog kojih oni postanu svesni da je nešto zabranjeno tek kada prekršaj pravila već naprave (bez zalaženja u to ko i zasto uništi kućni red, kada je postavljen).

Nameće se pitanje informisanosti nepismenih osuđenika, da li im se posvećuje dovoljno vremena i truda da razumeju sadržaj prezentovanog kako bi jednako ostvarivali svoje pravo na informisanost a ne bili diskriminisani u odnosu na pismene osuđenike.

Informacija dobijena od intervjuisanih osuđenika koji su pismeni o obaveštavanju nepismenih, tek primljenih osuđenika, je da su nepismeni osuđenici upućeni na pismene osuđenike od čije volje i raspoloženja zavisi da li će im i kada pročitati određeno pravilo ili napisati zahtev ili pritužbu. Od intervjuisanih smo saznali da su nepismeni osuđenici prinuđeni da materijalnim dobrima (cigarete i sl.) plaćaju pismenim osuđenicima pisanje različitih podnesaka ili čitanje kućnog reda i sl. Nepismeni osuđenici su na ovaj način diskriminisani u odnosu na pismene osuđenike. Nepismenih trenutno u KPZ- u ima 29 što nije veliki broj. Bilo bi poželjno obezbediti nepismenim osuđenicima dodatnu pomoć koja bi trebala da im je redovno dostupna vezano za pisanje potrebnih podnesaka i upoznavanje sa sadržajem kućnog reda i drugih za njih relevantnih tekstova.

Kućni red je vidljivo izložen onoliko dugo dok ga osuđenici ne pocepaju. Sadržaj kućnog reda je u skladu sa važećim zakonima. Formulacija je suviše stručna, suvoparna, nerazumljiva i neprilagođena mogućnostima najvećeg broja osuđenika (i uopšte populacije koja se ne bavi pravom). Vidljivo je iz razgovora sa osuđenicima da i oni koji poznaju postupak, i dalje ključne elemente postupka ili ne znaju ili su sa tim pravilima upoznati preko iskusnijih osuđenika.

3.1.2.

Od svih ispitanih osuđenika samo se jedan, pre ovog razgovora, sreo sa predstavnicima neke nevladine organizacije koja je u prethodnom periodu obilazila KPZ (Helsinški odbor za ljudska prava). Ostali, i to u manjem broju, znaju da povremeno Crveni krst obilazi KPZ, mada neki smatraju da je to bilo u prethodnom periodu i to isključivo zbog stranih državljana. Jedan od ispitanika je izjavio da je prilikom posete Crvenog krsta tražio da sa njima razgovora, ali da je bio sprečen od strane pripadnika službe obezbeđenja (stražar mu je rekao da ne može).

3.1.3.

Disciplinski postupci: Dela koja su predmet disciplinskih postupaka su sadržana u Pravilniku o disciplinskim merama. Disciplinska komisija donosi odluku u postupku na osnovu pismenog zahteva upravnika, koji postupa po prijavi službenog lica. Od do sada intervjuisanih osuđenika jedan se eksplicitno izjasnio da mu je uskraćeno da se brani, da mu je pročitana raport

kojim je on optužen za disciplinski prestup, i kada je pokušao da se izjasni, da je prekinut i rečeno mu je da će biti obavešten u roku od pola sata.

Na osnovu izveštaja dobijenog iz KPZ Niš može se zaključiti da je u poslednjih 6 meseci (podatak je tražen 09.07.07.) za lakše disciplinske prestupe u najvećem broju slučajeva izrečena najlakša mera - ukor, dok je za više od pola slučajeva izrečena najteža disciplinska mera - upućivanje u samicu. U samo jednom slučaju lice je oslobođeno odgovornosti za teži disciplinski prestup.

U periodu od 6 meseci na koji se odnosi podatak dobijen od KPZ-a vođena su ukupno 262 disciplinska postupka, što u odnosu na ukupan broj osuđenika u tom periodu predstavlja oko 1/4.

Intervjuisani osuđenici tokom sprovođenja projekta delimično znaju koja su ponašanja kažnjiva i podležu pokretanju disciplinskih postupaka, ali niko od ispitanika ne zna baš sva kažnjiva ponašanja. Najčešće kao kažnjivo ponašanje ističu odbijanje naređenja, unošenje zabranjenih stvari i napad na službeno lice.

Ovi osuđenici u manjoj meri razumeju svoja prava u toku disciplinskog postupka i bez izuzetka smatraju da odluku o kaznoj meri donosi disciplinska komisija a ne upravnik. Smatraju da je prisustvo advokata, kako pre tako i za vreme disciplinskog postupka, nepotrebno, jer će svakako biti doneta odluka na štetu lica protiv koga se postupak vodi. Na dodatno pitanje u vezi angažovanja branioca svi ispitanici su kao razlog za neangažovanje advokata van KPZ-a naveli da bi oni a ne KPZ bili u obavezi da snose troškove advokata, a za njih su previsoki.

Utisak je da su ispitana lica u priličnoj meri obeshrabrena u pogledu svojih šansi u eventualnom disciplinskom postupku protiv njih a da su s druge strane gotovo potpuno nezainteresovani za upoznavanje sa načinom na koji svoja prava mogu da štite u žalbenom postupku kao i u procesu ulaganja pritužbi na postupanje službenih lica KPZ.

3.1.4.

Osuđena lica se veoma slabo razumeju u postupak i razloge za žalbu, pa gotovo bez izuzetka ne koriste stručnu pravnu pomoć. Verovatno je i to da je jedan od glavnih razloga što je samo jedna žalba osuđenika usvojena.

Iz razgovora sa nekim od osuđenika se može zaključiti da sve pritužbe ne stižu kome su namenjene, tj. upravniku. Sam postupak za podnošenje pritužbi nije dovoljno transparentan i jasan većini osuđenika sa kojima smo razgovorali. Ne postoji dovoljno jasan sistem za praćenje toka od podnošenja pritužbe do poslednjeg u lancu odlučivanja što kod pojedinih ispitanih lica izaziva ozbiljnu sumnju da pritužba nije stigla do upravnika. U posmatrnom periodu od 6 meseci (informacija je tražena 09.07.07.) ukupno je uloženo 18 pritužbi na rad službenih lica od kojih je u korist osuđenog lica rešena samo jedna, što možda najbolje govori o određenoj nezainteresovanosti osuđenih lica za podnošenje pritužbi i njihovom ubeđenju da podnošenje pritužbi neće poboljšati njihov položaj.

Ispitani osuđenici su bez izuzetka upoznati sa mogućnošću da ulažu pritužbe upravniku KPZ. Nisu mnogo zainteresovani za ulaganje pritužbi Upravi odgovornoj za nadzor jer ne veruju u delotvornost tog obraćanja.

Osuđenicima je slabo poznata procedura podnošenja pritužbi na postupanje službenih lica i naročito prava koja imaju u disciplinskom postupku.

Manji broj osuđenici znaju da imaju pravo na pravnu pomoć stručnog lica (pravnik) koji je zaposlen u KPZ Niš.

Pružanje pravne pomoći:

Sistem pružanja pravne pomoći je organizovan u skladu sa zakonom, ali postoje i određeni nedostaci koji mogu imati značajne posledice na zakonitost disciplinskog postupka. Utisak je da su službena lica koja su zadužena za pružanje pravne pomoći sposobna da istu pruže, ali ih je suviše malo u odnosu na vrlo veliku zatvoreničku populaciju, opterećeni su i ostalim dnevnim dužnostima koje redovno obavljaju. Ovo vrlo verovatno dovodi do nedovoljne zainteresovanosti osuđenika za korišćenje ovog značajnog prava za vreme boravka u KPZ. Novina (03.2008.) u oblasti pružanja pravne pomoći je u tome što jednom nedeljno pravnik KPZ dežura u jednom od paviljona i daje usmene savete ili sastavlja pismene podneske zatvorenicima.

Nedovoljan broj zaposlenih na ovim dužnostima se ogleda i u tome da je jedna ista osoba zamenik disciplinske komisije a istovremeno pruža pravne savete osuđenim licima, što dovodi do faktičkog i nevoljnog sukoba interesa (``kadija te tuži, kadija te sudi i kadija te brani``), bez obzira što u slučajevima kada učestvuje u radu disciplinske komisije može da ne daje pravni savet osuđeniku protiv koga se postupak vodi.

Nije na odmet podsetiti i na statističke podatke koji govore o gotovo stopostotnom oglašavanju lica protiv koji se vodi disciplinski postupak, krivim.

Članovi tima izvršili su uvid u više nasumično izabranih disciplinskih postupaka koji su u prethodnoj godini vođeni protiv osuđenih lica. Osnovni cilj uvida u ove predmete bio je utvrđivanje eventualnih nedostataka u delu koji se odnosi na pružanje pravne pomoći osuđenim licima od strane nadležne službe KPZ-a. Po mišljenju članova tima jedini nedostatak primećen prilikom ovog uvida odnosi se na činjenicu da je sam način vođenja zapisnika u disciplinskom postupku nedovoljno precizan obzirom da postoji već gotov formular u koji se rukom unose određeni podaci. Nedostatak formularnog načina vođenja postupka ogleda se i u tome što je samo u jednom od postupaka u koje je vršen uvid precizno uneto da lice protiv koga se postupak vodi nije zainteresovano za pružanje pravne pomoći i/ili za eventualno angažovanje advokata van KPZ. U ostalom delu ovi postupci zadovoljavaju odgovarajuće pravne standarde.

3.1.5.

Sledeće evidencije se (po ZIKS-u) vode:

- a) Matična knjiga
- b) Azbučni registar
- c) Lični list
- d) Kartoteka osuđenih lica u KPZ
- e) Pomoćne evidencije:
  - * Knjiga brojnog stanja lica na izdržavanju kazne zatvora
  - * Rokovnik isteka kazne
  - * Knjiga prolaznika
  - * Knjiga izvršenih bekstava
  - * Knjiga disciplinskih kazni
  - * Disciplinska prijava
  - * Knjiga lekarskih pregleda
  - * Zdravstveni karton
  - * Knjiga o kontroli i kvalitetu hrane
  - * Knjiga povreda na radu
  - * Knjiga molbi i žalbi
  - * Knjiga podnesaka koje osuđeni upućuju drugim organima a vezani su za rok
  - * Knjiga zapisnika o oduzetim predmetima
  - * Knjiga oduzetih stvari
  - * Karton ličnih stvari kod osuđenika

- * Knjiga korišćenja neprekidnog odmora van Zavoda
- * Knjiga pružanja pomoći u ustanovi
- * Knjiga pružanja pomoći od drugih organa
- * Knjiga lica puštenih na uslovni otpust
- * Knjiga o izvršenim obilascima zavoda
- * Podaci o ostalim promenama za vreme izdržavanja kazne
- * Karton uposlenja
- * Karton evidencije prijema paketa i poseta
- * Karton zaduženja osuđeničkom opremom
- * Karton novčanog depozita
- * Evidencija o sportskim aktivnostima
- * Knjiga evidencija o nastavno-vaspitnom radu
- * Knjiga obilaska osuđenih lica u samici i usamljenju
- * Evidencija kulturno-prosvetnog rada

Tim Centra je izvršio uvid u jedan broj evidencija, što nije dovoljno detaljno niti sistematski, zbog nedostatka vremena, da bi ih na ovom mestu komentarisali.

Izvršen je uvid u evidenciju zatvaranja kojom su obuhvaćene sledeće informacije:

- Matične knjige predstavljaju glavni sveobuhvatni način evidentiranja svih najvažnijih podataka za svako lice koje se nalazi na izdržavanju kazne u KPZ. One pored ličnih podataka osuđenih lica sadrže i podatke o presudi na osnovu koje je lice poslato na izdržavanje kazne u momentu i načinu dolaska u KPZ predviđenom momentu isteka kazne sa odgovarajućim dopunama, kao i podatku da li se radi o povratniku.
- Azbučni registar je takva vrsta evidencije koja praktično predstavlja skraćenu verziju matične knjige u smislu da se samo nekoliko ključnih podataka u vezi boravka osuđenog lica u KPZ unosi u registar.
- Vode se i posebne evidencije osuđenika koji su pobjegli ili se udaljili iz KPZ, kao i osuđenika koji su umrli za vreme izdržavanja kazne.
- Vodi se i evidencija brojnog stanja u vidu knjige dnevnog brojnog stanja osuđenih lica, kao i evidencija o osuđenim licima koja su radno angažovana.
- Pored ovih evidencija koje se vode na isti način već više decenija, postoji i evidencija osuđenih lica u elektronskoj formi koja se koristi gotovo svakodnevno.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali znaju šta se smatra incidentom među osuđenicima, ali ne znaju da li se svi incidenti evidentiraju i kako. Najčešći incidenti koje ispitanu osuđena lica prepoznaju su tuče i svađe između osuđenih lica, nanošenje fizičkih povreda i slično s tim da ne znaju da postoji obaveza vođenja evidencije o svakom takvom događaju. S druge strane upoznati su sa obavezom zdravstvene službe da evidentira pregled ukoliko se osuđenik obrati lekaru neposredno posle incidenta.

3.1.6.

Osuđenici mogu tražiti promenu smeštaja iz bezbednosnih i iz rodbinskih razloga, tj. braća mogu da budu zajedno. Nesposobni za rad su odvojeni u posebni paviljon.

Sva ispitanu lica znaju ko odlučuje o promeni smeštaja ali izražavaju sumnju u primenu jednakih kriterijuma na osnovu kojih se menja smeštaj i napreduje kroz kategorije. Iz toga sledi opšti zaključak da je promena smeštaja jedan od glavnih potencijalnih izvora za širenje korupcije u KPZ.

O slučajevima seksualnog zlostavljanja među osuđenicima intervjuisani osuđenici nerado govore, s tim da je jedan manji broj rekao da je za takve slučajeve čuo. Po izjavama samih osuđenih navodno se desio samo jedan slučaj seksualnog zlostavljanja i to u vreme pobune.

3.2. Pregled članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje:

MERE ZAŠTITE

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Obaveštavanje lica lišenih slobode

30.1

Prilikom prijema i kad god je to potrebno nakon prijema, zatvorenici se obaveštavaju u pisanoj formi i usmeno na jeziku koji razumeju o pravilima discipline u zatvoru i o njihovim pravima i dužnostima u zatvoru.

30.2

Zatvorenicima je dozvoljeno da obaveštenja koja dobiju u pisanoj formi drže kod sebe.

30.3

Zatvorenici moraju biti obavešteni o bilo kom sudskom postupku u kom učestvuju i, ako su osuđeni, o dužini kazne i mogućnostima prevremenog otpuštanja.

** Pravilo 30

Ovo pravilo naglašava značaj informisanja zatvorenika u vezi sa njihovim pravima i obavezama na jeziku koji mogu da razumeju. Treba preduzeti korake kako bi se obezbedilo da ostanu adekvatno informisani. Zatvorenici neće biti zainteresovani samo za materijalne i formalne uslove njihovog zatvaranja već i za to kako njihov slučaj napreduje, u slučaju da su osuđeni – koliko još kazne imaju da služe kao i za mogućnosti ranijeg puštanja iz zatvora. Iz ovog razloga veoma je važno da zatvorska administracija vodi evidenciju o ovakvim stvarima kako bi zatvorenici mogli da ih konsultuju. Za bolje razumevanje tretmana zatvorenika, njihove porodice bi trebalo da imaju pristup pravilima i odredbama koje određuju tretman zatvorenika - njihovog rođaka.

38.1

Obezbediće se posebni uslovi za zadovoljavanje potreba zatvorenika koji pripadaju etničkim ili jezičkim manjinama.

38.2

Koliko god je moguće, različitim grupama se mora omogućiti da nastave da praktikuju svoje kulturne običaje u zatvoru.

Jezičke potrebe se zadovoljavaju angažovanjem stručnih prevodilaca i obezbeđivanjem pisanih materijala na jezicima koji su u upotrebi u datom zatvoru.

** Pravilo 38

Raznolika populacija u zatvorima Evrope koja je u stalnom porastu, znači da je potrebno novo pravilo koje bi obezbedilo da se posebna pažnja obraća na potrebe etničkih i jezičkih manjina. Pravilo 38 navodi propozicije generalno. Zaposleni u

zatvorima bi trebalo da budu osetljivi na kulturološke prakse različitih grupa, kako bi se izbegli nesporazumi.

***

Član 60.

Prilikom stupanja u zavod najpre se utvrđuje identitet osuđenog, obavlja lekarski pregled i otvara zdravstveni karton.

Osuđeni se prilikom stupanja u zavod upoznaje s pravima i obavezama koje ima za vreme izdržavanja kazne.

Tekst ovog zakona i akt o kućnom redu zavoda dostupni su osuđenom sve vreme izdržavanja kazne, na jeziku koji je u upotrebi, prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma.

Osuđeni koji je nepismen, ne može da čita ili je gluvonem, ili ne poznaje jezik, o pravima i obavezama biće upoznat usmeno ili uz pomoć tumača.

Inspekcija

92.

Državni organ redovno obavlja inspekciju zatvora u cilju utvrđivanja da li se njima upravlja u skladu sa domaćim i međunarodnim zakonom i odredbama ovih Pravila.

** Pravilo 92 i 93

Ova pravila imaju za cilj da naprave jasnu razliku između inspekcije u zatvorima od strane vladinih agencija koje su odgovorne za efikasno i svrsishodno trošenje izdvojenog budžeta i za monitoring uslova zatvaranja i tretmana zatvorenika od strane nekog nezavisnog tela.

Izveštaji domaćih i međunarodnih NVO, izveštaji CPT-a i razne odluke Evropskog suda za ljudska prava pokazuju da su, čak i u zemljama sa dobro razvijenim i relativno transparentnim zatvorskim sistemima, nezavisni monitoring uslova zatvaranja i tretman zatvorenika, od suštinskog značaja za sprečavanje nehumanog i nepravednog tretmana zatvorenika kao i za poboljšanje uslova zatvaranja i uprave u zatvoru. Uspostavljanje nezavisnih domaćih monitoring tela kao dodatak inspektorata vođenih od strane Vlade, ne bi trebalo da se smatraju izrazom nepoverenja u kvalitet kontrole od strane Vlade već kao suštinska dodatna garancija za sprečavanje maltretiranja zatvorenika.

Ova pravila su u skladu sa zahtevima Opcionalnog protokola u vezi sa Konvencijom protiv torture i ostalih svirepih, nehumanih i degradirajućih tretmana ili kazni (odnositi se kao na UN-CAT; G.A. res. A/RES/57/199. usvojeno Dec. 18, 2002) u vezi sa uspostavljanjem i održavanjem domaćih preventivnih mehanizama, koja u ovim pravilima uzimaju oblik nezavisnih supervizijskih tela.

Ova pravila ostavljaju prostora za različite oblike koje monitoring tela mogu imati. Neke zemlje će se odlučiti za zatvorskog ombudsmana, neke za nacionalnu komisiju za superviziju. Ostali oblici se ne isključuju ovim Pravilom, sve dok su nadležni koji su uključeni u ovo nezavisni i dobro opremljeni za izvršavanje svojih obaveza.

** Pravilo 92

Ovo Pravilo upotrebljava neutralni termin „vladina agencija“. Ovakva agencija može biti deo jednog ministarstva, na primer Ministarstva pravde ili Ministarstva unutrašnjih poslova, ili može biti agencija pod kontrolom više ministarstava. Suštinska stvar jeste da se takva agencija ili inspektorat uspostavlja od strane, i odgovorni su, najvišim vlastima.

Načini na koje su vladine inspekcije organizovane variraju od pukog proveravanja vođenja knjiga u zatvorima do temeljne i nenajavljene kontrole revizora, što uzima u obzir sve aspekte zatvorske administracije i tretmana zatvorenika. Ono što je važno jeste da se rezultati ovakvih inspekcija prenose nadležnim vlastima i dostupne su ostalim zainteresovanim stranama bez neopravdanog odlaganja. Ova pravila ne određuju kako sistemi planiranja i kontrole i revizorske kontrole treba da budu organizovane a na nadležnima iz Vlade je da odluče s tim u vezi

93.1

Uslove izdržavanja kazne i postupanja sa zatvorenicima nadzire nezavisno telo ili tela čiji se nalazi javno objavljuju.

93.2

Ovo nezavisno nadzorno telo ili tela ohrabrujuće se da saraduju sa onim međunarodnim organizacijama koje prema zakonu imaju pravo da obavljaju posete zatvorima.

** Pravilo 93

U državama članicama Saveta Evrope, mogu se naći različiti modeli nezavisnog monitoringa uslova u zatvorima. U nekim zemljama ombudsman ima ovlašćenja u vezi s ovim, u drugim zemljama ovaj zadatak je poveren sudskim vlastima, često u kombinaciji sa ovlašćenjem da prima i radi na pritužbama zatvorenika. Pravilo nema nameru da prepíše jedan jedini oblik monitoringa ali naglašava potrebu za visokim kvalitetom ovakvog nezavisnog nadgledanja. Ovim se pretpostavlja da ova tela za monitoring imaju podršku kvalifikovanih zaposlenih i da imaju pristup nezavisnim ekspertima.

Važno je da su nalazi ovih tela, zajedno sa bilo kakvim opažanjima koja su možda predata od strane uprave datog zatvora, otvorena za javnost. Izveštaji tela za monitoring mogu sadržati preporuke i opažanja koja se tiču postojećeg ili nacrtu zakona.

Nezavisna monitoring tela bi trebalo ohrabriti da prosleđuju kopije svojih izveštaja kao i odgovore zainteresovanih vlada međunarodnim telima, ovlašćenim da vrše monitoring ili inspekciju zatvora, kao što je Evropska komisija za sprečavanje torture. Ovo će međunarodnim telima pomoći da planiraju svoje posete ali i da opipaju puls nacionalnih zatvorskih sistema. Zbog ograničenih finansijskih izvora i povećanja broja država koje bi trebalo posetiti, međunarodna tela se moraju u većoj meri osloniti na komunikaciju sa nezavisnim nacionalnim telima za monitoring.

U mnogim zatvorskim sistemima zatvori se nadgledaju na jedan ili drugi način od strane odbora posetilaca koji se sastoje od zainteresovanih volontera koji se regrutuju iz lokalne zajednice. Česti pristup ovih odbora jeste da se njihovi članovi smenjuju u posetama zatvoru, razgovaraju sa zatvorenicima o njihovim brigama i pritužbama i, u većini slučajeva pokušavaju da budu medijatori između uprave u zatvoru i zatvorenika, pokušavajući da nađu rešenja za primećene probleme.

Iako se samo po sebi vidi da postojanje lokalnih odbora posetilaca može biti garancija za intenzivniji i predaniji monitoring, u malim zemljama sa samo nekoliko zatvora i malim brojem zatvorenika, mogao bi biti dovoljan i nezavisni monitoring od strane nacionalne vlasti.

***

Član 29.

Rad Uprave je javan.

Ministar nadležan za pravosuđe i direktor Uprave, neposredno ili preko upravnika zavoda, obaveštavaju javnost o izvršenju sankcija, pod uslovom da se time ne povređuje službena tajna, ozbiljno ne ugrožava bezbednost ili održavanje reda u zavodu u kome se izvršava sankcija.

Bliže propise o službenoj tajni i načinu njenog čuvanja donosi ministar nadležan za pravosuđe.

Član 30.

Pojedinačne i grupne posete zavodu može da odobri direktor Uprave.

Posebno će se voditi računa da se omogući poseta predstavnika domaćih i stranih institucija i udruženja koja se bave zaštitom ljudskih prava, predstavnika sredstava javnog informisanja, naučnih radnika koji se bave proučavanjem kriminaliteta, kao i studenata odgovarajućih fakulteta.

Direktor Uprave može licima koja posećuju zavod odobriti razgovor sa osuđenim licima ili određenim osuđenim licem, uz prisustvo ili bez prisustva ovlašćenog službenog lica.

Član 270.

Rad zavoda nadzire Uprava, preko ovlašćenih lica.

Uprava nadzire primenu propisa i stručni rad u izvršenju zavodskih sankcija, a naročito: organizovanje i rad zavoda, zakonito i pravilno postupanje prema osuđenim licima, proces preispitanja osuđenih, organizovanje rada osuđenih, stanje i primenu mera za obezbeđenje reda i bezbednosti, primenu disciplinskih mera, rad službe obezbeđenja, sprovođenje zdravstvenih i higijenskih mera, ishranu i odevanje osuđenih i njihov smeštaj.

Za nadzor nad stručnim radom mogu se angažovati naučne i stručne ustanove i pojedinci.

Član 278.

U cilju kontrole izvršenja krivičnih sankcija uređenih ovim zakonom, Narodna skupština Republike Srbije formira, na predlog odbora za pravosuđe i upravu, komisiju od pet članova.

Komisija iz stava 1. ovog člana je sastavljena od lica koja poznaju probleme izvršenja krivičnih sankcija a nisu zaposleni u Upravi.

Komisija je nezavisna u svom radu i Uprava je dužna da komisiji obezbedi sve podatke od značaja za njen rad. Komisija ima sva ovlašćenja koje ima i ovlašćeno lice iz čl. 270. i 271. ovog zakona.

Komisija iz stava 1. ovog člana podnosi izveštaj o stanju izvršenja krivičnih sankcija uređenih ovim zakonom najmanje jedanput godišnje i dostavlja ga Narodnoj skupštini Republike Srbije i ministru nadležnom za pravosuđe.

Disciplinski postupci

57.2

Domaćim zakonodavstvom se utvrđuje:

činjenja i nečinjenja od strane zatvorenika koja predstavljaju disciplinski prestup;
procedura koja se primenjuje u disciplinskom postupku;

vrste i trajanje kazni koje se mogu izreći;
organ nadležan za izricanje takvih kazni; i
pristup organu nadležnom za žalbeni postupak.

** Pravilo 57 pojašnjava da disciplinski prekršaji treba da budu precizno definisani i da procedure treba da poštuju principe pravde i pravednosti. Ovo znači da svaki zatvor treba da ima niz odredbi koje jasno navode sve aktove ili propuste koji predstavljaju kršenje zatvorske discipline i koji vode do pokretanja formalnih disciplinskih mera. Stoga bi svi zatvorenici trebalo da znaju unapred kakva su pravila i odredbe zatvora. Pravni status ovih odredbi bi trebalo da bude jasan. U mnogim zemljama one će zahtevati skupštinsko (parlamentarno) odobrenje. Pravilo 57.2 navodi elemente koji bi trebalo da budu uključeni u odredbe.

59.

Zatvorenici okrivljeni za disciplinski prestup moraju:

- a. biti obavješteni bez odlaganja, na jeziku koji razumeju i detaljno, o prirodi optužbi protiv njih;
- b. imati dovoljno vremena i mogućnosti da pripreme svoju odbranu;
- c. imati mogućnost da se brane lično ili preko pravnog zastupnika kada interesi pravde to zahtevaju;
- d. imati mogućnost da zahtevaju prisustvo svedoka i da ih sami ispituju ili da budu ispitani u njihovo ime; i
- e. imati besplatnu pomoć prevodioca ukoliko ne razumeju ili ne govore jezik koji se koristi u postupku.

** Pravilo 59

U skladu sa ovim Pravilom svaki zatvorenik koji će se teretiti u disciplinskom postupku ima pravo da zna detalje optužbe unapred i trebalo bi mu dati dovoljno vremena da pripremi odgovarajuću odbranu. U slučaju da se zatvorenik drži u izolaciji očekujući saslušanje, proces ne bi trebalo neopravdano odlagati, naime zbog internih ili eksternih istraga. U svim slučajevima, optuženi zatvorenik bi trebalo da bude prisutan na ročištu.

CPT je potvrdio nekoliko elemenata Pravila 59 u nizu svojih izveštaja (na primer, CPT/Inf (2003) 1 Izveštaj Vladi Kipra u vezi sa posetom Kipru koju je izvršila Evropska komisija za sprečavanje torture i nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne (CPT) od 22-30 maja 2000, Strazbur, 15 januar 2003; 1 Izveštaj Vladi Letonije u vezi sa posetom Letoniji koju je izvršila Evropska komisija za sprečavanje torture i nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne (CPT) od 24. januara do 3. februara 1999, Strazbur, 22. novembar 2001; CPT/Inf (2002) 16 Izveštaj Vladi Malte u vezi sa posetom Malti koju je izvršila Evropska komisija za sprečavanje torture i nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne (CPT) od 13-18. maja 2001. Strazbur, 27. avgust 2002)

Pravo optuženog zatvorenika da ima pravnog zastupnika kada se suočava sa ozbiljnom optužbom potvrđeno je od strane Evropskog suda za ljudska prava (slučaj Ezeh i Connors v. the United Kingdom: Brojevi podnesaka 39665/98 i 40086/98).

60.1

Svaka kazna koja se izvršava nakon osude za disciplinski prestup biće u skladu sa domaćim zakonodavstvom.

60.2

Težina izrečene kazne biće srazmerna prestupu.

60.3

Kolektivno kažnjavanje i telesno kažnjavanje, kažnjavanje smeštajem u ćeliju bez svetlosti kao i druge vrste neljudskog i ponižavajućeg kažnjavanja su zabranjene.

60.4

Kazna ne sme predvideti potpunu zabranu kontakta sa porodicom.

60.5

Boravak u samici se kao kazna može izreći samo u izuzetnim slučajevima i za određen vremenski period koji mora biti što je moguće kraći.

**Boravak u samici, pomenut u Pravilu 60.5 odnosi se na sve oblike uklanjanja zatvorenika iz društva sa ostalim zatvorenicima, smeštanjem zatvorenika samog u ćeliju ili sobu. Ovo ne bi trebalo smatrati odgovarajućom kaznom osim u izuzetnim okolnostima. Ovo pravilo je potvrđeno Principom 7 Osnovnih principa Ujedinjenih nacija za tretman zatvorenika. Postoje različiti oblici „osamljivanja“ (zatvaranja u samicu). Najekstremniji se javlja kada se pojedinac/pojedinka drži sam/sama u ćeliji i kada je predmet senzorskog lišavanja, smanjivanjem svetlosti, zvuka ili svežeg vazduha – što se vrlo često naziva „tamnom ćelijom“ Ova vrsta izolacije nikada ne bi trebalo da se primenjuje kao kazna. Druga vrsta osamljivanja se javlja kada se zatvorenik drži u samici sa normalnom količinom vazduha i svetla i kada može čuti kretanje zatvorenika u susednim prostorijama. Ova vrsta kazne bi trebalo da se koristi samo u izuzetnim okolnostima i to na kratki vremenski period. Tokom tog perioda, zaposleni u zatvoru bi trebalo da održavaju regularne i razumno česte kontakte sa tim zatvorenicima (videti komentar na pravilo 42). CPT obraća posebnu pažnju na primenu zatvaranja u samicu, ili na bilo kakvih drugih uslova koji su slični tome. Zabeleženo je da – zatvaranje u samicu može, u određenim okolnostima, da preraste u nehumani i degradirajući tretman; u bilo kom slučaju, svaki oblik takvog zatvaranja bi trebalo da traje što je kraće moguće (Drugi izveštaj CPT-a u vezi sa aktivnostima CPT-a, paragraf 56)

Sredstva za vezivanje ne smeju se nikada primenjivati kao kazna.

**Pravilo 60.6 se odnosi na upotrebu sredstava za vezivanje, kao sigurnosnih mera ili za sprečavanje povreda. Ovo se nikada ne bi trebalo koristiti kao kazna. Sredstva za vezivanje mogu da uključuju lisice, lance, gvožđe, ludačke košulje ili bilo koji oblik elektronske kontrole osobe.

** Pravilo 60

Ovo pravilo kaže da jasno definisana i objavljena lista disciplinskih prekršaja treba da bude praćena listom kazni koje se mogu primeniti na bilo kog zatvorenika koji počinji neki od ovih prestupa. Ove kazne bi uvek trebalo da budu pravedne i proporcionalne počinjenom prestupu. Lista kazni bi trebalo da bude navedena u pravnom aktu odobrenom od strane odgovarajućih nadležnih. Zaposleni ne bi trebalo da imaju poseban neformalni sistem kazni koji zaobilazi zvanične procedure. U slučaju Ezeha i Konorsa, koji je gore naveden, Evropski sud za ljudska prava je našao da je pravo guvernera zatvora u Engleskoj i Velsu da dodaju do 42 dana na vreme koje zatvorenik provodi u zatvoru, kršenje Člana 6 (Pravo na fer suđenje) Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Kazne mogu da uključuju: formalno pribeleženo upozorenje, isključenje iz rada, ukidanje plate (tamo gde se ona isplaćuje za rad u zatvoru), ograničenje učestvovanja u rekreativnim aktivnostima, ograničenja u vezi sa korišćenjem nekih ličnih stvari, ograničavanje kretanja u zatvoru. Ograničavanje kontakta sa porodicom, ali ne potpuno ukidanje, takođe se može koristiti kao kazna. Ovakva kazna bi trebalo da se primenjuje samo tamo gde je prestup uvreda porodice ili zaposlenih u smislu posete.

Sva disciplinska saslušanja bi trebalo da se vode na individualnoj osnovi. Ukoliko je na primer, došlo do masovnog odbijanja poslušnosti ili do nekog napada koji je uključivao veći broj zatvorenika, slučaj svakog od njih se mora saslušati a kazne moraju da budu određene na individualnoj osnovi.

Postoje posebne zabrane u vezi sa svim oblicima fizičkog kažnjavanja, kažnjavanja smeštanjem u ćeliju bez svetla kao i svim ostalim nehumanim i degradirajućim kaznama. Evropski sud za ljudska prava nalazi da brijanje glava zatvorenika (kao disciplinska mera) predstavlja kršenje Člana 3 (zabrana torture) Evropske konvencije o ljudskim pravima (Slučaj Jankov v. Bugarska: broj podneska 39084/97). Sada je rasprostranjeno mišljenje da je redukcija u ishrani oblik fizičkog kažnjavanja i predstavlja nehumani tretman, i ovo je odraz profesionalnog mišljenja koje se razvilo u proteklih nekoliko godina.

Mora se naglasiti da se zahtev za jednočasovnom vežbom napolju za zatvorenike (pravilo 27.1) odnosi pođednako i na zatvorenike koji su u samicama. Ovim zatvorenicima bi takođe trebalo obezbediti materijale za čitanje. Isto se odnosi i na zatvorenike koji su pod visokim sigurnosnim merama (pravilo 53)

***

Član 144.

Disciplinski prestupi su teže i lakše povrede pravila reda i bezbednosti, kao i povrede drugih pravila ponašanja osuđenog utvrđenih ovim zakonom i aktom o kućnom redu zavoda.

Teži disciplinski prestupi uređuju se ovim zakonom, a lakši aktom o kućnom redu zavoda.

Prema osuđenom se primenjuje disciplinska mera i ako za vreme izdržavanja kazne učini krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, ili kazna zatvora do jedne godine i novčana kazna.

Prema osuđenom se ne može više puta primeniti disciplinska mera za istu radnju disciplinskog prestupa.

Član 145.

Teži disciplinski prestupi su:

- 1) bekstvo ili pokušaj bekstva iz zavoda;
- 2) podstrekavanje na pobunu ili bekstvo;
- 3) pripremanje pobune ili bekstva;
- 4) neovlašćeno napuštanje zavoda;
- 5) nasilje prema drugom licu;
- 6) pravljenje, posedovanje ili korišćenje opasne stvari;
- 7) izrada ili unošenje u zavod sredstva podobnog za napad, bekstvo ili vršenje krivičnog dela;
- 8) sprečavanje pristupa u bilo koji deo zavoda službenom licu ili licu koje se ovlašćeno nalazi u zavodu, odnosno ulazi u njega;
- 9) ugrožavanje, oštećenje ili uništenje imovine većeg obima;
- 10) odbijanje izvršenja zakonitog naloga ovlašćenog lica usled čega je nastupila ili mogla nastupiti teža štetna posledica;
- 11) namerno ili grubom nepažnjom ugrožavanje tuđeg zdravlja;
- 12) proizvodnja, posedovanje ili korišćenje opojnog ili psihoaktivnog sredstva;
- 13) grubo zanemarivanje lične higijene;
- 14) bavljenje igrama na sreću;

- 15) namerno ugrožavanje svog zdravlja radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze;
- 16) otpor zdravstvenom pregledu ili merama za sprečavanje opasnosti od zaraze;
- 17) podstrekavanje lica lišenog slobode na teži disciplinski prestup;
- 18) zanemarivanje radne obaveze koje je izazvalo ili je moglo izazvati težu štetnu posledicu;
- 19) obučavanje sebe ili drugog o načinu izvršenja krivičnog dela na osnovu ličnog ili tuđeg iskustva;
- 20) teža zloupotreba dobijenih posebnih prava iz člana 115. stav 1. ovog zakona;
- 21) ponavljanje lakših disciplinskih prestupa.

Član 146.

Za učinjene disciplinske prestupe izriču se disciplinske mere.

Disciplinske mere su:

- ukor;
- ograničenje ili zabrana primanja paketa do tri meseca;
- oduzimanje dodeljenih posebnih prava iz člana 115. stav 1. ovog zakona;
- ograničenje ili zabrana raspolaganja novcem u zavodu do tri meseca;
- upućivanje u samicu u slobodno vreme ili tokom celog dana i noći.

Mera upućivanja u samicu i ograničenje ili zabrana raspolaganja novcem u zavodu može se izreći samo za teže disciplinske prestupe.

Ukidanje dodeljenih posebnih prava iz člana 115. stav 1. ovog zakona i upućivanje u samicu mogu se izreći kumulativno.

Član 158.

Osuđeni protiv koga se vodi disciplinski postupak se obavezno saslušava, a navodi koje istakne proveravaju se i izvode se i drugi dokazi.
O toku disciplinskog postupka vodi se zapisnik.

Član 161.

Osuđeni protiv koga se vodi disciplinski postupak ima pravo na stručnu pravnu pomoć.
O pravu iz stava 1. ovog člana osuđeni mora biti obavešten pre utvrđivanja činjenica u postupku.

Član 162.

Disciplinski postupak se okončava rešenjem.
Protiv rešenja osuđeni može izjaviti žalbu u roku od tri dana od dana prijema rešenja i o žalbi se mora odlučiti u roku od tri dana.
Žalba ne odlaže izvršenje rešenja.
O žalbi odlučuje direktor Uprave.

Procesi ulaganja pritužbi

- 70.1** Zatvorenici, pojedinačno ili kao grupa, imaće dovoljno mogućnosti da podnesu zahteve ili pritužbe upravniku zatvora ili drugom nadležnom organu.
- 70.2** Ukoliko je to primereno, najpre će se pokušati sa posredovanjem.
- 70.3** Ukoliko se zahtev ne usvoji ili pritužba odbije, zatvoreniku će se navesti razlozi za to, a zatvorenik ima pravo da se žali nezavisnom organu.
- 70.4** Zatvorenici se neće kažnjavati zato što su podneli zahtev ili pritužbu.
- 70.5** Nadležni organ je dužan da razmotri svaku pritužbu podnetu od rodbine zatvorenika u pisanoj formi, kada oni imaju razloga da veruju da su prava zatvorenika prekršena.
- 70.6** Pravni zastupnik ili organizacija koja brine o dobrobiti zatvorenika ne može podneti pritužbu u ime zatvorenika ukoliko se on sa tim ne slaže.
- 70.7** Zatvorenici imaju pravo da zatraže pravni savet o postupku za podnošenje za pritužbe i žalbe, kao i na pravnu pomoć kada interesi pravde to zahtevaju.

** Pravilo 70

Ovo Pravilo pravi razliku između podnošenja zahteva i ulaganja pritužbe. Zatvorenici moraju imati široke mogućnosti da podnose zahteve i moraju imati mogućnost da ulažu pritužbe i unutar i van zatvorskog sistema. Zatvorske vlasti neće ometati niti kažnjavati podnošenje zahteva i pritužbi već će olakšati efikasnu primenu prava koja su deo ovog Pravila. Ovo ne isključuje uvođenje pravnih mehanizama kako bi zajednički delovali na manjim pitanjima.

Zahtevi zatvorenika podrazumevaju usluge ili olakšice na koje zatvorenici nemaju prava ali koje im mogu biti omogućene od strane zatvorske uprave ili nadležnih. Na primer, u nekim zatvorskim sistemima mogu se dozvoliti dodatne posete iako zatvorenici nemaju prava na njih. Isto se odnosi i na zahteve za dozvolu da se napusti zatvor kako bi se prisustvovalo sahrani rođaka ili na zahteve za prebacivanje u poseban zatvor ili zatvorsku jedinicu. U većini slučajeva upravnik će imati pravo da odluči ali u nekim jurisdikcijama posebni zahtevi se mogu odobriti samo od strane sudskih vlasti ili se o njima mora odlučiti na ministarskom nivou.

Pritužbe su formalni prigovori protiv odluka, akcija ili nedostatka akcije zatvorske administracije ili drugih nadležnih. U nekim pravnim sistemima odgovarajući zatvorski lek se naziva „primedba“ ili „pritužba“. Termin pritužba u ovom Pravilu je rezervisan za pravnu akciju protiv odbijanja zahteva ili odbacivanja pritužbe.

Može se doneti i odredba u vezi sa procedurama specijalnih pritužbi. Idealno, nacionalni zakon bi trebalo da dozvoli zatvorenicima da se žale protiv odluka, vođenja ili neaktivnosti medicinskog osoblja nacionalnim medicinskim disciplinskim telima.

Ovo Pravilo ne zahteva da se zahtevi ili pritužbe podnose u pisanoj formi. Imajući u vidu da je jedan broj zatvorenih lica nepismen, zatvoreniku bi trebalo omogućiti da zahteva da se sretne sa službenikom nadležnog organa kako bi preneo zahtev ili pritužbu usmenim putem (CPT/Inf (96) 18 æ Poseta Sloveniji 1995), i nadležni su obavezni da to stave u pisanu formu.

Nadležni bi trebalo ažurno da obrađuju zahteve i pritužbe i da to bude praćeno

razlozima koji će razjasniti da li će se preduzeti neke aktivnosti i ukoliko hoće, koja vrsta aktivnosti. Ovo se takođe odnosi na zahteve i pritužbe od strane rođaka zatvorenika ili organizacija o kojima se govori u Pravilu 70.6.

Pritužbe mogu da dovedu do antagonističkih stavova uključenih strana što može da ugrozi odnose između zatvorenika i zaposlenih. Iz tog razloga zvuči razumljivo pokušati najpre sa medijacijom. Ovo zahteva da se mehanizam medijacije ubaci u zatvorsko zakonodavstvo. Taj zadatak bi mogao biti poveren, na primer, članu lokalne nadzorne komisije ili sudskoj vlasti. Ukoliko se konflikt ne može rešiti putem medijacije zatvorenik još uvek ima pravo da uloži formalnu pritužbu, Nacionalni zakon može da utvrdi da se pritužbe u vezi sa trivijalnim stvarima mogu proglasiti neprihvatljivim.

Zahtevi se podnose zatvorskoj administraciji ili drugim nadležnima koji su opunomoćeni da odlučuju po ovoj stvari. Zatvorenici moraju da imaju priliku da prenesu pritužbe bilo kom nadležnom telu koje se bavi inspekcijom ili nadgledanjem u zatvoru, bez obzira na prethodne ili istovremene pritužbe. Ukoliko ti nadležni nisu opunomoćeni da sami obrađuju pritužbu trebalo bi da je proslede odgovarajućem nadležnom telu.

Podnosiocima pritužbi će se dozvoliti da komuniciraju na poverljivoj osnovi sa nezavisnim organima kojima je poveren rad na pritužbama i žalbama. Odluke ovih nadležnih će biti dostupne zatvorenicima.

Zahtevi i pritužbe bi trebalo da se evidentiraju za dobrobit same zatvorske administracije ali i zbog inspekcije od strane organizacija koje dolaze u posetu. (CPT/Inf (2002) 1 –Poseta Bugarskoj 1999. i CPT/Inf (2001) 20 æ Poseta bivšoj jugoslovenskoj republici Makedoniji 1998) Analiza suštine zahteva i pritužbi mogu da doprinesu boljem upravljanju u instituciji.

Pravo da podnose zahteve i pritužbe je prevashodno dodeljeno zatvorenicima ali nacionalni zakon može dozvoliti trećoj strani da deluje u ime zatvorenika, na primer ukoliko mentalno ili fizičko stanje sprečava zatvorenika da deluje u svoje ime i nema advokata koji će to učiniti umesto njega. Rodbina zatvorenika ima pravo da uloži pritužbu tamo gde su narušena prava zatvorenika dok organizacijama koje brinu o zatvorenicima takođe može biti dozvoljeno od strane upravnika da podnose takve pritužbe. Ipak, pravilo 70.6 omogućava zatvoreniku da pritužbu podnetu na ovakav način opovrgne.

Kada je, nakon što je interna žalba neuspela, pritužba uspešno uložena nezavisnim nadležnima, podnosioci pritužbi moraju biti uvereni da će se odluka nadležnih sprovesti u potpunosti i ažurno od strane zatvorske administracije.

Da bi se obezbedila efikasna primena prava na ulaganje pritužbi, zatvorenicima se moraju obezbediti formulari, pribor i ukoliko je neophodno, marke. Formulari za pritužbe bi trebalo da budu slobodno dostupni zatvorenicima na nekom određenom mestu (na primer biblioteka), izbegavajući tako da zatvorenici moraju da ih posebno traže. Sistem prenošenja bi trebalo da bude napravljen tako da se izbegne to da zatvorenici koverte sa poverljivim materijalom predaju zaposlenima u zatvoru. (CPT/Inf 91) 15 æ Poseta Ujedinjenom kraljevstvu: Engleska/Vels 1990)

Poverljiva komunikacija sa nacionalnim i međunarodnim telima ovlašćenim da primaju pritužbe je od suštinskog značaja. Ovo pravilo ne pokušava da „prepiše“ ekskluzivni model procedure za pritužbe, već postavlja osnovne zahteve sa kojima ove procedure treba da budu u saglasnosti kako bi predstavljale efikasne lekove u smislu člana 13 Evropske povelje o ljudskim pravima (videti: Van der Ven v. Holandija (žalba br. 50901/99 æ 04/02/2003).

Ono što je važno jeste da se procedura pritužbe završava obavezujućom odlukom koju donosi nezavisni nadležni. Države članice imaju slobodu da imenuju

nezavisnog nadležnog koji je opunomoćen da se bavi pritužbama.

Ovo može biti ombudsman ili sudija (sudija za prekršaje, izvršni ili sudija supervizor), tužilac supervizor, sudija ili javni pravobranilac. (CPT/Inf (2002) 14 o Poseta Gruziji 2001.).

Nadležni koji su uključeni u rad na pritužbama trebalo bi da razmenjuju mišljenja i iskustva na redovnom nivou, sa ciljem da, što je moguće više, harmonizuju svoju praksu (CPT/Inf (96) 9 o poseta Španiji 1991.)

***

Član 114.

Osuđeni ima pravo pritužbe upravniku zavoda zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti koje su u zavodu učinjene prema njemu.

Upravnik zavoda, ili lice koje on na to ovlasti, dužan je da pažljivo ispita pritužbu i da o njoj donese rešenje, u roku od 15 dana.

Osuđeni koji ne dobije odgovor na pritužbu ili nije zadovoljan donetim rešenjem ima pravo da podnese žalbu direktoru Uprave, koji je dužan da o njoj odluči u roku od 15 dana od dana prijema žalbe.

Osuđeni ima pravo da se bez prisustva zaposlenih i postavljenih lica u zavodu prituži ovlašćenom licu koje nadzire rad zavoda.

Sadržina pritužbe i žalbe predstavlja tajnu.

Evidencija zatvaranja

***

Član 10.

O licima prema kojima se izvršavaju sankcije i pritvor vode se odgovarajuće evidencije.

Bliže propise o evidencijama donosi ministar nadležan za pravosuđe.

Napomena: ODREDBI O EVIDENCIJI SVIH INCIDENATA MEĐU OSUĐENICIMA U ZIKS-U NEMA.

Odredbe koje ovo regulišu nalaze se u Pravilniku o kućnom redu. Evidencija o ovim incidenta se vodi posredno kroz disciplinske postupke, kada se zbog incidenta među osuđenicima pokrene disciplinski postupak.

Odvajanje kategorija zatvorenih lica

4.

Zatvorski uslovi koji ugrožavaju ljudska prava ne mogu se opravdati nedostatkom materijalnih sredstava.

** Pravilo 4

Ponekad se dešava da su vlasti nekih zemalja optužene da tretiraju zatvorenike bolje nego druge pripadnike društva. Iako je ova optužba retko istinita u praksi, Pravilo 4 je osmišljeno tako da razjasni da nedostatak resursa ne opravdava državu članicu da dozvoli da se uslovi u zatvorima razvijaju na taj način da krše ljudska prava zatvorenika. Politika ni praksa, koja rutinski dozvoljava ovakva kršenja prava, nije prihvatljiva.

25.4

Posebna pažnja posvetiće se zatvorenicima koji su pretrpeli fizičko, duševno ili seksualno zlostavljanje.

Ovu oblast reguliše čitav Deo IV, podnaslov *Red*, ali konkretno krivično delo seksualno zlostavljanje nije navedeno, niti je obraćena posebna pažnja u odnosu na druga krivična dela.

** Pravilo 25

Pravilo 25 naglašava da nadležni u zatvorima ne bi trebalo da se koncentrišu samo na posebna pravila, kao što su ona koja se odnose na rad, obrazovanje i vežbanje, već da bi trebalo da uzmu u obzir celokupni zatvorski režim svih zatvorenika, kako bi utvrdili da li zadovoljava osnovne zahteve ljudskog dostojanstva. Aktivnosti bi trebalo da pokriju period normalnog radnog dana. Neprihvatljivo je držati zatvorenike u ćelijama, npr, 23 od 24 sata. CPT naglašava da bi cilj trebalo da bude da različite aktivnosti „izvuku“ zatvorenike iz ćelija na najmanje osam sati u toku dana. [videti:2. Generalni izveštaj (CPT/Inf (92) para. 47)].

Posebnu pažnju treba obratiti na zatvorenike koji ne rade, kao što su oni koji su prešli godine za penzionisanje, i njih treba održavati aktivnima na druge načine.

Ovo pravilo se posebno odnosi na socijalne potrebe zatvorenika i stoga podstiče nadležne u zatvoru da se pobrinu da uvećane potrebe zatvorenika budu opskrbljene od strane zatvorskih službi ili od strane socijalnih institucija u ostalim delovima državnog sistema. Posebna pažnja se obraća na potrebu da se pruži podrška zatvorenicima, kako muškarcima tako i ženama, koji su fizički, mentalno ili seksualno zlostavljani.

Obratite pažnju da Pravilo 101 omogućava pritvorenicima da zahtevaju prisup režimima za osuđenike.

***

Član 37.

Osuđeni se upućuje na izdržavanje kazne zatvora saglasno rasporednom aktu ministra nadležnog za pravosuđe.

Izuzetno, na molbu osuđenog direktor Uprave može iz opravdanih razloga odstupiti od rasporednog akta i promeniti mesto izvršenja kazne.

Član 66.

Osuđeni ima pravo na smeštaj koji odgovara savremenim higijenskim uslovima i mesnim klimatskim prilikama.

Razvrstavanje osuđenog u prostorije za zajednički boravak i spavaonice sprovede se uz brižljivu ocenu svih okolnosti i podataka evidentiranih u prijemnom odeljenju, posebno imajući u vidu uzrast, lične osobine i sklonosti, kao i druga svojstva od kojih zavisi pozitivan međusobni uticaj i odusustvo opasnosti od međusobnog fizičkog i psihičkog ugrožavanja.

Osuđeni sa posebnim potrebama ima pravo na smeštaj primeren vrsti i stepenu njegovih posebnih potreba.

4. Režim i aktivnosti

4.1.

4.1.1. Kontakti sa spoljnim svetom (dopisivanje: da li je pošta cenzurisana, koji su kriterijumi za cenzuru i da li su poznati osuđenicima, koji su uslovi za primanje paketa; održavanje porodičnih i društvenih veza: koliko često su dozvoljene poste, koliko traju, da li postoje ograničenja poseta za neke kategorije zatvorenika i na osnovu čega, kako se odvija prijem porodica, kakvi su materijalni uslovi poseta, kakav je nivo kontrola poseta, da li su preduzete društvene mere u vezi sa licima koja nikada ne primaju posete; pristup spoljnim informacijama: novine, TV, da li postoje ograničenja i po kom kriterijumu)

4.1.2. Obrazovanje

4.1.3. Vežbe napolju

4.1.4. Slobodne aktivnosti

4.1.5. Religija

4.1.6. Rad

4.2. Pregled članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na ovaj deo

4.1.1.

Osuđenici znaju da pisma mogu slati svakodnevno. Poštu predaju otvorenu i kontroliše se da li sadrži nešto drugo sem papira na kome je pisano. Osuđenici su sa tim upoznati. Svim ispitanicima je poznato da se pisma pre slanja čitaju (ne znaju oni u prijemnom ili u početnom periodu izdržavanja kazne). Jedan od intervjuisanih osuđenika kaže, iz svog iskustva, da vaspitač ne otvara i ne čita pismo upućeno ministarstvu pravde. Uglavnom smatraju da kontrolu pisama vrše vaspitači ali im nije poznato da postoje bilo kakvi kriterijumi za cenzuru.

Upoznati su sa uslovima za primanje redovnih i vanrednih paketa, koje primaju na osnovu svrstanosti u kategorije.

Omogućavanje održavanja porodičnih i društvenih veza je u skladu sa zakonom. Sa izuzetkom jednog intervjuisanog osuđenika, svi ostali dobro poznaju mogućnosti za posete osoba iz spoljašnje sredine. Pojedini ispitanici su na svoj zahtev imali odobrene vanredne porodične posete od strane upravnika. Znaju i koliko te posete mogu da traju i koja ograničenja postoje u odnosu na određene kategorije osuđenika.

Pretnes posetilaca se vrši po potrebi. Zavisno od vrste posete komandiri se nalaze udaljeni od mesta za posetu, ili su u susednoj prostoriji. Porodice ne smeju da donose hranu.

Nije prepoznata potreba od strane osoblja KPZ da se nekako dodatno (u odnosu na ostale osuđenike koji primaju posete) posveti pažnja zatvorenima koji nemaju nikoga ko bi ih posetio, niti se prepoznaje razlog da bi to trebalo.

Pristup spoljnim informacija je preko TV i novina, slobodan, ali ne dovoljno raznovrstan i ne u dovoljnom broju u odnosu na broj osuđenika po jednom primerku. Tokom realizacije našeg projekta, uvećan je broj primeraka novina dostupnih osuđenima sa 24 na 108 (pet puta).

4.1.2.

Ustanova ne nudi mogućnost bilo kakvog obrazovanja za osuđenike od kako je škola spaljena u pobuni 2000 godine. Istovremeno postoji interesovanje među osuđenima da budu dodatno obrazovani.

Jedan manji broj intervjuisanih osuđenika ima adekvatnu motivaciju za obrazovanjem koja se ogleda kako u realnom uvidu u vrstu obrazovanja tako i mogućoj kasnijoj primeni stečenog znanja. To je dobro i znači da postoji uvid zatvorenika u vezu između obrazovanja i kvalitetnijeg života kako u vreme izdržavanja kazne tako i nakon izlaska na slobodu.

Interesovanje da budu obrazovani pokazuju uglavnom mlađi ispitanici dok se stariji zadovoljavaju postignutim nivoom, uz obrazloženje da je za dalje školovanje kasno.

Osuđenici imaju pristup biblioteci po nedovoljno jednostavnoj proceduri koja bi ih podsticala na čitanje i samostalno učenje. Rad biblioteke je obnovljen, ali i dalje postoji nezadovoljstvo ispitanika, koje se odnosi na fond knjiga i delimično na dužinu čekanja na odgovarajući naslov. Jedan broj ispitanih lica redovno uzima knjige na čitanje uz dodatak knjiga koje dobijaju od kuće, ali da izbor nije naročito veliki.

U KPZ-u nema (fizičkih) uslova za gostovanje pozorišnih i bioskopskih predstava, što bi spadalo u kulturu, ali indirektno i u obrazovanje. Višenamenska sportska dvorana bi rešila ovaj problem.

4.1.3.

Boravak osuđenika van ćelija:

Svi intervjuisani osuđenici su kategorični u tome da njihov boravak izvan paviljona dnevno traje kraće od sat vremena. Istovremeno, ovo vreme je faktički daleko kraće obzirom da je jedino u tom vremenskom intervalu moguće telefoniranje i kupovina u kantini, što praktično vreme koje mogu da odvoje za fizičke aktivnosti ili samo boravak na svežem vazduhu svodi na izuzetno kratkih i nedovoljnih 30-40 minuta. Ovo je ispod svih standarda i bez obzira što nije prouzrokovano nezakonitim postupanjem službenih lica, predstavlja ozbiljan nedostatak.

Objašnjenje za ovaj nedostatak može se naći i u činjenici da je KPZ Niš, koji je i do sada radio na gornjoj granici kapaciteta u odnosu na broj zaposlenih i raspoložive smeštajne mogućnosti, dodatno opterećen sa oko 100 osuđenih lica prebačenih iz KPZ Sremska Mitrovica. Dodatni problem predstavljaju i jos uvek prisutne posledice pobune kao i izraženo neprijateljstvo između osuđeničkih grupa smeštenih u različite paviljone.

Ovakav tretman osuđenika predstavlja potencijalni generator nezadovoljstva koji u kombinaciji sa uvek aktuelnim pitanjima amnestije predstavlja potencijalnu opasnost za eskalaciju nezadovoljstava i svakako ne predstavlja značajan faktor za suzbijanje nasilnog ponašanja. Ono što se smatra prevencijom može da preraste u uzrok.

Vežbe napolju:

Bavljenje sportom dovodi do sublimacije negativne energije, omogućava kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena, omogućava održavanje adekvatnog nivoa zdravlja osoba koje žive u ovakvim specifičnim uslovima, omogućava stvaranje kvalitetnih interpersonalnih odnosa (čime im se omogućava da izmaknu autoritetu neformalnih grupa i vođa), razvija se tolerancija na neuspeh i samim tim jača upornost u ostvarenju zadatog cilja.

Osuđenici mogu da vežbaju sat vremena dnevno u teretani ili na otvorenom gde su tereni za grupne sportove.

Trenutno postojeći otvoreni sportski tereni su neadekvatni broju osuđenika, a u odeljenju pojačanog nadzora i nedovoljno veliki.

Bivše radionice su adaptirane i pretvorene u malu sportsku dvoranu (04.2008.) u kojoj će na dalje osuđenici u grupama po 50 (iz razloga bezbednosti) moći da vežbaju dva do tri sata dnevno, mimo vremena predviđenog za šetnju.

4.1.4.

Na početku našeg projekta (07.2007.) slobodne aktivnosti se nisu upražnjavale. Kasnije (10.2007.) je počela sa radom umetnička (duborez) i slikarska sekcija. U toku su pripreme (04.2008.) za rad muzičke sekcije.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali, kao mogući hobi kojim bi voleli da se bave daju interesantne ideje koje se mogu sprovesti nabavkom kompjutera i pratećom opremom koja omogućava komponovanje i otvara mogućnosti multimedijalnog izraza koje zavise od kreativnosti osuđenika ali je i podstiču.

Jedan od ispitanika bi voleo da se bavi golubarstvom.

Participacija osuđenika:

Od nedavno (04/08) su osuđenici ponovo uključeni u funkcionisanje ustanove u delu koji se tiče rešavanja svakodnevnih problema i može imati uticaja na njihovo unapređenje i to kroz sledeća tela:

Krilna konferencija je polazište – osnova za učešće osuđenih lica u vaspitnoj grupi. Krilnu konferenciju saziva grupni vaspitač i na njoj pored vaspitača i nadzornika paviljona učestvuju i svi osuđenici iz vaspitne grupe.

Krilni savet: Osuđena lica daju predloge kandidata za predsednika krilnog saveta, sekretara i 9 članova krilnog saveta. Osuđenici biraju članove (svoje predstavnike) koji će zastupati njihove interese u komunikaciji sa nadležnima u ustanovi.

Komisije:

Na nivou vaspitne grupe – krila, iz redova osuđenika se biraju članovi komisija od po 3 člana:

1. komisija za disciplinu i međuljudske odnose
2. komisija za higijenu i zaštitu čovekove sredine
3. komisija za snabdevanje, ishranu i rad kantine
4. komisija za kulturu i sport

Paviljonski savet:

Nakon izbora tela i organa samoučešća po krilima, delegati paviljonskog saveta po automatizmu su sledeći:

1. Predsednik krilnog saveta
2. Predsednik komisije za disciplinu i međuljudske odnose
3. Predsednik komisije za snabdevanje, ishranu i rad kantina

Paviljonski savet se bavi pitanjima i rešavanjima problema na nivou paviljona.

Skupština domske zajednice je najviši organ samoučešća osuđenih lica. Čine je po 2 delegata sa krila – iz vaspitnih grupa.

Ima:

- Predsednika
- Podpredsednika
- Izvršni odbor (4 člana) i komisije:
  1. Komisija za komisija za disciplinu i međuljudske odnose
  2. komisija za higijenu i zaštitu čovekove sredine
  3. komisija za snabdevanje, ishranu i rad kantina

Rad komisija koordinira organizator kulturno-zabavnih i sportskih aktivnosti, koji i saziva određene komisije na osnovu potrebe i procene članova komisije, radi rešavanja određenih problema i unapređivanja kvaliteta života u ustanovi. Komisije o svom radu izveštavaju Izvršni odbor, a izvršni odbor o svom, i radu komisija, izveštaj podnosi Skupštini koja se sastaje najmanje 2 puta godišnje, a po potrebi češće.

Zapisnici o radu krilne konferencije, krilnog, paviljonskog saveta, komisija i skupštinski domske zajednice se u originalu dostavljaju upravniku zavoda.

4.1.5.

Obnovljena je crkva za vernike pravoslavne veroispovesti dok drugi verski objekti ne postoje. Načelno, moguće je održavati verske obrede drugih veroispovesti.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali i koji pripadaju nekoj od generalno prihvaćenih verskih zajednica u Srbiji (pravoslavna, katolička i islamska vera) nemaju primedbi na poštovanje

svojih verskih prava bez obzira na činjenicu da ista, izuzev povremenog posta, ne upražnjavaju. S druge strane jedan od ispitanika, pripadnik male verske zajednice (adventist), smatra da je zbog svoje verske pripadnosti često izložen uvredama (`sektaš` i sl.), a povremeno i fizičkom nasilju od strane drugih zatvorenika, što je bio njegov odgovor na pitanje člana tima odakle mu masnica ispod oka. Iako nije eksplicitno rečeno, utisak člana tima je da ovaj osuđenik smatra i da su mu neke mogućnosti koje važe za ostala osuđena lica uskraćene.

Intervjuisani kažu da je osuđenicima pravoslavne veroispovesti omogućeno primanje poseta od strane sveštenog lica s tim da smatraju da bi ove posete morale da budu češće i redovne. Ispitanici drugih veroispovesti nisu posebno istakli ovu temu.

Za pohvalu je da je uprava KPZ-a omogućila pripadnicima islamske veroispovesti da uzimaju obroke između zalaska i izlaska sunca tokom posta (2007.) što inače nije predviđeno vreme za obroke. Ovim osuđenicima je omogućeno i da bez ograničenja telefoniraju za Bajram.

Utisak članova monitoring tima je da osuđenici ne prepoznaju dostupnost verske službe kao prioritetnu potrebu, što verovatno proističe iz uslova života koji nameću druge prioritete ili delimično odslikava odnos prema religiji kada nije u dnevopolitičkoj funkciji.

4.1.6.

Jedan broj intervjuisanih osuđenika nije zainteresovan za bilo kakav rad za vreme izdržavanja kazne dok oni koji jesu, ističu da posla nema dovoljno za sve.

Mogućnosti za rad (u smislu dovoljnog broja dostupnih radnih radnih mesta) za koji postoji interesovanje zaista i nema. Ukupno je radno angažovanih osuđenika (10.2007.) bilo 333 u osam odseka i dve službe. Istovremeno, nema dovoljno obučanih zatvorenika za poslove za kojima postoji potreba u ovom trenutku (ranije su se za te poslove obučavali u KPZ-u).

Rad je dobrovoljan a plate su od 1200 do 2000 dinara; u trećem paviljonu do 3.000 din (iznosi su u skladu sa odlukom o visini naknada osuđenicima). Radno vreme je od 8:00 – 15:00.

Osuđenici koji rade kao varioci rade u izuzetno lošim uslovima. Nemaju HTZ opremu pa čak ni naočare za varenje.

Neki osuđenici kažu da se zanemaruju povrede zadobijene tokom rada. (Vremensko ograničenje projekta članovima tima nije dozvolilo da ove navode provere, jedino što znamo i što je provereno je da u knjizi povreda koja spada u dokumentaciju medicinske službe postoje zabeležene i povrede na radu.) Osuđenici uprkos svemu ovome pristaju na rad i pod lošim ili nikakvim uslovima da ne bi ostali bez posla i naročito bez te makar i male plate.

Generalno, nedostaju pogodnosti/ povoljnosti za one koji rade što bi doprinelo ideji da je rad izbor koji treba praviti i da se rad isplati u odnosu na one koji ne rade.

4.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

REŽIM I AKTIVNOSTI

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Kontakti sa spoljnim svetom

24.1

Zatvorenici imaju pravo da komuniciraju bez ograničenja, pismima, telefonom ili na drugi način, sa svojim porodicama, drugim licima i predstavnicima spoljašnjih organizacija i da primaju njihove posete.

**Pravilo 24

Gubitak slobode ne bi trebalo da povlači za sobom i gubitak kontakta sa spoljnim svetom. Nasuprot tome, zatvorenici imaju pravo na takav kontakt i nadležni u zatvorima bi trebalo da se trude da stvore takve okolnosti da im omoguće da taj kontakt održe na najbolji mogući način. Tradicionalno, takav kontakt se održava putem pisama, telefonskih razgovora ili poseta, ali nadležni u zatvorima moraju da budu svesni činjenice da moderna tehnologija nudi nove načine komunikacije elektronskim putem. Sa razvojem, javljaju se i nove tehnologije kontrole i mogu se koristiti tako da ne ugrožavaju bezbednost i sigurnost. Kontakt sa spoljnim svetom je od vitalnog značaja za suzbijanje potencijalno ugrožavajućih efekata zatvora (videti dalje §§ 22 and 23 of Rec (2003) 23 o upravljanju zatvorskom administracijom doživotnih i osuđenika na dužim zatvorskim kaznama). Pravilo 99 pojašnjava da bi i pritvorenici takođe trebali da imaju mogućnost da održavaju kontakt sa spoljnim svetom, i ograničenja u vezi sa takvim kontaktima, ukoliko postoje, moraju biti posebno i pažljivo postavljena.

Odnos sa porodicama bi trebalo da bude slobodno interpretiran i da uključuje kontakt sa osobom sa kojom je zatvorenik uspostavio odnos koji se može uporediti sa odnosom sa članom porodice, čak i ako taj odnos nije formalizovan.

Član 8 Evropske povelje o ljudskim pravima kaže da svako ima pravo na poštovanje privatnosti i porodičnog života i prepiske, a Pravilo 24 može da bude čitano kao i postavljanje obaveza koje nadležni u zatvoru moraju da ispune kako bi se ova prava poštovala u nasledno restriktivnim uslovima zatvora. Ovo takođe uključuje i posete jer su one posebno važan oblik komunikacije.

Da bi se uklopili u ograničenja postavljena članom 8.2 Evropske povelje o ljudskim pravima o međusobnom uticaju sa sprovođenjem ovog prava od strane javne vlasti, ograničenja komunikacija se moraju držati na minimumu..

24.2

Domaćim zakonom utvrđuju se domaći i međunarodni organi i funkcioneri sa kojima zatvorenici komuniciraju bez ograničenja.

** Pravilo 24.2 kaže da komunikacija bilo kakve vrste može biti ograničena ili nadgledana u svrhu unutrašnjeg dobrog reda, bezbednosti i sigurnosti u zatvoru

(videti generalnu diskusiju o ovim konceptima u Delu IV). Možda će biti potrebno ograničiti komunikaciju kako bi se obezbedio nastavak kriminalnih istraga, da bi se sprečilo činjenje daljih krivičnih dela i da bi se zaštitile žrtve kriminalnih radnji. Ograničenja zasnovana na ovome morala bi da se postave sa posebnom obazrivošću jer zahtevaju odluke koje nisu u vezi sa materijom koja je u opsegu normalnog operisanja nadležnih u zatvoru. Možda bi dobra politika bila zahtevati sudske naloge pre nego što se uvedu ograničenja u ovoj oblasti. Nadgledanje bi takođe trebalo da bude proporcionalno pretnji koju nosi odeđen vid komunikacije i ne bi ga trebalo koristiti kao indirektni način ograničavanja komunikacije. Trebalo bi voditi računa da se na minimum dovedu posebne teškoće i odlaganja sa kojim bi se susreli zatvorenici koji moraju da komuniciraju na stranom jeziku.

Pravila na koja se odnose ograničenja su takođe važna: ona se moraju jasno izložiti - u skladu sa zakonom, kako se i zahteva Članom 8.2 Evropske povelje o ljudskim pravima a ne da budu ostavljena kao diskrecija administracije u zatvoru. (Videti Labita v Italija žalba br. 26772/95 æ 06/04/2000). Ograničenje mora biti najmanje ometajuće i opravdano pretnjom. Tako se na primer, može proveriti korespondencija da bi se videlo da li sadrži nezakonite delove ali se može pročitati samo u slučaju da postoje posebni pokazatelji da je njen sadržaj nezakonit. Posete, na primer, ne bi trebalo da budu uskraćene ukoliko predstavljaju pretnju bezbednosti ali bi trebalo obezbediti proporcionalno pojačanje nadgledanja. Dalje, da bi se opravdala ograničenja, pretnja mora biti jasno vidljiva; neodređeni period cenzurisanja, na primer, nije prihvatljiv. Praktično govoreći, ograničenja će zavisiti od vrste komunikacije koja se koristi. Pisma, a sa modernim tehnologijama, i telefonski razgovori, mogu se lako proveriti. Elektronska komunikacija kao što je e-mail predstavlja veći rizik po bezbednost i može biti ograničene na manju kategoriju zatvorenika. Rizik bezbednosti se može promeniti i zato Pravila ne postvljaju posebne smernice s tim u vezi.

Dalje, posebne ograničenja na restrikcije sadržane su u Pravilu 24.2 čija je namena da obezbedi da čak i oni zatvorenici kojima su postavljena ograničenja, još uvek smeju da kontaktiraju sa spoljašnjim svetom. Možda bi bila dobra politika da nacionalni zakon utvrdi minimalan broj poseta, pisama i telefonskih razgovora koji uvek mora da bude dozvoljen.

U vezi sa „posebnim ograničenjima koje je odredila sudska vlast“ u Pravilu 24.2, treba reći da je to osmišljeno za slučajeve gde je zbog istrage koja se sprovodi neophodno uvesti dodatna ograničenja zatvorenicima povratnicima. Čak i u ovakvim slučajevima, ipak, oni ne mogu biti potpuno izolovani.

Neke vrste komunikacije ne mogu uopšte biti zabranjene. Nije iznenađujuće, Evropska povelja o ljudskim pravima ima neke posebne izuzetke koji se odnose na ograničavanje prepiske sa organima za Evropska ljudska prava (videti, npr, Kembel v Ujedinjeno kraljevstvo žalba br. 13590/88 æ 25/03/1992.)

24.3

Komunikacija i posete mogu da podležu ograničenjima i nadzoru ako to nalažu zahtevi nastavka krivične istrage, održavanja reda, sigurnosti i bezbednosti, sprečavanja krivičnih dela i zaštita žrtava, ali takva ograničenja, uključujući konkretna ograničenja koja naloži sudski organ, moraju omogućavati minimalni nivo kontakta.

** Pravilo 24.3 određuje da bi nacionalni zakon trebalo da predvidi da takva komunikacija bude dozvoljena, kao, na primer, i komunikacija sa nacionalnim ombudsmanom i nacionalnim sudovima

24.4

Uslovi za obavljanje posete treba da su takvi da omogućavaju zatvorenicima održavanje i razvijanje porodičnih odnosa na što normalniji način.

** Poseban značaj poseta, ne samo za zatvorenike već i za njihove porodice, naglašen je u pravilu 24.4, Veoma je važno da se intimne porodične posete produže na duži vremenski period, tamo gde je to moguće, na 72 sata kao što je to primer u mnogim istočno-evropskim zemljama. Tako duge posete omogućavaju partnerima da imaju intimne odnose. Kraće „bračne posete“ u ovu svrhu mogu biti otežavajuće za oba partnera.

24.10

Zatvorenici moraju imati mogućnost da se redovno informišu o javnim događajima čitanjem štampe i drugih publikacija na koje su se pretplatili, kao i praćenjem radio i TV programa, osim ukoliko u pojedinačnom slučaju i za određeni period ne postoji posebna zabrana sudskog organa.

** Pravilo 24.10 se bavi aspektom kontakta sa spoljnim svetom koji se odnosi na mogućnost dobijanja informacija, što je i deo prava na slobodu izražavanja koje je garantovano Članom 10 Evropske povelje o ljudskim pravima.

***

Član 75.

Osuđeni ima neograničeno pravo na dopisivanje o svom trošku.

U zavodu zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem, zavodu zatvorenog tipa i zatvorenom odeljenju zavoda sadržaj pisama se nadzire.

Upravnik zavoda može osuđenom koji izdržava kaznu u zavodu iz stava 2. ovog člana uskratiti dopisivanje iz razloga bezbednosti, o čemu obaveštava osuđenog.

Protiv odluke upravnika zavoda iz stava 3. ovog člana, osuđeni ima pravo žalbe.

Osuđeni ima pravo na dopisivanje bez nadzora sa braniocem, nadležnim organima i međunarodnim organizacijama za zaštitu ljudskih prava.

Član 76.

Osuđeni ima pravo na telefonski razgovor u skladu sa odredbama akta o kućnom redu, o svom trošku.

U zavodu zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem, zavodu zatvorenog tipa i zatvorenom odeljenju zavoda može se nadzirati telefonski razgovor osuđenog iz razloga bezbednosti.

Nadzor telefonskog razgovora naređuje upravnik zavoda, a vrši ga lice koje on odredi.

Član 109.

Osuđeni ima pravo da koristi dnevnu i periodičnu štampu i druga sredstva javnog obaveštavanja.

Osuđeni može da čita knjige iz biblioteke zavoda i knjige koje sam pribavi.

Obrazovanje

28.1

Svaki zatvor treba da nastoji da svim zatvorenicima omogući pristup obrazovnim programima koji su što je moguće sveobuhvatniji i koji zadovoljavaju njihove individualne potrebe, istovremeno vodeći računa o njihovim težnjama.

28.2

Prioritet imaju zatvorenici koji su nepismeni ili oni koji nemaju osnovno ili vokaciono obrazovanje.

28.3

Posebna pažnja poklanja se obrazovanju mlađih zatvorenika i zatvorenika sa posebnim potrebama.

28.4

Obrazovanje treba da ima isti status kao i rad u zatvorskom režimu, a zatvorenici ne smeju da budu finansijski ili na drugi način oštećeni zato što učestvuju u obrazovanju.

28.5

Svaki zavod treba da ima biblioteku koja je na raspolaganju svim zatvorenicima i koja ima širok raspon rekreativnih i obrazovnih sredstava, knjiga i drugih oblika nosača informacija.

28.6

Kad god je moguće, zatvorska biblioteka treba da se organizuje u saradnji sa bibliotečkim službama zajednice.

28.7

Što je moguće više, obrazovanje zatvorenika treba da:

bude integrisano u obrazovni sistem države, tako da nakon izlaska iz zatvora mogu bez teškoća da nastave obrazovanje; i

se sprovodi pod pokroviteljstvo m obrazovnih institucija van zatvora.

** Pravilo 28

Ovo Pravilo se odnosi na opšte pružanje obrazovanja svim zatvorenicima. Dodatni aspekti obrazovanja za osuđeničke razmotreni su u Pravilu 106. Nadležni u zatvoru bi trebalo da obrate posebnu pažnju na obrazovanje mlađih zatvorenika kao i onih sa posebnim obrazovnim potrebama, kao što su strani zatvorenici, invalidi ili drugi. Ovo je u skladu sa Preporukom N° R (89) 12 Komisije ministara za obrazovanje u zatvorima, koje se posebno odnosi na obrazovne potrebe svih zatvorenika. Pravilo naglašava značaj toga da nadležni u zatvorima obezbede odgovarajuće obrazovanje zatvorenicima koji imaju posebne obrazovne potrebe kao i da se odredba koja se odnosi na obrazovanje integriše u obrazovni sistem zajednice. Takođe je bitno da sertifikati koji se odnose na stečene kvalifikacije a koji su dobijeni u zatvoru, nemaju navedeno mesto gde su stečeni.

Biblioteka bi trebalo da bude zajednički objekat za sve zatvorenike i to kao izvor rekreacije. To je takođe ključno mesto za pružanje obrazovanja u zatvoru. Adekvatno opremljena biblioteka bi trebalo da sadrži knjige na različitim jezicima kako bi zatvorenici mogli da ih čitaju. Takođe bi trebalo da sadrže i pravne materijale, uključujući i kopije Evropskih zatvorskih pravila i sličnih instrumenata, kao i odredaba koje se odnose na zatvore a koje zatvorenici mogu da konsultuju. Ostali materijali koji bi mogli da se drže u biblioteci uključuju i informacije koje se čuvaju u elektronskom obliku.

6.

Svi zatvori treba da budu uređeni tako da omogućavaju reintegraciju u slobodno društvo lica koja su bila lišena slobode

** Pravilo 6 predviđa da će se zatvorenici, i osuđeni i pritvoreni, u krajnjoj liniji vratiti u zajednicu i da bi život u zatvoru trebalo organizovati imajući ovo u vidu. Zatvorenici bi trebalo da se održe zdravima i fizički i mentalno i da im se pruže mogućnosti da rade i da se obrazuju. U slučajevima gde se zna da će zatvorenik služiti dužu kaznu, ona se mora pažljivo planirati kako bi se sveli na minimum štetni efekti i kako bi se to vreme iskoristilo na najbolji mogući način.

***
Član 110.

Osuđeni ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu.
Zavod organizuje i druge vidove obrazovanja osuđenih.

Član 111.

Upravnik zavoda može osuđenom odobriti vanredno školovanje.
Troškove vanrednog školovanja snosi osuđeni.

Član 112.

Iz isprave o sticanju obrazovanja ne sme biti vidljivo da je obrazovanje osuđenog stečeno za vreme izdržavanja kazne.

Vežbe napolju

27.1.

Svaki zatvorenik treba da ima mogućnost da svakog dana vežba najmanje jedan sat na svežem vazduhu, ukoliko to dozvoljavaju vremenske prilike.

27.2

Kada je vreme nepovoljno, zatvorenicima se obezbeđuju drugi uslovi za vežbanje.

27.3

Odgovarajuće aktivnosti čiji je cilj razvijanje fizičke spremnosti i mogućnost za odgovarajuću fizičku aktivnost i rekreaciju predstavljaju sastavni deo zatvorskog režima.

27.4

Zatvorska uprava dužna je da omogući takve aktivnosti obezbeđujući odgovarajuća sredstva i opremu.

27.5

Zatvorska uprava dužna je da obezbedi specijalne aktivnosti za one zatvorenike kojima je to potrebno.

27.6

Mogućnosti za rekreaciju, uključujući sport, igre, kulturne aktivnosti, hobije i druge aktivnosti u slobodno vreme, moraju biti obezbeđene, a koliko god je moguće, zatvorenicima se mora dozvoliti da ih organizuju.

27.7

Zatvorenicima se dozvoljava da se druže za vreme fizičkih aktivnosti i u cilju učešća u rekreativnim aktivnostima.

** Pravilo 27

Bitno je naglasiti, što pravilo 27 i čini, da je svim zatvorenicima, uključujući i one koji su pod disciplinskim kaznama, potrebna vežba i rekreacija, iako ove aktivnosti ne bi trebalo da budu obavezne. Mogućnosti za vežbanje i rekreaciju moraju da budu dostupne svim zatvorenicima a ne samo osuđenima kao deo tretmana i programa obuke. Ovo je u skladu sa Standardom minimalnih pravila za tretman zatvorenika Ujedinjenih nacija, koje se bavi vežbanjem i sportom u Pravilu 24, opšteg dela.

Značaj vežbanja za sve zatvorenike je naglašen od strane CPT u njihovom 2. Generalnom izveštaju [CPT/Inf (92)3] para. 47. Jednočasovna dnevna fizička vežba

jeste minimum koji bi trebalo primeniti na sve zatvorenike koji nemaju dovoljno vežbe tokom svog rada. Objekti za spoljašnje vežbanje bi trebalo da budu dovoljni da omoguće zatvorenicima da vežbaju fizički.

Obezbeđivanje fizičkih vežbi bi trebalo da bude dopunjeno mogućnostima za rekreaciju kako bi se život u zatvorima učinio što normalnijim. Organizacija sportskih i rekreativnih aktivnosti pruža idealnu priliku za uključivanje zatvorenika u jedan bitan aspekt života u zatvoru kao i za razvoj njihovih društvenih i interpersonalnih veština. To je takođe i prilika da zatvorenici koriste svoje pravo na udruživanje. Ovo pravo se štiti Članom 11 Evropske povelje o ljudskim pravima, i iako je u velikoj meri ograničeno zbog očuvanja reda, nije u potpunosti zabranjeno: videti takođe komentar na Pravilo 52.3 u delu IV.

25.2

Ovaj režim treba da omogući svim zatvorenicima da provode van ćelija onoliko vremena koliko je potrebno za adekvatan nivo ljudske i socijalne interakcije.

** Pravilo 25 naglašava da nadležni u zatvorima ne bi trebalo da se koncentrišu samo na posebna pravila, kao što su ona koja se odnose na rad, obrazovanje i vežbanje, već da bi trebalo da uzmu u obzir celokupni zatvorski režim svih zatvorenika, kako bi utvrdili da li zadovoljava osnovne zahteve ljudskog dostojanstva. Aktivnosti bi trebalo da pokriju period normalnog radnog dana. Neprihvatljivo je držati zatvorenike u ćelijama, npr, 23 od 24 sata. CPT naglašava da bi cilj trebalo da bude da različite aktivnosti „izvuku“ zatvorenike iz ćelija na najmanje osam sati u toku dana. [videti:2. Generalni izveštaj (CPT/Inf (92) para. 47].

Posebnu pažnju treba obratiti na zatvorenike koji ne rade, kao što su oni koji su prešli godine za penzionisanje, i njih treba održavati aktivnima na druge načine.

Ovo pravilo se posebno odnosi na socijalne potrebe zatvorenika i stoga podstiče nadležne u zatvoru da se pobrinu da uvećane potrebe zatvorenika budu opskrbljene od strane zatvorskih službi ili od strane socijalnih institucija u ostalim delovima državnog sistema. Posebna pažnja se obraća na potrebu da se pruži podrška zatvorenicima, kako muškarcima tako i ženama, koji su fizički, mentalno ili seksualno zlostavljani.

Obratite pažnju da Pravilo 101 omogućava pritvorenicima da zahtevaju prisup režimima za osuđenike.

***

Član 68.

Osuđeni ima pravo da izvan zatvorenih prostorija, u slobodno vreme, provede najmanje dva časa dnevno.

Osuđeni, kome godine i telesne sposobnosti to dozvoljavaju, ima pravo u slobodno vreme na organizovanu fizičku aktivnost, uključujući i pravo da zajedno sa drugim osuđenicima koristi sportske terene, uređaje i opremu.

Slobodne aktivnosti

27.6

Mogućnosti za rekreaciju, uključujući sport, igre, kulturne aktivnosti, hobije i druge aktivnosti u slobodno vreme, moraju biti obezbeđene, a koliko god je moguće, zatvorenicima se mora dozvoliti da ih organizuju.

27.7

Zatvorenicima se dozvoljava da se druže za vreme fizičkih aktivnosti i u cilju učešća u rekreativnim aktivnostima.

**** Pravilo 27**

Bitno je naglasiti, što pravilo 27 i čini, da je svim zatvorenicima, uključujući i one koji su pod disciplinskim kaznama, potrebna vežba i rekreacija, iako ove aktivnosti ne bi trebalo da budu obavezne. Mogućnosti za vežbanje i rekreaciju moraju da budu dostupne svim zatvorenicima a ne samo osuđennicima kao deo tretmana i programa obuke. Ovo je u skladu sa Standardom minimalnih pravila za tretman zatvorenika Ujedinjenih nacija, koje se bavi vežbanjem i sportom u Pravilu 24, opšteg dela.

Značaj vežbanja za sve zatvorenike je naglašen od strane CPT u njihovom 2. Generalnom izveštaju [CPT/Inf (92)3] para. 47. Jednočasovna dnevna fizička vežba jeste minimum koji bi trebalo primeniti na sve zatvorenike koji nemaju dovoljno vežbe tokom svog rada. Objekti za spoljašnje vežbanje bi trebalo da budu dovoljni da omoguće zatvorenicima da vežbaju fizički.

Obezbeđivanje fizičkih vežbi bi trebalo da bude dopunjeno mogućnostima za rekreaciju kako bi se život u zatvorima učinio što normalnijim. Organizacija sportskih i rekreativnih aktivnosti pruža idealnu priliku za uključivanje zatvorenika u jedan bitan aspekt života u zatvoru kao i za razvoj njihovih društvenih i interpersonalnih veština. To je takođe i prilika da zatvorenici koriste svoje pravo na udruživanje. Ovo pravo se štiti Članom 11 Evropske povelje o ljudskim pravima, i iako je u velikoj meri ograničeno zbog očuvanja reda, nije u potpunosti zabranjeno: videti takođe komentar na Pravilo 52.3 u delu IV.

Pravilo 27.5 se odnosi na zatvorenike koji imaju potrebe za fizičkim vežbama posebne vrste: na primer, zatvoreniku koji je povređen možda trebaju dodatne vežbe kako bi povratio tonus oštećenih mišića.

Religija

29.1

Sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti zatvorenika moraju se poštovati.

** Pravilo 29.1 nastoji da prepozna slobodu veroispovesti kao i slobodu mišljenja i savesti onako kako se zahteva Članom 9 Evropske povelje o ljudskim pravima

29.2

Zatvorski režim treba da bude organizovan tako da omogući zatvorenicima da ispovedaju veru ili slede svoja verska uverenja, da prisustvuju službama ili skupovima koje vode odobreni predstavnici njihove vere ili uverenja, i da poseduju knjige ili literaturu vezanu za njihovu veru ili uverenja.

** Pravilo 29.2 dodaje pozitivan zahtev nadležnima u zatvoru da pomognu u poštovanju ispovedanja vere kao i pridržavanja verovanjima. Postoji nekoliko koraka koje bi trebalo preduzeti s tim u vezi. Pravilo 22 već zahteva da se pitanje religije mora uzeti u obzir prilikom određivanja ishrane za zatvorenike. Sve dok je to izvodljivo, trebalo bi omogućiti verske prostorije i skupove, u svakom zatvoru, za zatvorenike svih veroispovesti i ubeđenja. Ukoliko zatvor ima dovoljan broj zatvorenika iste vere, trebalo bi postaviti i odobrenog predstavnika njihove vere. Ukoliko broj zatvorenika to opravdava a uslovi dozvoljavaju, ovakvo postavljanje bi trebalo da bude na bazi punog radnog vremena. Takvim odobrenim predstavnicima bi trebalo dozvoliti da drže redovno službe i obavljaju aktivnosti, ali i da obavljaju verske posete, nasamo, zatvorenicima te veroispovesti. Pravo na odobrenog predstavnika vere ne bi trebalo da se odbije ni jednom zatvoreniku.

29.3

Zatvorenici se ne mogu prisiljavati da ispovedaju veru ili verska uverenja, da prisustvuju molitvama ili verskim skupovima, da učestvuju u verskim obredima ili da primaju posete od predstavnika neke vere ili verovanja.

** Pravilo 29.3 obezbeđuje zaštitu zatvorenika od toga da budu predmet pritiska u sferi vere. Činjenica da je ovo obrađeno u opštem delu, naglašava zahtev da ispovedanje vere nije primarno deo zatvorskog programa već je to opšta briga o svim zatvorenicima.

***

Član 113.

Osuđeni ima pravo:

na verski obred;

da drži i čita versku literaturu;

da ga poseti svešteno lice.

Ako u zavodu postoji dovoljan broj osuđenih iste veroispovesti, na njihov zahtev upravnik zavoda će dozvoliti sveštenom licu te veroispovesti da ih redovno posećuje ili da u zavodu ima redovnu službu ili nastavu.

Na osuđenog se ne može vršiti pritisak da prisustvuje verskom obredu ili poseti sveštenog lica.

Verski obred obavlja se u posebnoj, prikladnoj prostoriji zavoda.

Vreme, trajanje i način korišćenja prava iz ovog člana bliže se uređuju aktom o kućnom redu.

Rad

26.1

Rad u zatvoru smatra se pozitivnim aspektom zatvorskog režima i nikada se ne sme koristiti kao kazna.

** Pravilo 26.1 ponovo naglašava da rad koji obavlja zatvorenik ne bi trebalo da bude kazna. Ovo je kreirano kako bi se borili protiv očigledne potencijalne zloupotrebe. Umesto toga trebalo bi naglasiti pozitivni aspekt. Mogući poslovi koji se nude zatvorenicima trebalo bi da odgovaraju savremenim standardima i tehnikama rada i da budu organizovani tako da funkcionišu u modernim sistemima upravljanja i proizvodnim procesima.

26.2

Zatvorske vlasti moraju nastojati da obezbede dovoljno korisnog posla za zatvorenike.

26.3

Koliko god je moguće, rad u zatvoru treba da održava ili poveća sposobnost zatvorenika da zarađuje za život nakon puštanja na slobodu.

26.4

U skladu sa pravilom 13, u pogledu rada ne sme biti diskriminacije na osnovu roda.

** Važno je, kako i Pravilo 26.4 navodi u opštim uslovima, da žene imaju pravo na zaposlenje bilo koje vrste i da nisu ograničene samo na poslove koji se tradicionalno smatraju ženskim. Rad bi trebalo da ima široko razvojnu funkciju za sve zatvorenike: zahtev da im treba omogućiti, ukoliko je moguće, da povećaju svoje kapacitete za zaradu, služi istoj svrsi.

26.5

Rad koji obuhvata stručno osposobljavanje obezbeđuje se za zatvorenike koji mogu od toga da imaju koristi i naročito za mlađe zatvorenike.

26.6

Zatvorenici mogu da biraju vrstu posla u kome žele da učestvuju, u granicama onoga što je dostupno, odgovarajućeg izbora zanimanja i zahteva reda i discipline.

26.7

Organizacija i metodi rada u instituciji treba da budu što sličniji radu u zajednici kako bi se zatvorenici pripremili za uslove normalnog radnog života.

26.8

Mada uključivanje finansijske zarade od delatnosti u zatvoru može da bude značajno za podizanje standarda i poboljšanja kvaliteta i značaja osposobljavanja, interes zatvorenika ne sme da bude podređen tom cilju.

** Pravilo 26 takođe sadrži odredbe koje su donete da bi sprečile eksploataciju zatvorskog rada. Tako je Pravilo 26.8 napravljeno da obezbedi da motiv profita ne vodi do pozitivnog doprinosa koji bi rad trebalo da ima u odnosu na to da se obuka zatvorenika i normalizacija njihovih života u zatvorima ne ignorišu.

26.9

Zatvorska uprava obezbeđuje posao za zatvorenike, bilo sama bilo u saradnji sa privatnim preduzetnicima, unutar ili van zatvora.

26.10

U svakom slučaju, zatvorenici moraju da dobijaju odgovarajuću naknadu za rad.

** Svim zatvorenicima bi trebalo da bude plaćena naknada za rad, i to u odnosu na one koje se isplaćuju u društvu, generalno.

26.11

Zatvorenici mogu da troše barem jedan deo zarade na odobrene artikle za sopstvenu upotrebu i da deo zarade namene za svoju porodicu.

26.12

Zatvorenici se mogu podsticati da štede deo zarade, koji će im se predati nakon puštanja na slobodu ili koji se može koristiti za druge odobrene potrebe.

26.13

Zatvorenici moraju imati odgovarajuću zdravstvenu i zaštitu na radu koja ne sme biti slabija od one koju uživaju zaposleni van zatvora.

26.14

Mora se obezbediti da se zatvorenici obeštete u slučaju povrede na radu ili profesionalnog oboljenja, pod uslovima koji nisu nepovoljniji od onih koje domaći zakon pruža zaposlenima van zatvora.

26.15

Maksimalni broj sati rada dnevno i nedeljno utvrđuje se u skladu sa lokalnim pravilima ili običajem koji reguliše zaposlenje slobodnih radnika.

26.16

Zatvorenici imaju barem jedan dan za odmor nedeljno i dovoljno vremena za obrazovanje i ostale aktivnosti.

26.17

* U najvećoj mogućoj meri, zatvorenici koji rade treba da budu obuhvaćeni nacionalnim sistemom socijalnog osiguranja.

** Pravilo 26.17 prepoznaje da rad, iako je ključni deo dnevne rutine zatvorenika, ne bi trebalo da zahteva isključivanje iz drugih aktivnosti. Od toga, kao posebno bitno navodi se obrazovanje ali, osnovni deo režima svakog zatvorenika trebalo bi da bude i kontakt sa drugima, kao što su na primer socijalne institucije.

Princip normalizacije, prisutan u Pravilu 5, podupire više detalja u vezi sa radom u Pravilu 26. Zato, na primer, odredbe u vezi sa zdravljem i bezbednošću, radni sati, pa čak i uključivanje u nacionalne sisteme osiguranja, trebalo bi da budu identični uslovima koje imaju radnici koji su na slobodi. Ovaj princip se gradi na osnovu onog, usvojenog Rezolucijom N° R (75) 25 Komisije Ministara za rad u zatvorima

***

Član 86.

Radno sposobni osuđeni ima pravo i obavezu da radi.
Svrha tog rada je da osuđeni stekne, održi i poveća svoje radne sposobnosti, radne navike i stručno znanje.

Član 87.

Rad osuđenih mora biti svrsishodan i ne sme biti ponižavajući.
Postizanje ekonomske koristi od rada osuđenih ne sme štetiti ostvarenju svrhe tog rada.

Član 88.

Vrsta posla određuje se prema psihičkim i fizičkim sposobnostima, stručnim kvalifikacijama, izraženim željama osuđenog i prema mogućnostima zavoda.
Psihičke i fizičke sposobnosti osuđenog za rad procenjuje stručni tim zavoda.

Član 89.

Osuđeni se upošljava u zavodu ili izvan zavoda.
Uređenje i način rada u zavodu treba da su što sličniji uređenju i načinu rada izvan zavoda.
Zavodu pripada tržišna naknada za rad osuđenih izvan zavoda.

Član 90.

Na molbu lica koje je prvi put osuđeno na kaznu zatvora do šest meseci, direktor Uprave može odobriti da za vreme trajanja kazne obavlja poslove na radnom mestu na kome je bilo zaposleno u vreme prijema naloga za izdržavanje kazne, ako za to postoje opravdani razlozi, a krivično delo za koje je osuđeno nije u vezi s tim poslovima.

Član 91.

Radno vreme osuđenog može trajati do četrdeset sati nedeljno, a izuzetno može trajati i duže, pod uslovima određenim zakonom.
Osuđeni koji pohađa nastavu opšteg ili stručnog obrazovanja radi srazmerno kraće radno vreme.
Osuđeni može izvan radnog vremena da se uposli najviše dva časa dnevno na održavanju čistoće i drugim tekućim poslovima u zavodu.

Član 92.

Rad osuđenog ne uračunava se u radni staž.
Kad se shodno opštim propisima i samo vreme provedeno na radu priznaje za sticanje stručne kvalifikacije, priznaje se za tu kvalifikaciju i vreme provedeno na istoj vrsti posla tokom izdržavanja kazne zatvora.

Član 93.

Osuđeni ima pravo na naknadu za rad, koja se isplaćuje jednom mesečno.
Naknada za rad iznosi najmanje 20% od najniže cene rada u Republici Srbiji, s tim da se za rad duži od punog radnog vremena uvećava za 50%.

Član 94.

Upravnik zavoda može osuđenog novčano nagraditi za uspehe u radu. Najviši iznos naknade i nagrade za rad određuje direktor Uprave.

Član 95.

Osuđeni može slobodno raspolagati sa 70% naknade i nagrade za rad, a ostatak mu se ostavlja na štednju.

Upravnik zavoda osuđenom može odobriti trošenje sredstava sa štednje ako je novac neophodan osuđenom ili njegovoj porodici.

Član 96.

Osuđeni uživa zaštitu na radu shodno opštim propisima.

Osuđeni koji je bez svoje krivice privremeno nesposoban za rad ima pravo na naknadu shodno opštim propisima.

Zavod podmiruje najnužnije potrebe osuđenog koji bez svoje krivice ne radi, a nema sopstvenih sredstava.

Član 97.

Osuđeni ima pravo na dnevni, nedeljni i godišnji odmor shodno opštim propisima.

Godišnji odmor koristi se u posebnim prostorijama zavoda.

Za vreme godišnjeg odmora osuđeni prima naknadu za rad kao da radi.

Član 99.

Za dela iz oblasti intelektualne svojine stvorena za vreme izdržavanja kazne zatvora, osuđenom pripadaju prava shodno opštim propisima.

Član 100.

Bliže odredbe o radu osuđenog i njegovim pravima na osnovu rada uređuju se pravilnikom, koji donosi ministar nadležan za pravosuđe.

5. Dostupnost zdravstvene zaštite

5.1.

5.1.1. Pristup zdravstvenoj službi

(kako mogu dobiti pristup: a) na sopstveni zahtev, kakva je procedura b) preko medicinskog osoblja c) preko stražar, koji su njihovi kriterijumi; da li postoji zdravstveni radnik na dužnosti tokom dana i noći; procedure za hitne evakuacije; kako je regulisan pristup psihologu/ psihijatru)

5.1.2. Medicinsko osoblje

5.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

5.1.1.

Osobe lišene slobode imaju pristup zdravstvenoj službi u svakom trenutku po sopstvenom zahtevu, obraćajući se službi obezbeđenja ili vaspitaču koji ih odvede do ambulante na lekarski pregled.

Zaposleno zdravstveno osoblje u KPZ Niš radi do 22 časa svih sedam dana u nedelji. Posle 22h bivaju sagledani od ekipe zavoda za hitnu medicinsku pomoć koja dolazi po pozivu.

Postoje procedure za hitne medicinske evakuacije u toku dana i noći.

Zdravstvena služba je organizovana sa određenim brojem lekara i medicinskih tehničara koji su stalno zaposleni u KPZ Niš i lekara konsultanata koji dolaze po određenom rasporedu.

Postoji utvrđen nedeljni raspored po kome određenog dana lekar vrši obilazak svakog od paviljona.

5.1.2. Medicinsko osoblje (pogledati 7.1.4.)

5.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje:

ZDRAVSTVENA SLUŽBA

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Pristup zdravstvenoj zaštiti

40.3

Zatvorenici treba da imaju pristup zdravstvenim službama u zemlji bez diskriminacije po osnovu njihovog pravnog statusa.

** Pravilo 40

Najefikasniji način za primenu pravila 40 jeste da nacionalna zdravstvena služba bude zadužena i za pružanje zdravstvenih usluga u zatvorima, što je i slučaj u određenom broju evropskih država. Ukoliko to nije slučaj, onda bi trebalo da postoji najuža moguća veza između službe zdravstvene zaštite u zatvoru sa pružaocima zdravstvenih usluga vani. Ovo neće pomoći samo u smislu kontinuiranosti tretmana već će i zatvorenicima i zaposlenima omogućiti širi spektar medicinskih tretmana, profesionalne standarde i obuku.

Preporuka N° R (98) 7 Komisije ministara zahteva da: „Zdravstvena politika u zatvoru bude integrisana, i u skladu sa nacionalnom zdravstvenom politikom“. Ovo je, kako u interesu zatvorenika tako i u interesu zdravlja šire populacije, posebno u domenu politike zaraznih bolesti koje mogu da se prošire iz zatvora na širu zajednicu. Pravo zatvorenika da imaju potpuni pristup zdravstvenim uslugama koje su široko dostupne u zemlji potvrđeno je Principom 9 Osnovnih principa za tretman zatvorenika Ujedinjenih nacija. 3. Generalni izveštaj CPT-a takođe naglašava u velikoj meri pravo zatvorenika na jednaku zdravstvenu zaštitu. Takođe je bitan princip da bi zatvorenici trebalo da imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu. (Princip 24 UN Principa za zaštitu svih osoba koje su pod bilo kojim oblikom pritvora ili zatvora) Određeni broj zemalja ima velike poteškoće da obezbedi visokostandardnu zdravstvenu zaštitu široj populaciji. Čak i u takvim uslovima zatvorenici imaju pravo na najbolje zdravstvene tretmane bez ikakve nadoknade. CPT je naveo, da čak i u teškim ekonomskim uslovima, ništa ne oslobađa državu od njene odgovornosti da pruži neophodnost za život onima koje je lišila slobode. Jasno je naglašeno da su u neophodnosti za život uključena i adekvatna medicinska sredstva. (Videti: Izveštaj o Moldaviji [CPT/Inf (2002) 11]).

Ništa u ovim Pravilima ne sprečava državu da dozvoli zatvorenicima da konsultuju svog lekara o svom trošku.

41.2

* Obezbediće se da u svakom trenutku lekar bude na raspolaganju bez odlaganja u hitnim slučajevima.

** Pravilo 41

Osnovni zahtev je da se obezbedi da zatvorenici imaju pristup zdravstvenoj zaštiti kada god je to potrebno i da stoga svaki zatvor ima lekara. Lekar o kome se ovde govori trebalo bi da bude potpuno kvalifikovani doktor medicine. U velikim zatvorima bi trebalo zaposliti dovoljan broj lekara puno radno vreme. U svakom slučaju, trebalo bi da uvek postoji jedan raspoloživi lekar koji će se baviti hitnim slučajevima. Ovo pravilo je potvrđeno Preporukom N° R (98) 7 Komisije ministara. Pored lekara, trebalo bi da postoji i odgovarajuće obučeno osoblje koje se bavi zdravstvenom zaštitom. U nekim istočno-evropskim zemljama postoje i paramedicinari (koji se po nekad nazivaju - feldšeri - nedovoljno obrazovano medicinsko osoblje koje može da pruži pomoć u određenim situacijama) koji podnose izveštaje lekarima ali takođe pružaju medicinsku pomoć i negu. Druga važna grupa bi bile adekvatno obučene medicinske sestre. 1998. Međunarodni savet medicinskih sestara objavio je saopštenje koje, između ostalog, kaže da bi nacionalna udruženja medicinskih sestara trebalo da omoguće poverljivo savetovanje, savetovanište i podršku medicinskim sestrama u zatvorima. (Uloga medicinskih sestara u nezi osuđenika i pritvorenika, Međunarodni savet medicinskih sestara, 1998)

U radu sa zatvorenicima, lekari bi trebalo da primenjuju iste profesionalne principe koje bi primenjivali u radu van zatvora. Ovaj princip je potvrđen od strane Međunarodnog Saveza zatvorskih zdravstvenih službi, kada su se složili u vezi sa Atinskom zakletvom:

- Mi, profesionalci u oblasti zdravstva koji radimo u zatvorkom okruženju, na sastanku u Atini, 10. septembra 1979, ovde se obavezujemo, u skladu sa duhom Hipokratove zakletve, da ćemo nastojati da pružimo najbolju moguću zdravstvenu zaštitu onima koji se nalaze u zatvorima iz bilo kog razloga, bez predrasuda i poštujući našu profesionalnu etiku.“

Ovo se takođe zahteva i prvim principom Principa Ujedinjenih nacija u vezi sa medicinskom etikom koja se odnosi na ulogu zdravstvenog osoblja, posebno lekara, u zaštiti osuđenika i pritvorenika od torture i ostalih okrutnih, nehumanih i degradirajućih tretmana zatvorenika ili kazni.

***

Član 101.

Osuđeni uživa besplatnu zdravstvenu zaštitu.

Osuđeni kome se u zavodu ne može pružiti odgovarajuća zdravstvena zaštita upućuje se u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili drugu zdravstvenu ustanovu, a trudnica radi porođaja u porodilište.

Vreme provedeno na lečenju uračunava se u kaznu zatvora.

Član 102.

Lečenje osuđenog se sprovodi uz njegov pristanak.

Prisilno hranjenje osuđenog nije dozvoljeno.

Izuzetno, ako osuđeni odbijanjem lečenja ili hrane ozbiljno ugrozi svoje zdravlje ili život primeniće se medicinske mere koje odredi lekar, prema opštim medicinskim propisima.

Zdravstveni pregled osuđenog vrši se samo u prisustvu zdravstvenog radnika, osim ako zdravstveni radnik drukčije ne zatraži.

Osuđeni ima pravo da bude upoznat sa nalazima o njegovom zdravstvenom stanju i sadržinom njegovog zdravstvenog kartona, osim u slučajevima predviđenim opštim medicinskim propisima.

Osuđenom se mora omogućiti da koristi usluge zubnog lekara.

Član 103.

Lekar u zavodu dužan je da:

- 1) pregleda svakog osuđenog odmah nakon prijema u zavod, po povratku u zavod sa privremenog odsustva i pre otpuštanja iz zavoda;
- 2) prilikom prijema u zavod i kasnije, uvek kada je to potrebno, ustanovi da li je osuđeni fizički ili duševno oboleo i njegovu radnu sposobnost;
- 3) odmah pregleda osuđenog koji se žali da je bolestan ili postoje znaci da je bolestan;
- 4) svakodnevno pregleda osuđenog koji je bolestan ili odbija hranu ili vodu, a redovno, u intervalima ne dužim od tri meseca, ostale osuđene;
- 5) kontroliše smeštaj, ishranu, higijenu, sanitarne i druge uslove od kojih zavisi zdravlje osuđenih;
- 6) vodi posebnu evidenciju o povredama osuđenih;
- 7) nadzire rad apoteke i medicinskog osoblja koje evidentira, izdaje i daje propisanu terapiju osuđenom.

Lekar u zavodu dužan je da upravniku zavoda u pismenoj formi:

- 1) podnosi periodične izveštaje o zdravstvenom stanju osuđenih;
- 2) podnese izveštaj uvek kada ustanovi da je fizičko ili duševno stanje osuđenog narušeno ili ugroženo zbog produženja ili načina izdražavanja kazne i da preporučí mere za postupanje sa tim licem, uključujući i mogućnost prekida izvršenja kazne;
- 3) daje nalaze i preporuke o količini i kvalitetu hrane za osuđene;
- 4) daje nalaze i preporuke o poboljšanju higijene u zavodu i kod osuđenih, stanju sanitarnih uslova i uređaja, grejanja, osvetljenja i provetravanja u prostorijama u kojima borave osuđeni;
- 5) daje nalaze i preporuke u vezi sa neophodnim fizičkim aktivnostima osuđenih.

Upravnik zavoda dužan je da bez odlaganja preduzima mere iz stava 2. ovog člana koje mu preporučí lekar.

Član 104.

Na zahtev osuđenog, upravnik zavoda može odobriti specijalistički pregled osuđenog, ako takav pregled nije odredio lekar.

Troškove pregleda tada snosi osuđeni, ako upravnik zavoda drukčije ne odredi.

Član 105.

O ozbiljnoj ugroženosti zdravlja ili života osuđenog, ili o njegovom premeštaju u zavodsku bolnicu ili drugu zdravstvenu ustanovu, zavod će odmah obavestiti njegovog bračnog druga, decu, usvojenike ili lice sa kojim je do odlaska na izdržavanje kazne živeo u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, a ako ih osuđeni nema tada njegove roditelje, usvojioca, braću, sestre ili dalje srodnike.

Medicinsko osoblje

41.1

U svakom zatvoru postojaće najmanje jedan kvalifikovani lekar opšte prakse.

41.2

Obezbediće se da u svakom trenutku lekar bude na raspolaganju bez odlaganja u hitnim slučajevima.

41.3

U slučajevima kada zatvori nemaju stalno zaposlenog lekara, honorarno će se angažovati lekar da redovno vrši posete.

41.4

Svaki zatvor imaće osoblje koje je odgovarajuće obučeno za zdravstvenu zaštitu.

41.5

* Svakom zatvoreniku obezbediće se usluge kvalifikovanog stomatologa i oftalmologa.

** Pravilo 41

Osnovni zahtev je da se obezbedi da zatvorenici imaju pristup zdravstvenoj zaštiti kada god je to potrebno i da stoga svaki zatvor ima lekara. Lekar o kome se ovde govori trebalo bi da bude potpuno kvalifikovani doktor medicine. U velikim zatvorima bi trebalo zaposliti dovoljan broj lekara puno radno vreme. U svakom slučaju, trebalo bi da uvek postoji jedan raspoloživi lekar koji će se baviti hitnim slučajevima. Ovo pravilo je potvrđeno Preporukom N° R (98) 7 Komisije ministara.

Pored lekara, trebalo bi da postoji i odgovarajuće obučeno osoblje koje se bavi zdravstvenom zaštitom. U nekim istočno-evropskim zemljama postoje i paramedicinari (koji se po nekad nazivaju- feldšeri – nedovoljno obrazovano medicinsko osoblje koje može da pruži pomoć u određenim situacijama) koji podnose izveštaje lekarima ali takođe pružaju medicinsku pomoć i negu. Druga važna grupa bi bile adekvatno obučene medicinske sestre. 1998. Međunarodni savet medicinskih sestara objavio je saopštenje koje, između ostalog, kaže da bi nacionalna udruženja medicinskih sestara trebalo da omoguće poverljivo savetovanje, savetovalište i podršku medicinskim sestrama u zatvorima. (Uloga medicinskih sestara u nezi osuđenika i pritvorenika, Međunarodni savet medicinskih sestara, 1998)

U radu sa zatvorenicima, lekari bi trebalo da primenjuju iste profesionalne principe koje bi primenjivali u radu van zatvora. Ovaj princip je potvrđen od strane Međunarodnog Saveza zatvorskih zdravstvenih službi, kada su se složili u vezi sa Atinskom zakletvom:

- Mi, profesionalci u oblasti zdravstva koji radimo u zatvorkom okruženju, na sastanku u Atini, 10. septembra 1979, ovde se obavezujemo, u skladu sa duhom Hipokratove zakletve, da ćemo nastojati da pružimo najbolju moguću zdravstvenu zaštitu onima koji se nalaze u zatvorima iz bilo kog razloga, bez predrasuda i poštujući našu profesionalnu etiku.“

Ovo se takođe zahteva i prvim principom Principa Ujedinjenih nacija u vezi sa medicinskom etikom koja se odnosi na ulogu zdravstvenog osoblja, posebno lekara, u zaštiti osuđenika i pritvorenika od torture i ostalih okrutnih, nehumanih i degradirajućih tretmana zatvorenika ili kazni.

47.1

Postojeće specijalizovani zavodi ili odeljenja pod medicinskom kontrolom za posmatranje i lečenje zatvorenika koji boluju od duševnih poremećaja ili abnormalnosti, a koji ne moraju da budu obuhvaćeni odredbama pravila 12.

47.2

Zdravstvena zaštita u zatvoru obezbeđuje psihijatrijsko lečenje svim zavorenicima kojima je takvo lečenje potrebno i poklanja posebnu pažnju sprečavanju samoubistava.

** Pravilo 47

Ovo Pravilo se odnosi na pitanja mentalnog zdravlja. Zatvorski uslovi mogu imati ozbiljan uticaj na mentalno zdravlje zatvorenika. Zatvorska administracija bi trebalo da se trudi da smanji nivo tog uticaja a takođe i da uspostavi procedure kojima bi

pratila efekat na zatvorenike - pojedince. Trebalo bi preduzeti korake kako bi se identifikovali oni zatvorenici za koje postoji rizik od samopovređivanja ili samoubistva. Zaposleni bi trebalo da budu adekvatno obučeni da prepoznaju pokazatelje potencijalnog samopovređivanja. Tamo gde je postavljena dijagnoza da su zatvorenici mentano oboleli ne bi ih trebalo držati u zatvoru već bi trebalo da budu prebačeni u adekvatno opremljen psihijatrijski objekat. U presudi iz aprila 2001. [Kinan v. Ujedinjeno kraljevstvo (podnesak br. 27229/95 æ 03/04/2001)] Evropski sud za ljudska prava je našao da je prekršen Član 3 Evropske povelje o ljudskim pravima u slučaju zatvorenika koji je počinio samoubistvo, a u vezi sa nedostatkom medicinskih beleški, psihijatrijskog nadzora i segregacije koja nije bila u skladu sa tretmanom mentalno obolele osobe.

U svom Trećem generalnom izveštaju CPT navodi da je prevencija samoubistva stvar uklapanja u nadležnost službe zdravstvene zaštite u zatvorima. Trebalo bi obezbediti da postoji odgovarajuća svest o ovom subjektu uspostavljanjem i činjenicom da su upotrebljene adekvatne procedure.

Preporuka Rec(2004)10 Komisije ministara državama članicama koja se tiče zaštite ljudskih prava i dostojanstva osoba sa mentalnim poremećajima u članu 35 kaže da osobe sa mentalnim poremećajem ne bi trebalo da budu predmet diskriminacije u kaznenim ustanovama. Trebalo bi da se poštuje princip ekvivalentnosti zdravstvene zaštite sa onim van kaznenih ustanova. Oni bi trebalo da budu prebačeni iz kaznenih ustanova u bolnicu ukoliko njihovo zdravstveno stanje to zahteva. Odgovarajuće mogućnosti za terapiju bi trebalo da budu dostupne osobama sa mentalnim poremećajima koje su u kaznenim ustanovama. Ne-dobrovoljni tretman mentalnih poremećaja ne bi trebalo da se obavlja u kaznenim ustanovama osim u bolničkim ili medicinskim jedinicama, odgovarajućim za tretman i brigu o osobama sa mentalnim poremećajem. Nezavisni sistem bi trebalo da vrši nadzor nad tretmanom i brigom o osobama sa mentalnim poremećajem u kaznenim ustanovama.

***

Član 23.

Služba za zdravstvenu zaštitu vrši zdravstvenu prevenciju, leči osuđena i pritvorena lica i nadzire higijenu i kvalitet hrane i vode.

Služba za zdravstvenu zaštitu ima najmanje jednog lekara i jednog medicinskog tehničara, a mora raspolagati uslugama i jednog lekara psihijatra.

Kad je bolničko lečenje organizovano u zavodu, zavod mora imati lekara i bolničko osoblje sa propisanom stručnom spremom i biti snabdeven odgovarajućim bolničkim prostorijama, medicinskim materijalom, priborom, uređajima i lekovima

Zdravstvenom radniku koji pregleda i leči osuđenog garantuje se i obezbeđuje puna profesionalna nezavisnost, saglasno zakonu i etičkom kodeksu

6. Materijalni uslovi

6.1.

Hrana

(kvalitet, količina i raznovrstnost obroka, ko odlučuje o jelovniku; godišnji i dnevni budžet/ po osuđ; posebna hrana za bolesne, stare, verska; vreme obroka i intervali između/ da li su odgovarajući; da li osuđ. imaju pristup hrani i vodi između obroka; da li se poštuju verska ograničenja; da li postoji prodavnica; da li porodice smeju da donose hranu; da li lekar redovno pregleda sve aspekte hrane)

6.1.2. Sumirano: osvetljenost i provetrenost prostorija; sanitarne prostorije; lična higijena; odeća i posteljina (da li je svetlo dovoljno za čitanje, da li sami mogu da ga regulišu; da li mogu da otvaraju prozore; da li ima dovoljno toaleta i tuševa, kakva im je higijena; koja higijenska sredstva daje uprava i da li daje; koliko često osuđenici imaju pristup tuševima i da li se to razlikuje za one koji rade i one koji ne rade; koliko često se menja posteljina; da li sami mogu da peru svoju odeću)

6.1.3. Prepunjenost kapaciteta i smeštaj

(da li su prostorije za život adekvatne u pogledu: koliko osuđenika ima na metru kvadratnom; da li osuđenici provode duže od 24h u zaključanoj ćeliji; provetravanje i količina vazduha koja im je dostupna kada su prostorije zatvorene; da li su osuđenicima dostupna sredstva za održavanje prostorija)

6.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

6.1.1.

Svi ispitanici su uglavnom zadovoljni kvalitetom, količinom i raznovrsnošću obroka. Jedan broj smatra da su ručak i večera prerano pa osuđenici osećaju glad tokom noći. Što se tiče posebne ishrane za pojedine kategorije osuđenih lica, intervjuisani sa kojima smo razgovarali znaju da postoji mogućnost takvih obroka ali neki od njih smatraju da je administrativna procedura za odobravanje takve hrane predugačka.

Što se tiče posebnog načina ishrane u odnosu na versku pripadnost pojedini ispitanici smatraju da je to moguće, dok većina sa tim nije upoznata obzirom da ne spadaju u tu posebnu kategoriju. Osuđenima muslimanske verosipovesti je u potpunosti omogućena ishrana u skladu sa njihovim verskim pravilima tokom 2007.

Budžet izdvojen za hranu u 2007 (1 Euro= približno 80,00 din)
Zakonom o budžetu RS za 2007. godinu za Ustanovu za izvršenje zavodskih sankcija KPZ Niš opredeljena je aproprijacija u iznosu od 46.000.000,00 dinara a od toga planirano je 20.825.000,00 dinara iz centralizovane nabavke i 25.175.000,00 dinara nabavke angažovanjem sopstvene službe za nabavku.

Ovaj plan je ostvaren uz manje odstupanje, tako da su ukupna utrošena sredstva za ishranu osuđenih lica u 2007. iznosila 42.405.025,00 dinara i to:

- * iz centralizovane nabavke hrane 18.580.153,00 dinara (konzervirani proizvodi, brašno, pirinač, ulje i sl.)
- * sopstvenim angažovanjem službe za nabavku 16.545.325,00 dinara
- * proizvodnjom hrane na sopstvenoj ekonomiji 7.279.547,00 dinara

Pripremaju se dve vrste jelovnika: redovni i dijetalno-dijabetičarski jelovnik. Prosečna hranljiva vrednost obroka predviđenih redovnim jelovnikom je 13 616 džula a dijetalno-dijabetičarskog 13 200 džula. Osuđenici imaju tri obroka dnevno. U nemogućnosti pripreme toplog obroka dobijaju suvi obrok.

6.1.2.

Što se tiče osvetljenosti prostorija u kojima borave, ispitanici se ne slažu u tome da li je osvetljenje dovoljno ili ne, a moguće je da to zavisi od paviljona u kome su osuđenici smešteni (detaljni opisi objekata i prostorija su u posebnom poglavlju). Što se tiče provetravanja, stiče se utisak da ta mogućnost (da sami otvaraju prozore) zavisi takođe od paviljona u kome se osuđenici nalaze.

Intervjuisani osuđenici smatraju da broj toaleta i tuševa nije dovoljan i navode da u staračkom odeljenju postoje dva tuša, dve česme i dva WC-a.

Higijenu u sanitarnim prostorijama održavaju sami osuđenici.

Osuđenici u Odeljenju posebnog nadzora (OPN) mogu da se tuširaju jednom nedeljno i organizovani su po grupama. U odeljenjima ``A`` i ``B`` mogu da se tuširaju kada god požele a u odeljenju ``C`` su uslovljeni trenutnom ispravnošću instalacija (da li je dovoljan pritisak u mreži). Koriste svoja sredstva za higijenu, šampon, kupke i sapune. Izuzetak su socijalno ugrožene grupa osuđenika kojima KPZ dodeljuje sredstva za ličnu higijenu. Odgovori o mogućnostima korišćenja tuševa variraju i kreću se od jednom nedeljno do mogućnosti tuširanja svakodnevno u letnjim mesecima.

Posteljina koju intervjuisani koriste pripada KPZ-u i menja se na 15 dana. Pranje posteljine se vrši u perionici a odnose je sami zatvorenici. Odeću peru sami zatvorenici i suše je na žici u toku leta a zimi na radijatorima. Ispitanici navode da nose svoju odeću, ali i zatvorsku uniformu. Deterdžent za pranje odeće kupuju sami, u kantini.

Sredstva za održavanje higijene u prostorijama zatvora obezbeđuje KPZ.

6.1.3.

Pored opšte prepunjenosti kapaciteta na nivou KPZ, poseban problem predstavlja prevelik broj osuđenika koji se nalaze u OPN, gde se u vrlo malim ćelijama nalazi tri, a ponegde i četiri osuđenika.

Kao dodatni faktor ugrožavanja privatnosti i ličnog dostojanstva osuđenika smeštenih u OPN možemo istaći činjenicu da su toaleti koji se nalaze u samoj ćeliji bez ikakvih pregrada ili vrata.

U OPNu su smešteni i osuđenici na sopstveni zahtev, odnosno da se na taj način zaštite od ugrožavajućih faktora u drugim paviljonima. U tom smislu evidentan je nedostatak smeštajnog kapaciteta za razdvajanje različitih kategorija osuđenika.

Osuđenici ne provode 24 časa ili duže u zatvorenoj prostoriji, što je u skladu sa međunarodnim standardima. Provetranje i količina vazduha koja im je dostupna kada su prostorije zatvorene je adekvatna, sa izuzetkom OPN iz gore navedenih razloga.

Sredstva za održavanje higijene prostorija su dostupna, ali samo osuđenicima koji su zaduženi za taj posao.

6.2. Pregled članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na ovaj deo

MATERIJALNI USLOVI

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Hrana

Zatvorski uslovi koji ugrožavaju ljudska prava ne mogu se opravdati nedostatkom materijalnih sredstava.

22.1

Zatvorenici imaju pravo na ishranu koja odgovara njihovoj starosti, zdravstvenom i fizičkom stanju, veroispovesti, kulturi i prirodi posla.

** Pravilo 22

Obezbeđivanje da zatvorenici dobijaju hranljive obroke je jedna od osnovnih zaduženja nadležnih u zatvoru. Promena naslova iz hrana u ishrana označava i promenu značaja. Ne postoji zabrana u vezi sa aranžmanima za samoishranu u Pravilu, ali tamo, gde postoje ovakvi aranžmani oni se moraju primenjivati na takav način da se zatvorenicima obezbedi da imaju tri obroka dnevno. U nekim zemljama nadležni dozvoljavaju zatvorenicima da sami pripremaju svoje obroke (kuvaju), jer im to omogućava da se približe pozitivnom aspektu života u zajednici. U takvim slučajevima oni obezbeđuju zatvorenicima adekvatne prostorije i opremu za kuvanje, kao i dovoljno hrane da ispune svoje nutritivne potrebe.

22.2

Zahtevi ishrane, uključujući minimalnu energetska vrednost i sastav proteina, određuju se domaćim zakonom.

** Pravilo 22.2 sada posebno obavezuje nacionalne vlasti da uključe zahteve za nutricionom dijetom u nacionalne zakone. Ovi zahtevi bi trebalo da odražavaju nutritivne potrebe različitih grupa zatvorenika. Jednom, kada se ovakvi standardi uspostave, međunarodni sistemi inspekcije kao i nacionalna i međunarodna tela za nadzor će imati osnovu za utvrđivanje da li su nutritivne potrebe zatvorenika ispunjene na način kako to zakon nalaže.

22.3

Hrana se priprema i servira u higijenskim uslovima.

22.4

Zatvorenici dobijaju tri obroka dnevno u razumnim intervalima.

22.5

Zatvorenici moraju u svakom trenutku imati na raspolaganju čistu vodu za piće.

Lekar ili medicinska sestra mogu da nalože da se izmeni ishrana za određenog zatvorenika ukoliko je to potrebno iz zdravstvenih razloga.

***

Član 70.

Osuđeni ima pravo na ishranu podobnu da održi njegovo dobro zdravlje i snagu, na tri obroka dnevno čija ukupna vrednost ne sme biti manja od 12.500 džula.

Osuđeni koji radi na težim poslovima, bolesnik, trudnica i porodilja ima pravo na ishranu koju im odredi lekar.

Osuđenom se obezbeđuje ishrana vodeći računa o njegovim verskim uverenjima, a prema mogućnostima zavoda.

Lekar ili drugo stručno lice proverava, pre deobe obroka, kvalitet ishrane i nalaz unosi u odgovarajuću knjigu.

Član 71.

Osuđenom u svako doba mora biti dostupna voda za piće.

Zdravstvena ispravnost hrane i vode u zavodima redovno se nadziru.

Osvetljenost i provetrenost prostorija

18.1

Uslovi smeštaja zatvorenika, a naročito prostorije za spavanje, moraju voditi računa o ljudskom dostojanstvu i, koliko god je moguće poštovati privatnost i ispunjavati zahteve za održavanje zdravlja i higijene, vodeći računa o klimatskim uslovima i naročito o površini poda, zapremini vazduha, osvetljenju, grejanju i ventilaciji.

18.2

U svim objektima u kojima zatvorenici žive, rade ili se okupljaju:

prozori moraju biti dovoljno veliki da omoguće čitanje i rad uz prirodno svetlo u normalnim uslovima i omoguće dotok svežeg vazduha, osim ukoliko ne postoji odgovarajući sistem za ventilaciju;

veštačko osvetljenje mora da ispunjava priznate tehničke standarde; i

mora da postoji sistem alarma koji omogućuje zatvorenicima da odmah pozovu osoblje.

Domaćim zakonom utvrđuju se minimalni uslovi vezani za pitanja iz stava 1 i 2.

18.6

* Zatvorenici se smeštaju zajedno samo ako je to svrsishodno i ako su to zatvorenici koji mogu da se druže međusobno.

** Pravilo 18

Ovo pravilo je u vezi sa smeštajem. Razvitak zakona o evropskim ljudskim pravima podrazumevao je da se pravila u vezi sa smeštajem moraju ojačati. Uslovi kolektivnog smeštaja ili tamo gde postoji preveliki broj zatvorenika mogu proizvesti nehumani ili degradirajući tretman i na taj način se kose sa Članom 3 Evropske povelje o ljudskim pravima. Ovo je sada potpuno prepoznato od strane Evropskog suda za ljudska prava u nizu odluka (videti, npr. Kalašnjikov v Rusija (appl. nr. 47095/99 æ 15/072002)). Dalje, nadležni moraju uzeti u obzir posebne potrebe zatvorenika, npr. smestiti osobu sa ozbiljnim invaliditetom u zatvor bez

obezbeđivanja dodatnih pogodnosti može prerasti u nehumani ili degradirajući tretman, (Price v United Kingdom - appl. nr. 33394/96 ođ 10/07/2001).

Fizički smeštaj uključuje i prostor u ćeliji ali i stavke kao što su pristup svetlosti i vazduhu. Značaj pristupa prirodnom svetlu i svežem vazduhu dat je u posebnom Pravilu 18.2 i naglašen je od strane CPT u njihovom Generalnom izveštaju [CPT/Inf (2001)16] u paragrafu. 30. Prozori ne treba da budu pokriveni ili napravljeni od neprovidnog stakla. Uočeno je da u severnoj Evropi nije uvek moguće čitati ili raditi uz prirodno svetlo tokom zime.

Pravilo 18 sadži neke nove elemente. Prvi, Pravilo 18.3 služi da se Vlade nateraju da na neki način uvrste standarde koji mogu da se sprovedu u nacionalnim zakonima. Takvi standardi bi morali da uzmu u obzir neke šire aspekte ljudskog dostojanstva ali i one praktične kao što su zdravlje i higijena. CPT je komentarišući uslove i raspoloživ prostor u zatvorima započeo sa postavljanjem nekih minimalnih standarda. Oni podrazumevaju 4m² za zatvorenike u zajedničkom smeštaju i 6m² za zatvorsku ćeliju. Ovi minimumi se ipak odnose na šire analize specifičnih zatvorskih sistema, uključujući i studije u vezi sa tim koliko vremena zatvorenici zapravo provode u svojim ćelijama. Ove minimume ne bi trebalo posmatrati kao normative. Iako CPT nikada nije direktno postavio ove normative, postoje indicije da oni podrazumevaju 9-10m² kao poželjnu veličinu ćelije za jednog zatvorenika. Ovo je oblast u kojoj bi CPT mogao da da svoj doprinos nadograđujući se na već postojeće u vezi s ovim. Ono što je potrebno jeste detaljna procena koja je veličina ćelije potrebna za smeštaj različitog broja ljudi. Prilikom određivanja odgovarajuće veličine ćelija mora se obratiti pažnja i na broj sati koje zatvorenici provode zaključani u ćelijama. Čak i za one zatvorenike koji provode dosta vremena van svojih ćelija, mora da postoji jasan minimum prostora koji ispunjava standarde ljudskog dostojanstva.

Još jedna važna novina jeste pravilo 18.4 koje se odnosi na nacionalne strategije koje su deo zakona i koje se tiču prenaseljenosti zatvora. Populacija u zatvorima je koliko proizvod rada sistema krivičnog prava toliko i stope kriminala. Ovo se mora uzeti u obzir i u opštim strategijama sistema krivičnog prava i u posebnim pravilima koja se odnose na to šta se dešava kada zatvorima preti opasnost od prenaseljavanja, koje će rezultirati neuspehom da se ispune minimalne norme koje su od vlada zahtevane pravilnikom 18.3. i 18.4. Pravilo ne daje odrednice kako smanjiti prenaseljenost. U nekim zemljama, na primer, novi prijem zatvorenika je ograničen ili čak stopiran kada se dostigne maksimalni kapacitet. Zatvorenici čija produžena sloboda ne predstavlja opasnu pretnju javnosti, stavljaju se na listu čekanja. Strategija za bavljenje problemom prenaseljenosti zahteva određivanje maksimalnih kapaciteta za sve zatvore. Preporuku 99(22) Komisije ministara o prenaseljenosti zatvora i rastu zatvorske populacije trebalo bi uzeti u obzir i kada se izrađuju sveobuhvatne strategije i nacionalna pravila kako bi se sprečilo prenaseljavanje zatvora.

Pravilo 18.5 se vezuje za princip jednokrevetnih ćelija, koje posebno za zatvorenike na dugim zatvorskim kaznama i doživotne zatvorenike, predstavljaju njihove kuće, iako se ono ne sledi baš uvek. (Pravilo 96 naglašava da se taj princip primenjuje i na pritvorenike). Neka odstupanja od ovih pravila su, prosto, načini za rešavanje prenaseljenosti i nisu prihvatljiva kao dugoročna rešenja. Postojeća arhitektura zatvora, zajedno sa drugim faktorima, takođe može otežati smeštaj zatvorenika u jednokrevetnim ćelijama. Ipak, prilikom izgradnje novih zatvora, trebalo bi uzeti u obzir zahtev za smeštaj u jednokrevetnim ćelijama.

Pravilo prepoznaje da interes zatvorenika može zahtevati odstupanje od pravila za smeštaj u jednokrevetne ćelije. Važno je naglasiti da je ovaj izuzetak ograničen na

slučajeve gde bi zatvorenici imali dobrobit od zajedničkog smeštaja. Ovaj zahtev je naglašen pravilom 18.6, koje određuje da samo zatvorenici koji su u mogućnosti da se druže međusobno mogu biti smešteni zajedno. Nepušače ne bi trebalo terati da dele smeštaj sa pušačima, na primer. Kada se smeštaj deli, trebalo bi izbegavati obezbeđivanjem adekvatnog nadgledanja od strane osoblja pojavu bilo kakvog maltretiranja, pretnji nasiljem među zatvorenicima. CPT je naglasio (11. Generalni izveštaj [CPT/Inf (2001)16] u paragrafu 29) da su spavaone sa velikim kapacitetom, na osnovu iskustva, nepoželjne. One ne predstavljaju nikakvu dobrobit za zatvorenike koji nemaju jednokrevetne ćelije za spavanje. Jednokrevetne ćelije noću ne uslovljavaju ograničeno druženje tokom dana. Dobrobit privatnosti tokom časova spavanja mora se izbalansirati sa dobrobiti koju nosi kontakt sa ljudima u ostalo vreme (videti pravilo 50.1)

Značaj obezbeđivanja adekvatnog smeštaja je dodatno ojačan u novoj verziji Pravila koja se tretiraju u kombinaciji sa pitanjima upućivanja. Pravila u vezi sa upućivanjem moraju biti ojačana jasnim i prostim naglašavanjem kategorija zatvorenika koje moraju biti izdvojene od drugih. Zahtev u Pravilu 18.8c za odvajanje starijih zatvorenika od mlađih bi trebalo čitati u kombinaciji sa Pravilom 11 koje zahteva da osobe ispod 18 godina starosti budu držane u potpunosti van zatvora za odrasle. Odvajanje mlađih zatvorenika od starijih uključuje kategoričan međunarodni zahtev određen Članom 37.3(c) Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija, za razdvajanje dece i odraslih; u tom kontekstu decom se smatraju sve osobe ispod 18 godina starosti. Pravilo 18.8c je takođe namenjeno da pruži mogućnost za dodatno odvajanje mlađih zatvorenika, koje ponekad zovemo mladi punoletnici, koji mogu biti i preko 18 godina starosti ali koji još uvek nisu spremni da se integrišu sa starijim zatvorenicima. Ovo je u skladu sa fleksibilnijom definicijom maloletnika u Minimalnim standardima pravila Ujedinjenih nacija za sprovođenje maloletničke pravde.

Sada je prepoznato i da razdvajanje različitih kategorija zatvorenika o kojima je pisano u pravilu 18.8 ne mora uvek da bude previše strogo. Ipak, ovakvi oblici razdvajanja su uvedeni kako bi se zaštili slabiji zatvorenici, koji su potencijalno ranjivi na zlostavljanje. Pravilo 18.9 se odnosi na odstupanje zahteva za striktnim razdvajanjem ali se ograničava na slučajeve gde se zatvorenici slože s tim. Dodatno, ovakvo odstupanje mora biti deo promišljene politike nadležnih koja je osmišljena tako da predstavlja dobrobit za zatvorenike. To ipak ne bi trebalo da bude prosto rešenje za praktične probleme kao što je prenaseljenost.

Pravilo 18.10. zahteva da se upotrebljavaju najmanje moguće mere bezbednosti koje odgovaraju riziku od bekstva, povređivanja ili samopovređivanja a takođe obezbeđuje i zaštitu društva, koje treba uzeti u obzir kada se odlučuje o odgovarajućem upućivanju.

***

Član 67.

Prostorije u kojima osuđeni žive i rade moraju biti čiste, suve, proветриrene, zagrejane i dovoljno osvetljene, kako prirodnim, tako i veštačkim svetlom koje omogućava čitanje i rad bez smetnji za vid. Spavaonica mora biti toliko prostrana da na svakog osuđenog dođe najmanje osam kubnih metara prostora.

Prostorije moraju imati primerene sanitarne uređaje i sredstva za ličnu higijenu.

Svaki osuđeni ima pravo na zaseban ležaj.

Sanitarne prostorije

19.1

Sve prostorije zatvora moraju se stalno održavati i čistiti.

19.2

Kada se zatvorenici primaju u zatvor, ćelije i druge prostorije u kojima će boraviti moraju biti očišćene.

19.3

Zatvorenici moraju imati pristup sanitarnim prostorijama koje su higijenski ispravne i poštuju privatnost.

19.4

U zatvoru se moraju obezbediti uslovi da svaki zatvorenik može da se istušira ili okupa na temperaturi koja je prikladna klimatskim uslovima, ukoliko je moguće svakog dana ili najmanje dva puta nedeljno (ili češće ukoliko je potrebno) u interesu opšte higijene.

19.5

Zatvorenici moraju održavati ličnu higijenu i higijenu odeće i spavaonice.

19.6

Uprava zatvora dužna je da ih snabdeva priborom i sredstvima za održavanje higijene.

Posebni uslovi se obezbeđuju za higijenske potrebe žena.

** Pravilo 19

Pravilo 19 naglašava istovremeno i čistoću ustanova i ličnu higijenu zatvorenika. Značaj institucionalne higijene naglašava i Evropski sud za ljudska prava koji kaže da ne higijenski, nesanitarni uslovi, koji se često nalaze u kombinaciji sa prenaseljenošću, dovode do generalnog suda o degradirajućem tretmanu:

Kalašnjikov v Rusija (žalba. br. 47095/99 ce 15/07/ 2002; Pijrs v Grčka (žalba. br. 28524/95 ce 19/04 2001); Dugoz v Grčka (žalba. br. 40907/98 ce 06/03/2001). CPT je takođe zabeležila - Stalan pristup čistim toaletnim prostorijama i dobri standardi higijene su osnovne komponente za humanu okolinu (2. Generalni izveštaj [CPT/Inf (92)3] u Paragrafu 49).

Postoji veza između institucionalne i lične higijene pošto nadležni u zatvorima moraju omogućiti zatvorenicima da održavaju ličnu higijenu i higijenu prostorija obezbeđujući im, kako se i zahteva Pravilom 19, sredstva za to. Važno je da nadležni preduzmu sveukupnu odgovornost za higijenu, takođe i u prostorijama gde zatvorenici spavaju, a i da se uvere da su prostorije čiste kada se vrši prijem zatvorenika. Nasuprot tome, od svih zatvorenika se očekuje da, ukoliko su u mogućnosti, u najmanju ruku održavaju ličnu higijenu kao i da njihovu neposrednu okolinu održavaju čistom i urednom. Iako se pravila ne odnose direktno na brade, kao što je to bilo u prošlosti, lična čistoća i urednost uključuju pravilnu brigu o kosi, uključujući i podrezivanje ili brijanje brade, što moraju obezbediti nadležni. Ipak, glave ne bi trebalo izbrijavati, kao disciplinarna mera, jer je ovo ponižavajuća mera nasleđena iz prošlosti. (videti Jankov v Bugarska (žalba br. 39084/97 -11/12/2003)). Obezbeđivanje sanitarnih potreptina za žene je obrađeno Pravilom 19.7 i ono uključuje da žene imaju pristup sanitarnoj zaštiti kao i sredstvima za odlaganje. Takođe bi trudnicama i dojiljama trebalo omogućiti kupanje ili tuširanje češće od 2 puta nedeljno.

U kontekstu higijene, pristup različitim prostorijama je od posebnog značaja. Ovo uključuje sanitarne prostorije, kupatila i tuševe. Ovakav pristup zahteva od nadležnih u zatvoru da obezbede dostupnost ovim prostorijama, ali i da se pristup

njima ne sprečava.

***

Član 66.

Osuđeni ima pravo na smeštaj koji odgovara **savremenim higijenskim uslovima** i mesnim klimatskim prilikama.

Član 69.

U zavodima se redovno nadziru higijena osuđenih i higijena u prostorijama.

Odeća i posteljina

21.

Svaki zatvorenik ima pravo na zaseban krevet i sopstvenu i prikladnu posteljinu, koja se održava u dobrom stanju i menja dovoljno često.

** Pravilo 21 u velikoj meri objašnjava samo sebe. Kreveti i posteljina su u praksi veoma važni za zatvorenike. „Krevet“ se u ovom pravilu odnosi na ram kreveta, dušek i čaršav za svakog zatvorenika.

20.1

Zatvorenici koji nemaju dovoljno svoje odeće dobijaju odeću koja odgovara klimatskim uslovima.

20.2

Odeća ne sme biti degradirajuća ili ponižavajuća.

20.3

Sva odeća mora da bude u dobrom stanju i da se zameni kad je potrebno.

20.4

Zatvorenici koji dobiju dozvolu da izađu iz zatvora nisu dužni da nose odeću koja ih identifikuje kao zatvorenike.

** Pravilo 20

Pitanja odeće i posteljine su usko povezana sa pitanjem higijene: neadekvatna odeća i prljava posteljina takođe mogu dovesti do situacije koja se može smatrati suprotnom Članu 3 Evropske povelje o ljudskim pravima. Posebne odredbe pravila 20 i 21 govore nadležnima u zatvoru koji aktivni koraci moraju biti preduzeti kako bi se izbegla ovakva situacija. Zahtev čistoće ide do te mere da se, na primer, veš menja i pere onoliko često koliko higijena to zahteva.

Obratite pažnju da se Pravilo 20 mora čitati zajedno sa Pravilom 97 koje eksplicitno daje pritvorenicima mogućnost izbora da nose svoju garderobu. Pravila ne određuju da li osuđenike treba primoravati da nose uniforme. Ona niti stavljaju van zakona niti ohrabruju ovakvu praksu. Ipak, ukoliko se osuđenici primoravaju da nose uniforme bilo kakve vrste, one moraju ispuniti zahteve Pravila 20.2.

Ovo pravilo stavlja novi akcenat na dostojanstvo zatvorenika u pogledu odeće koja im mora biti obezbeđena. Pošto se odnosi na sve zatvorenike, to znači da bilo koja uniforma koja bi mogla da bude obezbeđena osuđenima ne bi trebalo da bude degradirajuća i ponižavajuća: uniforme koje liče na karikature osuđenika su stoga zabranjene. Zaštita dostojanstva zatvorenika takođe naglašava zahtev da zatvorenici koji izlaze iz zatvora ne bi trebalo da nose odeću koja ih identifikuje kao zatvorenike. To je posebno važno onda kada se pojavljuju u sudu i tada je bitno da im se obezbedi pogodna odeća za tu priliku.

Implicitno se navodi u zahtevu Pravila 20.3 da odeća mora da se održava u dobrom stanju, tj. da zatvorenici moraju imati objekte za pranje i sušenje svoje odeće.

***

Član 67.

Svaki osuđeni ima pravo na zaseban ležaj.

Član 72.

Osuđeni ima pravo na besplatno rublje, odeću i obuću koji su prilagođeni mesnim klimatskim prilikama.

Kad to zahteva posao koji obavlja, osuđeni ima pravo na posebnu radnu odeću, obuću i opremu.

Član 73.

Odeća osuđenog ne sme delovati omalovažavajuće ni ponižavajuće.

Direktor Uprave može dozvoliti da u zavodu otvorenog tipa i u otvorenom odeljenju zavoda osuđeni nose sopstvenu odeću.

Popunjenost kapaciteta i smeštaj

18.1

Uslovi smeštaja zatvorenika, a naročito prostorije za spavanje, moraju voditi računa o ljudskom dostojanstvu i, koliko god je moguće poštovati privatnost i ispunjavati zahteve za održavanje zdravlja i higijene, vodeći računa o klimatskim uslovima i naročito o površini poda, zapremini vazduha, osvetljenju, grejanju i ventilaciji.

18.3

Domaćim zakonom utvrđuju se minimalni uslovi vezani za pitanja iz stava 1 i 2.

18.6

Zatvorenici se smeštaju zajedno samo ako je to svrsishodno i ako su to zatvorenici koji mogu da se druže međusobno

** Pravilo 18

Ovo pravilo je u vezi sa smeštajem. Razvitak zakona o evropskim ljudskim pravima podrazumevao je da se pravila u vezi sa smeštajem moraju ojačati. Uslovi kolektivnog smeštaja ili tamo gde postoji preveliki broj zatvorenika mogu proizvesti nehumani ili degradirajući tretman i na taj način se kose sa Članom 3 Evropske povelje o ljudskim pravima. Ovo je sada potpuno prepoznato od strane Evropskog suda za ljudska prava u nizu odluka (videti, npr. Kalašnjikov v Rusija (appl. nr. 47095/99 æ 15/072002). Dalje, nadležni moraju uzeti u obzir posebne potrebe zatvorenika, npr. smestiti osobu sa ozbiljnim invaliditetom u zatvor bez obezbeđivanja dodatnih pogodnosti može prerasti u nehumani ili degradirajući tretman, (Price v United Kingdom - appl. nr. 33394/96 æ 10/07/2001).

Fizički smeštaj uključuje i prostor u ćeliji ali i stavke kao što su pristup svetlosti i vazduhu. Značaj pristupa prirodnom svetlu i svežem vazduhu dat je u posebnom Pravilu 18.2 i naglašen je od strane CPT u njihovom Generalnom izveštaju [CPT/Inf (2001)16] u paragrafu. 30. Prozori ne treba da budu pokriveni ili napravljeni od neprovidnog stakla. Uočeno je da u severnoj Evropi nije uvek moguće čitati ili raditi uz prirodno svetlo tokom zime.

Pravilo 18 sadrži neke nove elemente. Prvi, Pravilo 18.3 služi da se Vlade nateraju

da na neki način uvrste standarde koji mogu da se sprovede u nacionalnim zakonima. Takvi standardi bi morali da uzmu u obzir neke šire aspekte ljudskog dostojanstva ali i one praktične kao što su zdravlje i higijena. CPT je komentarišući uslove i raspoloživ prostor u zatvorima započeo sa postavljanjem nekih minimalnih standarda. Oni podrazumevaju 4m² za zatvorenike u zajedničkom smeštaju i 6m² za zatvorsku ćeliju. Ovi minimumi se ipak odnose na šire analize specifičnih zatvorskih sistema, uključujući i studije u vezi sa tim koliko vremena zatvorenici zapravo provode u svojim ćelijama. Ove minimume ne bi trebalo posmatrati kao normative. Iako CPT nikada nije direktno postavio ove normative, postoje indicije da oni podrazumevaju 9-10m² kao poželjnu veličinu ćelije za jednog zatvorenika. Ovo je oblast u kojoj bi CPT mogao da da svoj doprinos nadograđujući se na već postojeće u vezi s ovim. Ono što je potrebno jeste detaljna procena koja je veličina ćelije potrebna za smeštaj različitog broja ljudi. Prilikom određivanja odgovarajuće veličine ćelija mora se obratiti pažnja i na broj sati koje zatvorenici provode zaključani u ćelijama. Čak i za one zatvorenike koji provode dosta vremena van svojih ćelija, mora da postoji jasan minimum prostora koji ispunjava standarde ljudskog dostojanstva.

Još jedna važna novina jeste pravilo 18.4 koje se odnosi na nacionalne strategije koje su deo zakona i koje se tiču prenaseljenosti zatvora. Populacija u zatvorima je koliko proizvod rada sistema krivičnog prava toliko i stope kriminala. Ovo se mora uzeti u obzir i u opštim strategijama sistema krivičnog prava i u posebnim pravilima koja se odnose na to šta se dešava kada zatvorima preti opasnost od prenaseljavanja, koje će rezultirati neuspehom da se ispune minimalne norme koje su od vlada zahtevane pravilnikom 18.3. i 18.4. Pravilo ne daje odrednice kako smanjiti prenaseljenost. U nekim zemljama, na primer, novi prijem zatvorenika je ograničen ili čak stopiran kada se dostigne maksimalni kapacitet. Zatvorenici čija produžena sloboda ne predstavlja opasnu pretnju javnosti, stavljaju se na listu čekanja. Strategija za bavljenje problemom prenaseljenosti zahteva određivanje maksimalnih kapaciteta za sve zatvore. Preporuku 99(22) Komisije ministara o prenaseljenosti zatvora i rastu zatvorske populacije trebalo bi uzeti u obzir i kada se izrađuju sveobuhvatne strategije i nacionalna pravila kako bi se sprečilo prenaseljavanje zatvora.

Pravilo 18.5 se vezuje za princip jednokrevetnih ćelija, koje posebno za zatvorenike na dugim zatvorskim kaznama i doživotne zatvorenike, predstavljaju njihove kuće, iako se ono ne sledi baš uvek. (Pravilo 96 naglašava da se taj princip primenjuje i na pritvorenike). Neka odstupanja od ovih pravila su, prosto, načini za rešavanje prenaseljenosti i nisu prihvatljiva kao dugoročna rešenja. Postojeća arhitektura zatvora, zajedno sa drugim faktorima, takođe može otežati smeštaj zatvorenika u jednokrevetnim ćelijama. Ipak, prilikom izgradnje novih zatvora, trebalo bi uzeti u obzir zahtev za smeštaj u jednokrevetnim ćelijama.

Pravilo prepoznaje da interes zatvorenika može zahtevati odstupanje od pravila za smeštaj u jednokrevetne ćelije. Važno je naglasiti da je ovaj izuzetak ograničen na slučajeve gde bi zatvorenici imali dobit od zajedničkog smeštaja. Ovaj zahtev je naglašen pravilom 18.6, koje određuje da samo zatvorenici koji su u mogućnosti da se druže međusobno mogu biti smešteni zajedno. Nepušače ne bi trebalo terati da dele smeštaj sa pušačima, na primer. Kada se smeštaj deli, trebalo bi izbegavati obezbeđivanjem adekvatnog nadgledanja od strane osoblja pojavu bilo kakvog maltretiranja, pretnji nasiljem među zatvorenicima. CPT je naglasio (11. Generalni izveštaj [CPT/Inf (2001)16] u paragrafu 29) da su spavaone sa velikim kapacitetom, na osnovu iskustva, nepoželjne. One ne predstavljaju nikakvu dobit za zatvorenike koji nemaju jednokrevetne ćelije za spavanje. Jednokrevetne ćelije noću ne uslovljavaju ograničeno druženje tokom dana. Dobrobit privatnosti tokom časova

spavanja mora se izbalansirati sa dobrobiti koju nosi kontakt sa ljudima u ostalo vreme (videti pravilo 50.1)

Značaj obezbeđivanja adekvatnog smeštaja je dodatno ojačan u novoj verziji Pravila koja se tretiraju u kombinaciji sa pitanjima upućivanja. Pravila u vezi sa upućivanjem moraju biti ojačana jasnim i prostim naglašavanjem kategorija zatvorenika koje moraju biti izdvojene od drugih. Zahtev u Pravilu 18.8c za odvajanje starijih zatvorenika od mlađih bi trebalo čitati u kombinaciji sa Pravilom 11 koje zahteva da osobe ispod 18 godina starosti budu držane u potpunosti van zatvora za odrasle. Odvajanje mlađih zatvorenika od starijih uključuje kategoričan međunarodni zahtev određen Članom 37.3(c) Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija, za razdvajanje dece i odraslih; u tom kontekstu decom se smatraju sve osobe ispod 18 godina starosti. Pravilo 18.8c je takođe namenjeno da pruži mogućnost za dodatno odvajanje mlađih zatvorenika, koje ponekad zovemo mladi punoletnici, koji mogu biti i preko 18 godina starosti ali koji još uvek nisu spremni da se integrišu sa starijim zatvorenicima. Ovo je u skladu sa fleksibilnijom definicijom maloletnika u Minimalnim standardima pravila Ujedinjenih nacija za sprovođenje maloletničke pravde.

Sada je prepoznato i da razdvajanje različitih kategorija zatvorenika o kojima je pisano u pravilu 18.8 ne mora uvek da bude previše strogo. Ipak, ovakvi oblici razdvajanja su uvedeni kako bi se zaštili slabiji zatvorenici, koji su potencijalno ranjivi na zlostavljanje. Pravilo 18.9 se odnosi na odstupanje zahteva za striktnim razdvajanjem ali se ograničava na slučajeve gde se zatvorenici slože s tim. Dodatno, ovakvo odstupanje mora biti deo promišljene politike nadležnih koja je osmišljena tako da predstavlja dobrobit za zatvorenike. To ipak ne bi trebalo da bude prosto rešenje za praktične probleme kao što je prenaseljenost.

Pravilo 18.10. zahteva da se upotrebljavaju najmanje moguće mere bezbednosti koje odgovaraju riziku od bekstva, povređivanja ili samopovređivanja a takođe obezbeđuje i zaštitu društva, koje treba uzeti u obzir kada se odlučuje o odgovarajućem upućivanju.

***

Član 66.

Osuđeni ima pravo na smeštaj koji odgovara savremenim higijenskim uslovima i mesnim klimatskim prilikama.

Razvrstavanje osuđenog u prostorije za zajednički boravak i spavaonice sprovede se uz brižljivu ocenu svih okolnosti i podataka evidentiranih u prijemnom odeljenju, posebno imajući u vidu uzrast, lične osobine i sklonosti, kao i druga svojstva od kojih zavisi pozitivan međusobni uticaj i odusustvo opasnosti od međusobnog fizičkog i psihičkog ugrožavanja.

Osuđeni sa posebnim potrebama ima pravo na smeštaj primeren vrsti i stepenu njegovih posebnih potreba.

Član 67.

Prostorije u kojima osuđeni žive i rade moraju biti čiste, suve, proветриrene, zagrejane i dovoljno osvetljene, kako prirodnim, tako i veštačkim svetlom koje omogućava čitanje i rad bez smetnji za vid.

Spavaonica mora biti toliko prostrana da na svakog osuđenog dođe najmanje osam kubnih metara prostora.

Prostorije moraju imati primerene sanitarne uređaje i sredstva za ličnu higijenu.
Svaki osuđeni ima pravo na zaseban ležaj.

7. Zatvorske službe:

7.1.

7.1.1. Opšta pitanja

(pregled po službama, broj i srazmera sa brojem zatvorenika; kriterijumi pri angažovanju- nivo obrazovanja i lični profil; obuka nakon prijema; prosečna plata)

7.1.2. Služba prevaspitanja

7.1.3. Služba obezbeđenja

7.1.4. Medicinska služba

7.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

7.1.1.

Ukupan broj zaposlenih je 453. Kategorije zaposlenih su sledeće:

- Upravnik: 1
- Služba za obezbeđenje: 248 zap.; 1 zap.: 4 osuđ.

U noćnoj smeni je angažovano 40 pripadnika službe za obezbeđenje, osuđenika je oko (1.100 – 1.200)

- Služba za prevaspitanje: 21 zap.; 1 vasp : 45 osuđ.
- Služba za zdravstvenu zaštitu: 17 zap.; 1 zap.: 55 osuđ.
- Služba za opšte poslove: 52 zap.; 1 zap.: 18 osuđ.
- Služba za obuku i upošljavanje: 114 zap.; 1 zap.: 8 osuđ.

Odnos ukupnog broja zaposlenih prema broju osuđenika je 453 prema 937 (= 1:2)

Prosečna plata za mesec april 2007 iznosila je 27.513,88 dinara

Kriterijumu pri angažovanju / nivo obrazovanja određeni su Pravilnikom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Upravi za izvršenje zavodskih sankcija. Zaključak POV.05 br. 006/2007 od 25.01.2007.

Obuka nakon prijema u radni odnos ostvaruje se na odgovarajućim seminarima odnosno kursovima u zavisnosti od radnog mesta odnosno službe u KPZ.

Pregled prosečne neto zarade zaposlenih po zvanjima. Evidentirano je 19 kategorija zvanja kojima se prosečna neto zarada varira od 14.300,07 do 79.516,01 dinara. (05.2007)

7.1.2.Služba za prevaspitanje

Službu za prevaspitanje čine: 14 vaspitača, kojima pomaže 4 sociologa u volonterskom statusu preuzeti iz Nacionalne službe za zapošljavanje; jedan organizator kulturnih i sportskih aktivnosti; dva šefa; jedan socijalni radnik; jedan psiholog i načelnik.

Za funkcionisanje službe nadležan je Načelnik službe, koji je odgovoran upravniku zavoda. Za funkcionisanje odseka za vaspitno korektivni rad i odseka za ispitivanje ličnosti nadležni su šefovi ovih odseka i za svoj rad su odgovorni Načelniku službe. Vaspitači i članovi tima u odseku za ispitivanje ličnosti odgovorni su šefovima odseka. Kontrola administracije vaspitača vrši se jednom mesečno.

U svom radu vaspitači vode sledeće evidencije: dnevnik rada, evidencija o kretanju osuđenika kroz vaspitnu grupu, evidenciju obavljenih planiranih i neplaniranih razgovora, evidenciju ocene uticaja kazne za šestomesečni i godišnji period, evidenciju mišljenja na zahtev nadležnih sudova i ministarstva, nedeljne, mesečne i godišnje izveštaje i planove.

Nazire se da je služba za prevaspitanje ključna služba u odnosu na koju sve ostale službe treba da usklade svoj rad da bi se ostvario osnovni cilj ZIKS – prevaspitanje osuđenih lica.

Ograničavajući faktor je nedovoljan broj vaspitača u odnosu na osuđeničku populaciju, tako da je apsolutno neophodno u cilju poboljšanja rada službe zaposliti drastično više vaspitača, uz preporuku da to budu psiholozi. Dodatni uslov u istom cilju je omogućavanje grupnog rada vaspitača na način uvođenja adekvatnih edukacija za takav metod rada.

U svrhu ostvarenja osnovnog cilja ZIKS neophodno je isplanirati sistematske aktivnosti za pripremu osuđenih lica za adaptiranje na život nakon isteka kazne. Iako ne postoji zakonska regulativa u ovom pravcu, trenutno se ne prepoznaje da je ovo poseban, izuzetno važan segment u procesu resocijalizacije i sprečavanje povrata. Svaka promena, pa čak i na bolje, podrazumeva stres u smislu zahteva adaptacije na novinu, što je primereno osuđeniku koji je proveo duži vremenski period u zatvorskim uslovima, van porodičnog i uobičajenog okruženja.

Na pojavu povrata se ne obraća posebna pažnja, u smislu da povrat nije samo zbir ponovo izvršenih krivičnih dela, već sklop uzročno posledičnih spoljašnjih i unutrašnjih promena vezanih za osuđeno lice. Smatramo da je shodno tome potrebno da povratnika preuzme i dalje sa njim radi vaspitač koji je sa tim licem radio i prilikom prethodnog izdržavanja kazne, a da to bude pravilo a ne slučajnost.

1) Mišljenja intervjuisanih vaspitača o službi za prevaspitavanje

Intervjuisano je devet od 10 prisutnih vaspitača (22/02/08)

Svi vaspitači sa kojima su članovi tima razgovarali zadovoljni su poslom, visinom plate kao i redovnošću isplate i naknadom za prekovremeni rad.

Nema nezadovoljnih saradnjom sa drugim službama. Smatraju da im je najbolja saradnja sa službom obezbeđenja a da je možda malo manje uspešna saradnja sa zdravstvenom službom.

Vaspitni aspekt posla vaspitača je u ovom trenutku, zbog ogromnog broja osuđenika sa kojima svaki od njih radi, u velikoj meri otežan (Radne grupe sa kojima intervjuisani vaspitači rade su od 65 do 84 osuđenika). Po mišljenju tima, sve dok se vaspitna grupa ne svede na maksimalno 40 osuđenih lica po jednom vaspitaču, nije moguće komentarisati stvarni kvalitet njihovog rada i proceniti uspešnost. U radu sa brojčano većim grupama od 40 osuđenih lica, vaspitač nije u stanju da odgovori zahtevu opisa svog radnog mesta. Dodatni ometajući faktor je i apsolutni nedostatak tehničkih pomagala (računara) što sve zajedno njihov posao na kraju svodi skoro na čisto administrativni rad. Tehnički uslovi se menjaju nakon posete realizovane 22/02/08 kada je u narednih mesec dana obezbeđeno tri lap topa i 20 polovnih kompjutera.

Otprilike polovina ispitanika je zadovoljna oragnizacijom posla a ostali smatraju da bi daleko bolje radili ukoliko bi bilo ispunjeno sledeće: poboljšana komunikacija između službi, stvoreni tehnički uslovi za rad i brojčanost grupe sa kojom vaspitač radi svedena na razumnu meru.

Prepoznato je da je služba za prevaspitavanje od izuzetne važnosti za rad KPZ.

Međuljudski odnosi u službi su korektni.

Ispitani vaspitači osećaju da upravnik i načelnik vode računa o ovoj službi. Imaju česte kontakte sa njima, dostupni su i razumeju probleme sa kojima se vaspitači susreću.

Radni dan vaspitača počinje sastankom, nakon koga obavljaju planirane razgovore sa 2-3 osuđenika u trajanju od pola sata. Sa istim osuđenikom sledeći redovan razgovor odvija se tek posle najmanje mesec dana. Ostalo vreme radnog dana predviđeno je i ispunjeno pružanjem pomoći osuđenicima koji se javljaju sa svojim aktuelnim problemima, a pomoć vaspitača se u ovim slučajevima ogleda u pisanju raznih podnesaka nadležnim službama u KPZ-u ili van njega. Takvih kontakata imaju sa 10 do 15 osuđenika dnevno.

Individualan pristup vaspitača u radu sa svakim osuđenikom baziran je na proceni ličnosti koju obavlja Služba prijemnog odeljenja.

Vaspitači nisu imali neku posebnu obuku pre zaposlenja u KPZ-u. Pohađaju različite seminare.

Ispitani vaspitači smatraju da pod pripremom za otpust zatvorenika treba podrazumevati razgovor sa osuđenikom tri dana pre otpusta iz ustanove u vezi porodične situacije i eventualnih problema sa kojima se može suočiti nakon otpusta. Ovo podrazumeva i kontakt sa nadležnim Centrom za socijalni rad koji bi trebalo da pruži dalju podršku naročito u smislu pružanja

određene jednokratane novčane pomoći. Prijatno iznenađenje je da 7 od 9 ispitanih vaspitača poznaje porodice osuđenika sa kojima rade što je jedan od zahteva njihovog posla i smatraju to poželjnim jer je pored ostalih razloga ovo način da saznaju sve relevantne informacije o potrebama i problemima osuđenika sa kojima rade.

Potencijalni incidenti među neformalnim grupama se rešavaju pravovremenim premeštanjem.

Ispitani vaspitači, sumirano gledano, svoj posao ne doživljavaju kao visoko stresogeni. Svi kažu da nije bilo fizičkih napada na vaspitače, ali je bilo pretnji. Ne plaše se napada.

Kao rizične situacije su navedene afektivno ponašanje osuđenika pod dejstvom droge i kratko vreme nakon samopovređivanja osuđenika.

Subjektivni osećaj bezbednosti vaspitača, prema navodima intervjuisanih, zavisi od paviljona u kome se nalaze. Ne obraćaju se pretpostavljenom da bi im se uvećala bezbednost jer smatraju da to nije moguće u datim okolnostima.

Ispitanici generalno smatraju da nema dokaza o postojanju korupcije u njihovoj službi dok neki smatraju da u drugim službama korupcija postoji ali da oni za to nemaju dokaza.

Vaspitači smatraju da je odnos između njih i osuđenika prihvatljiv.

Osuđenici ispoljavaju poverenje prema vaspitačima i traže savet i pomoć od njih u vezi sa ličnim problemima i situacijama sa kojima se susreću prilikom svakodnevnog boravka u ustanovi.

Vaspitači osuđenika vide kao osobu kojoj treba pomoći.

Vaspitači smataju da nema predrasuda prema osuđenim sem retkih izuzetaka koji su naveli predrasudu prema osuđenim krivičnih dela protiv polne slobode, ali se trude da se to ne manifestuje u radu sa njima.

Vaspitači smatraju da nema, ili da nije poznato da ima, privilegija za određene grupe osuđenika.

Ispitanici smatraju da cilj prevaspitanja ispunjavaju pridržavajući se plana i programa rada i ZIKS-a. Ne prepoznaje se da zakon nije okvir mogućeg rada u smislu optimuma i maksimuma, već minimum i lista zabranjenog.

Vaspitači smatraju da u velikoj meri sami kreiraju svoj rad u okviru datih planova. Od metoda najčešće koriste: intervju, savetodavni razgovor sa osuđenim, opservacija, heteroizvod i retko testiranje.

2) Mišljenja osuđenika o radu službe za prevaspitavanje

Intervjuisano je 5 osuđenika.

U pogledu postojanja korupcije i načina na koji se ispoljava, ispitanici daju različite odgovore od toga da korupcije uopšte nema preko posrednih saznanja da ista postoji do onih koji smatraju da korupcije ima. S druge strane gotovo je nepodeljeno mišljenje da trgovina drogom, mobilnim telefonima i drugim zabranjenim stvarima apsolutno postoji.

Osuđenici kažu da redovno sreću vaspitače jednom u tri meseca, po potrebi i češće ali na sopstveni zahtev i to po temama koje nemaju veze sa prevaspitavanjem.

Osuđenici nemaju ideju šta bi za njih bila odgovarajuća priprema pre otpusta sem prebacivanja u bolji paviljon od onoga u kome su. Smatraju da za njih nema perspektive kada završe kaznu i da je mala verovatnoća da ih neko zaposli osim ako ne dolaze iz neke dobro stojeće porodice.

Nijedan od vaspitača ovih osuđenika se nije upoznao sa njihovom porodicom. Jedan od osuđenika smatra da bi to bila dobra ideja, dok veći deo nije razmišljao o toj mogućnosti.

Ispitanim osuđenim nedostaje toplina od strane vaspitača. Takođe bi voleli da imaju više prilika za razgovor.

Za intervjuisane dobar vaspitač je onaj ko sa osuđenim razgovara, ume da ih sasluša, da da savet, pomogne i što je posebno važno osoba koja ne laže.

U ovom trenutku ispitanici smatraju da ih vaspitači ne poznaju dovoljno dobro kao osobe ali da bi sigurno pokazivali veće interesovanje za njihove lične probleme ukoliko bi radili sa manjim grupama.

Vaspitači su uglavnom viđeni kao nepristrasni.

Odnosi između vaspitača i osuđenika su uglavnom korektni.

Na pitanje kako ih vaspitači oslovljavaju odgovaraju da ih vide kao ljudska bića. Oslovljavaju ih uglavnom imenom mada ima i slučajeva kada ih oslovljavaju matičnim brojem.

3)Razgovor sa načelnikom službe za prevaspitavanje

Načelnik smatra da je saradnja sa ostalim službama korektna, sa medicinskom relativno slabija dok je sa Deligradom, zbog nedostatka posla, najslabija. Mesto službe je visoko kotirano jer koordinira rad sa osuđenicima time što su vaspitači uključeni u proces donošenja svih odluka vezanih za osuđenike. Saradnja sa upravnikom je dobra.

Smatra da je postojeća organizacija službe u datim otežanim okolnostima (nedovoljan broj vaspitača u odnosu na broj osuđenika i nedostajuća tehnička opremljenost) dobra. Neophodno bi bilo angažovati još najmanje 5 vaspitača. U ovakvim okolnostima rada je prioritet bezbednost osuđenika.

Načelnik kaže da u ovoj službi nema korupcije. Privilegovanih osuđenika nema a potencijalni konflikti među neformalnim grupama i/ili osuđenicima se sprečavaju razmeštanjem na različita odeljenja.

Interesantno je, jer se poklapa sa iskazima osuđenika, da načelnik kao rizičnu situaciju po vaspitače vidi davanje nerealnih obećanja osuđenicima, u odnosu na mogućnost ispunjenja.

Služba obezbeđenja

1)O službi obezbeđenja

U ovoj službi je u trenutku kada smo to pitanje postavili (09/07/08) bilo zaposleno 248 radnika, što čini odnos 1 zaposleni prema 4 osuđenika.

Služba obezbeđenja je strogo hijerarhijski organizovana služba sa jasno određenim dužnostima, ali nedovoljno preciznim i detaljno razdvojenim odgovornostima i sadržajem tih odgovornosti.

Po prirodi stvari grupe osuđenika i stražara su dve brojučano najzastupljivije grupe koje su istovremeno i u svakodnevnom celodnevnom neposrednom kontaktu. Zbog toga smo smatrali da je pored ostalih pitanja važno saznati i kakav je kvalitet njihovog međusobnog odnosa, iz perspektive i jednih i drugih. Postavljena pitanja osuđenicima su imala za cilj da doprinesu i razumevanju radnog okruženja stražara.

Postojeće brojno stanje pripadnika službe obezbeđenja pokazuje hroničan nedostatak zaposlenih što direktno mora utiče na nivo bezbednosti pripadnika službe a automatski i osuđenika. Pored nedostatka u broju zaposlenih nedostaju i znanja i veštine neophodne za kvalitetno i adekvatno, po međunarodnim standardima, obavljanje dužnosti. Nedostaje osmišljeni sistem kontinuiranog, pravovremenog i stalno dostupnog obrazovanja za zaposlene u ovoj službi od trenutka prijema pa na dalje do penzije. Takođe nedostaje razmena znanja i iskustva među pripadnicima službe iz različitih zatvora u regionu kao i transfer znanja i iskustva od starijih ka mladima.

Stavljanje čitavog KPZ pod video nadzor bi u velikoj meri poboljšalo bezbednost kako zaposlenih u službi obezbeđenja, tako i osuđenih lica. Projektni zadatak za uvođenje video

nadzora nakon 18/01/08 je u toku, ali nemamo informaciju da li se to odnosi samo na deo u kome su samice i prostorije za izdvajanje, ili na ceo krug.

Mišljenje intervjuisanih pripadnika službe je nepodeljeno u zaključku da su zarade neadekvatne u poređenju sa težinom i rizicima posla. Pored toga primećeno je da se u okviru KPZ ne vode evidencije o stambenom i socijalnom statusu zaposlenih, a takođe ne postoji mogućnost stimulacije. Obzirom na težinu posla, visok stepen rizika i svakodnevnu izloženost stresogenim situacijama, mišljenja smo da bi uvođenje gore navedenih mogućnosti pozitivno delovalo na pripadnike službe i poboljšanje njihovog rada u izvesnoj meri.

2) Mišljenja intervjuisanih stražara o službi obezbeđenja

Ukupno je intervjuisano 14 stražara koji su izabrani metodom slučajnog uzorka sa dnevne liste radnika službe obezbeđenja sa datumom posete (18/01/08).

Odnos između osuđenika i radnika službe obezbeđenja je uglavnom ocenjen kao korektan i profesionalan uz određene rezerve koje se odnose na to da kvalitet odnosa zavisi od ponašanja osuđenih lica. Osuđenici se uglavnom retko poveravaju o privatnim problemima nevezanim za njihov boravak u KPZ dok češće traže savet od pripadnika službe obezbeđenja u vezi pojedinih pitanja koja se tiču boravka u KPZ. Ovo se odnosi na, primera radi, probleme ili potencijalne sukobe između osuđenih lica i mogućnost korišćenja vanrednih pogodnosti.

-Videnje svog položaja intervjuisanih stražara u okviru službe obezbeđenja u KPZ, odnosa ove i ostalih službi kao i položaja službe obezbeđenja u sklopu sistema KPZ:

Svi ispitanici smatraju da je služba obezbeđenja najvažnija u sistemu KPZ. Pretežno mišljenje je da služba obezbeđenja ima dobru saradnju sa ostalim službama i to proističe iz organizacije samog posla. Najbolja je saradnja sa službom za prevaspitavanje na koju su svakodnevno upućeni a u nešto manjoj meri sa medicinskom službom. U pogledu saradnje sa drugim službama sa kojima nisu u svakodnevnom kontaktu odnosi su ocenjeni kao korektni.

Svi ispitanici ocenjuju da su međuljudski odnosi u okviru službe dobri. Što se tiče njihovog materijalnog položaja svi bez izuzetka smatraju da su plate male i nedovoljne u odnosu na težinu posla, uslove rada i odgovornost koju imaju a da je jedina povoljna okolnost ta da su plate redovne.

Ispitanici misle da upravnik vodi računa o ovoj službi i o njima, ali bez specifikovanja na koji način to radi. Što se tiče načelnika službe obezbeđenja smatraju da je odnos sa njim korektan i profesionalan i da u svakodnevnom radu po potrebi pomaže savetom.

Po pitanju lične bezbednosti gotovo niko od ispitanika se ne oseća do kraja sigurno tokom vršenja službe. Najniži nivo bezbednosti po mišljenju ispitanika je u "C" paviljonu kako zbog činjenica da se tamo nalaze mahom osuđena lica koja su korisnici psihoaktivnih supstanci tako i zbog malog broja radnika službe obezbeđenja u odnosu na broj osuđenih lica u paviljonu. Po mišljenju ispitanika naročito su po njih opasne situacije do kojih dolazi u momentu tuče među osuđenima, brojanja kao i prilikom izdvajanja osuđenog lica i sprovođenja van kruga KPZ-a. Narkomane ispitanici vide kao potencijalno opasnu grupu.

Povećanje stepena sigurnosti se povezuje sa većim brojem radnika službe obezbeđenja, manjim brojem zatvorenika u jednoj spavaoni i radnim angažovanjem zatvorenika.

Neki od ispitanika su tražili od pretpostavljenih da se preduzmu mere radi povećanja bezbednosti. Ovo je prema njihovom mišljenju moguće izvesti povećanjem broja radnika službe obezbeđenja u prepoznatim potencijalno kritičnim situacijama, uvođenjem video nadzora, i pre svega nabavkom ispravnih uređaja za međusobnu komunikaciju. Posle podnošenja izveštaja (18/01/08) koji se bavio prvenstveno službom obezbeđenja kupljena je 21 motorola, što se po iskazu načelnika službe obezbeđenja, sa već postojećim, smatra dovoljnim brojem da bi se

obezbedila sigurnost radnika službe u situacijama u kojima ona direktno zavisi od njihove mogućnosti da uspostave kontakt sa drugim radnicima službe.

Svi ispitanici su rekli da kada saznaju informaciju od važnosti za ugrožavanje bezbednosti bilo koga iz KPZ-a to prijavljuju svom nadređenom. Isto tako informacije koje pripadnici službe obezbeđenja dobiju od osuđenika o nečemu što se tiče neformalnih grupa prosleđuju nadređenom.

Pretnos zatvorenika i prostorija radi pronalazjenja potencijalnog oružja se vrši dovoljno često na osnovu indicija i o tome se vodi evidencija. Sistematski, redovni pretnos se ne vrši. Kao oružje osuđenici koriste kvake, drške zogera, kašike, šipke radijatora ili kreveta, žilete.

Na pitanje da li je prisutna korupcija ispitanici se uglavnom izjašnjavaju da ne znaju, neki da možda postoji a oni koji pokazuju ili kažu da znaju jedino navode da je ima kao i u svim drugim službama.

Uglavnom nalaze da nema privilegovanih pojedinaca ili grupa osuđenika dok manji broj smatra da postoje privilegovani pojedinci ali po mišljenju tima nedovoljno prepoznaju šta čini privilegije.

Manji broj ispitanih lica smatra da postoje predrasude prema Muslimanima i da se to manifestuje nekom vrstom grubljeg verbalnog obraćanja. Narkomani su grupa koju ne vole iz realnog straha od njihove agresivnosti i eventualnog prenošenja neke od zaraznih bolesti. Ne osećaju potrebu da se prema predstavnicima ovih grupa ponašaju drugačije do u skladu sa zakonom.

Pretnos radnika službe obezbeđenja vrši se povremeno a u poslednje vreme češće nego ranije.

3) Mišljenja osuđenika o radu službe obezbeđenja

Intervjuisani osuđenici, njih petorica, su izabrani iz dokumentacije disciplinskih postupaka protiv osuđenih lica uz jedini kriterijum da su u disciplinskom postupku oglašeni krivim.

Osuđena lica se obraćaju radnicima službe obezbeđenja sa dozom poštovanja.

Intervjuisana osuđena lica ili ne mogu da kažu bilo šta što im se sviđa kod pripadnika službe obezbeđenja ili ističu njihovu korektnost. U pogledu onoga što im se ne sviđa kod pripadnika službe obezbeđenja uglavnom se slažu u mišljenju da su ovi previše često skloni upotrebi sile bez razloga a u zavisnosti od svog raspoloženja. Ova mišljenja navodimo iako je ispitani uzorak mali jer se poklapaju sa iskazima intervjuisanih osuđenika tokom više poseta.

Gotovo bez izuzetka nemaju dovoljno poverenja u stražare da bi im se obraćali za bilo kakav ozbiljniji savet.

Može se reći da je utisak ispitanih osuđenika da služba obezbeđenja nema odnos ljudskog poštovanja prema ispitanicima. Korektan odnos službe obezbeđenja prema osuđenicima zavisi samo od stepena njihovog poštovanja pisanih i nepisanih pravila u zatvoru.

Što se tiče nasilja među osuđenicima sa kojim pripadnici službe treba da se nose u sklopu svog rada ono uglavnom rezultuje iz nerešenih dužničkih odnosa koji se tiču zabranjenih stvari u KPZ a pre svega narkotika i mobilnih telefona. Frekvencija fizičkog razračunavanja između osuđenika se razlikuje zavisno i od paviljona u koje su smešteni. Značajan faktor koji doprinosi agresivnosti među zatvorenicima je tenzija koja nastaje usled nedostatka struktuiranog slobodnog vremena.

Svi ispitani smatraju da korupcija postoji i da direktno utiče na odnos osoblja i osuđenika kao i na funkcionisanje privilegovanih grupa. U pogledu postojanja privilegovanih grupa kažu da postoje i da su direktan proizvod saradnje pojedinih pripadnika službe obezbeđenja i službe preispitivanja sa pojedinim pripadnicima ovih grupa a da su privilegije koje ovi koriste razne.

Preovlađujuće je mišljenje da postoje predrasude prema zatvorenicima od strane stražara pre svega kao prema pripadnicima grupe koja se nalazi u statusu osuđenih za krivično delo, tokom boravka na odsluženju kazne. Takođe postoje predrasude u odnosu na vrstu krivičnog dela zbog kojih se pojedina osuđena lica nalaze u KPZ.

4) Razgovor sa načelnikom službe obezbeđenja

Iz razgovora sa načelnikom službe za obezbeđenje proističe da je ova služba hijerarhijski organizovana u skladu sa zakonom i da je relativno dobro integrisana u sistem KPZa. Po mišljenju načelnika službe ona je od izuzetnog značaja za rad KPZ obzirom da je najbrojnija i da je praktično jedina angažovana svih 24 časa dnevno. Smatra da je rad službe obezbeđenja relativno dobro vrednovan ali da mesta za povećanje plata svakako ima, obzirom na uslove rada i težinu posla. Osnovne prepreke za još bolji rad službe vidi u materijalnom momentu i, pre svega, u nedostatku tehničkih sredstava, kao i u neusaglašenosti kućnog reda i ZIKS-a.

5) Mehanizam kontrole rada službe obezbeđenja:

Kontrola rada službe obezbeđenja se vrši na taj način što službena lica koja su na hijerarhijski višem mestu kontrolišu njima podređena lica. Organizaciona šema izgleda ovako: Na hijerarhijski najnižem mestu Komandiri pripravnici, stepen više Komandiri, potom Stariji Komandiri, Nadzornici, Stariji Nadzornici, Rukovod s planom odbrane, Organizator službe obezbeđenja i na kraju Načelnik.

U svakodnevnom radu službe obezbeđenja Nadzornici kontrolišu rad Komandira dok rad Nadzornika kontrolišu Organizator i Načelnik. Izveštaj o radu zaposlenih u službi se podnosi jedanput godišnje i na osnovu tih izveštaja je moguće napredovati u okviru službe.

U slučaju nepoštovanja radnih obaveza Nadzornici podnose službene beleške Načelniku službe koji potom utvrđuje sve bitne činjenice od drugih zaposlenih u službi, kao i izjavu od zaposlenog koji je učinio povredu radne obaveze. Ukoliko Načelnik smatra da treba pokrenuti disciplinski postupak podnosi Upravniku KPZ-Niš.

Svako kažnjavanje zaposlenih u službi obezbeđenja se sprovodi isključivo kroz disciplinski postupak.

U toku 2007 prema zvaničnom izveštaju vođeno je 16 disciplinskih postupaka protiv radnika službe obezbeđenja. Od ukupno 14 postupaka za teže povrede dužnosti samo jedan se odnosio na povredu dužnosti u smislu neobaveštavanja nadređenog o primeni mera prinude prema osuđenom licu. Ovaj broj je sam po sebi suviše mali, u odnosu kako na broj vođenih disciplinskih postupaka, tako još i više u odnosu na broj radnika službe obezbeđenja. Ovaj broj je u velikoj meri nepouzdan i direktna je posledica nedostatka kontrole u koju je uključen neko van službe obezbeđenja. Postupak je u ovom jednom slučaju pokrenut kao posledica reagovanja našeg tima u slučaju osuđenjika Draganovića, koji smo pratili do isteka njegove kazne.

7.1.4. Medicinska služba

Zdravstvenu službu sačinjavaju stomatološka i medicinska služba. U stomatološkoj službi rade jedan stomatolog i jedan zubni tehničar, a u medicinskoj službi rade tri lekara opšte medicine, jedan specijalista medicine sporta, jedan specijalista opšte medicine, jedan lekar na određeno vreme i devet tehničara od kojih šest medicinskih tehničara opšteg smera, jedan sanitarni tehničar i jedan farmaceutski tehničar. Postoje i lekari angažovani van KPZ kao specijalisti po pozivu i to internista dva puta mesečno, hirurg jednom nedeljno, oftalmolog jednom nedeljno, radiolog jednom u dve nedelje, specijalista biohemije jednom u dve nedelje i psihijatar angažovan od ponedeljka do petka nakon preporuke iz posete realizovano 22/02/08 o uspostavljanju saradnje sa SB Toponica.

Tim je mišljenja da je neophodno puno integrisanje zatvorske zdravstvene službe u sistem javnog zdravstva Republike Srbije, čime se jedino obezbeđuje da ne postoji diskriminacija osuđenih lica u odnosu na ostale građane u smislu obezbeđenja osnovne zdravstvene zaštite.

Nedostatak sistemskog rešenja nije moguće nadoknaditi čak ni najkvalitetnijim radom i maksimalnim angažovanjem zdravstvenih radnika.

Zaposlenima u ovoj službi je nedovoljno dostupna mogućnost stručnih edukacija, usavršavanja, kao i specijalizacije, za čime oni sami osećaju potrebu, što bi sve ukupno uzevši u obzir doprinelo unapređenju ukupnog rada službe i kvalitetnijem nivou zdravstvene zaštite osuđenih lica.

Nedostaje jedan laborantski tehničar, koji se trenutno angažuje na honorarnoj osnovi dva puta nedeljno, jedan lekar opšte prakse i jedan psihijatar stalno zaposlen.

Zdravstvena služba u ovom trenutku ne raspolaže svim potrebnim tehničkim uslovima za hitna stanja. Nedostaje ambu komplet i set za reanimaciju, kao i sanitetski automobil potpuno opremljen prethodno navedenim setom i kompletom.

Kao pozitivnu novinu u radu ove službe možemo navesti predavanja osuđenim licima o prevenciji širenja zaraznih i polno prenosivih bolesti, koje će držati lekari zdravstvene službe.

1)Uvid u medicinsku dokumentaciju

Cilj jedne od poseta je bio da se proveriti stručna i organizaciona osposobljenost medicinske službe u KPZ Niš, kao i njihova spremnost da svoja znanja bez predrasuda primene na osuđena lica. Značaj medicinske službe je dvostruk i na to treba stalno potsećati. Ova služba:

- vodi brigu o zdravlju osuđenika i
- predstavlja njihovu zaštitu od mogućih slučajeva zlostavljanja.

U čl. 130 ZIKS predviđena je obaveza medicinske službe da nakon primene mere prinude obavi lekarski pregled osuđenog lica prema kome je prinuda primenjena. Ove izveštaje nismo videli.

U čl. 103 tačka 6 predviđena je obaveza medicinske službe da vodi posebnu evidenciju o povredama osuđenih. U ovu evidenciju su članovi tima imali uvid. Uverili su se da postoji usklađenost kartona pacijenata osuđenika i protokola evidencije o povredama. U ovaj protokol se unose sve povrede bez obzira na koji način na koji su nastale. Unose se sledeći podaci: red. br., ime i prezime osuđenika, matični broj osuđenika u KPZ, datum-čas i dan pregleda; povrede su kvalifikovane na lake i teške, kao i na povrede nastale na radu, van rada, samopovređivanje, ili povrede nastale od službenog lica, kao i ime doktora i opis povreda.

Za period septembar – decembar 2007. godine smo dobili podatke o broju pojedinačno za svaki mesec, po vrsti i težini povreda. U septembru ih je bilo 13, kao i oktobru, u novembru 21, decembru 5. Za celokupan period nastalo je na radu 14 povreda, van rada 31, samopovređivanjem 6, povreda nastalih od službenog lica 1.

Tim Centra za ljudska prava - Niš pouzdano zna da je broj povreda nastalih primenom sredstava prinude najmanje 2, jer povreda bivšeg osuđenika Draganovića, dana 22.10.2007. nije pravilno zavedna niti je neko kasnije uneo izmenu. Ova razlika ukazuje na nedostatak u metodologiji vođenja evidencije gde niko nije direktno odgovoran da koriguje nedostatke nastale iz propusta rada pojedinih pripadnika zdravstvene službe.

Metod vođenja ove evidencije ne omogućava kontrolu ispravnosti unetih podataka i ne upućuje na blagovremeno ispravljanje eventualnih propusta.

Evidencije o povredama se slažu sa zapisima iz zdravstvenih kartona. Nalazi u zdravstvenim kartonima bi trebalo da se podudaraju sa iskazima osuđenika. Razgovorano je sa šesnaesticom osuđenika, od kojih su svi potvrdili da su uvek posle upotrebe sredstava prinude bili odvedeni do lekara.

Polazeći od pretpostavke da osuđenik ne može da zna da li je nešto (i šta) upisano u zdravstveni karton, član tima je uporedio izjavu osuđenika sa zapisom u kartonu istog osuđenika i poklapale su se.

2) Mišljenja osuđenika o radu medicinske službe

Intervjuisani osuđenici u izabrani na sledeći način:

- šestorica čiji su medicinski kartoni nasumično izabrani iz kartoteke
- sedmorica iz OPN-a
- tri osuđenika prema kojima su primenjena sredstva prinude u poslednja dva meseca
- jedan osuđenik koji je unapred tražio razgovor sa CLJP-Niš

Sa osuđennicima je vođen razgovor na sledeće teme, po grupama pitanja:

a) Dostupnost lekara:

U najvećem broju slučajeva osuđenici su rekli da su lekari dostupni, odnosno do bivanja pregledani, van redovnog nedeljnog pregleda, kada to zatraže.

b) Ponašanje lekara

Mišljenja intervjuisanih osuđenika je da su lekari dovoljno stručni za posao koji obavljaju. Jedno od pitanja je bilo da li lekari pokazuju brigu za pacijente i neki od intervjuisanih smatraju da su pojedini lekara nedovoljno zainteresovani za pacijentove medicinske tegobe. Jedan od osuđenih lica izrazio je svoje nezadovoljstvo terapijom koju dobija, smatrajući da je neadekvatna u odnosu na dijagnozu koja mu je postavljena pre ulaska u KPZ Niš. Nakon uvida u zdravstveni karton ovog lica tim je sa sigurnošću utvrdio da je nezadovoljstvo ovog osuđenog lica neosnovano.

Opšte mišljenje intervjuisanih lica o medicinskoj službi je uglavnom povoljno s tim što se može konstatovati da je uzorak ispitanih lica isuviše mali za donošenje opštih zaključaka.

3) Razgovor sa načelnikom ove službe

Načelnik službe je svestan ograničenja koja proizilaze iz nedovoljne uključenosti Ministarstva zdravlja u rad ove službe i voljan je da svojim znanjem i iskustvom doprinese unapređenju njenog rada.

4) Mehanizam kontrole rada zdravstvene službe

Prema postojećem zakonodavstvu kontrolu sprovodi Načelnik zdravstvene službe, Upravnik KPZ po tipu subordinacije – koordinacije. Viši nadzorni organi su Ministarstvo pravde i Ministarstvo zdravlja. Pored ovoga postoji mogućnost spoljašnje kontrole od strane raznih nezavisnih tela i organizacija.

Nedostaje inicijativnost zaposlenih u zdravstvenoj službi vezano za unapređenje kvaliteta rada sopstvene službe, koju je moguće dovesti na viši nivo putem uspostavljanja ostvarivog mehanizma sopstvene interne procene uspešnosti rada, što je zbog malog broja zaposlenih relativno lako izvodljivo.

7.2. Izbor članova EZP i ZIKS-a koji se odnose na poglavlje

ZATVORSKO OSOBLJE

* *Evropska zatvorska pravila*

** *Komentari na preporuke REC(2006) 2, ministara država članica na evropska zatvorska pravila*

*** *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*

Opšta pitanja

76.

Osoblje će biti pažljivo odabrano i obučeno, kako na početku tako i tokom vršenja službe, biće plaćeno kao i stručnjaci i imaće društveno priznat status.

** Pravilo 76

Ovo pravilo se odnosi na izbor, obuku i uslove regrutovanja zaposlenih u zatvoru. Regrutovanje je veoma bitno. Zatvorska administracija bi trebalo da ima jasnu politiku kako bi ohrabrila odgovarajuće pojedince da se prijave za rad u zatvorima kao i da ih informiše u vezi sa zahtevanim etičkim pravilima.

Mnogi nadležni u zatvoru imaju dosta poteškoća u regrutovanju zaposlenih visokog kvaliteta. Ovo se događa iz više razloga. Može biti i zbog niskih plata. Može biti i zbog toga što je stanje rada u zatvoru u lokalnoj zajednici na veoma niskom nivou. Možda je tako i zbog konkurencije ostalih organa za sprovođenje zakona kao što je policija. Zato bi, zatvorska administracija trebalo da podstiče aktivnu politiku regrutovanja.

77.

Pri izboru novog osoblja zatvorske vlasti stavljaju poseban akcenat na potrebu za njihovim integritetom, humanošću, stručnošću i ličnoj sklonosti za kompleksan zadatak koji treba da obavljaju.

** Pravilo 77

Ovo pravilo se bavi kriterijumima za izbor zaposlenih. Zatvorska administracija bi trebalo da uvede jasan niz procedura kako bi se testirao integritet i humanost prijavljenih i na koji način bi oni reagovali u teškim situacijama sa kojima bi mogli da se susretnu, a sve to u cilju da se obezbedi da se samo oni prijavljeni koji su i odgovarajući, zapravo odaberu za pridruživanje zatvorskom sistemu.

78.

Stručno zatvorsko osoblje se prima u stalni radni odnos i ima status javnih službenika sa stalnim zaposlenjem koji zavisi isključivo od njihovog dobrog ponašanja, efikasnosti, dobrog fizičkog i psihičkog zdravlja i odgovarajuće stručne spreme.

** Pravilo 78

Ovo Pravilo je posledica Pravila 71. Ukoliko se želi da zaposleni budu posvećeni svom poslu na dugoročnoj osnovi, onda oni moraju biti sigurni u vezi sa svojim zaposlenjem. U pravnim sistemima gde postoje zatvori kojima upravljaju privatni ugovarači, individualni članovi zaposlenih od strane ovih ugovarača trebalo bi da budu odobreni od strane nadležnih u zatvoru, pre nego što krenu da rade sa

zatvorenicima. Takođe bi trebalo da budu zaposleni za stalno.

79.1

Plate treba da budu takve da privuku i zadrže odgovarajuće osoblje.

79.2

Beneficije i uslovi radnog odnosa odražavaju zahtevnu prirodu posla koji obavljaju kao deo organa za sprovođenje zakona.

** Pravilo 79

Ovo pravilo naglašava potrebu da se obezbede atraktivne plate i uslovi rada. Stanje u kome se profesija nalazi se velikim delom meri nivoom plata koje ona vuče sa sobom. Vlade bi trebalo da prepoznaju da zaposleni u zatvoru imaju pravo na odgovarajuću zaradu koja odgovara karakteru javnih službi (rada u zatvoru) kao i to da je njihov posao težak i ponekad veoma opasan, a da takođe uzme u obzir i činjenicu da ukoliko zaposleni nisu adekvatno plaćeni to može dovesti do korupcije.

U mnogim zemljama zatvori su na veoma izolovanim lokacijama što, ne samo zaposlene već i njihove porodice, lišava pristupa školama, medicinskim ustanovama, prodavnicama i drugim društvenim aktivnostima. Dodatno, od mnogih zaposlenih se očekuje da redovno prelaze iz jednog zatvora u drugi, da presele svoje porodice i da se presele na mesta koja su vrlo često dosta udaljena. U nekim zemljama zaposleni u zatvorima su silno želeli da ostanu deo Ministarstva unutrašnjih poslova kako bi mogli da imaju korist od višeg statusa (besplatna zdravstvena zaštita, besplatno školovanje, besplatno stanovanje kao i besplatan ili subvencioniran prevoz i odmori) U ovakvim okolnostima, ostali uslovi zapošljavanja su isto toliko važni kao i plata i trebalo bi ih pažljivo proučiti.

80.

Ovi kriterijumi važe i za osoblje zaposleno na određeno vreme, u meri u kojoj je to primenjivo.

** Pravilo 80

Ovo pravilo se odnosi na osoblje zaposleno na određeno vreme. U manjim zatvorima će možda biti potrebno angažovati neko osoblje, posebno za specijalizovane zadatke i to na određeno vreme. Oni bi trebalo da imaju proporcionalno jednake uslove zaposlenja kao i stalno zaposleni.

81.1

Pre stupanja na dužnost osoblje prolazi obuku iz opštih i posebnih dužnosti i obavezno je da položi teoretske i praktične ispите.

81.2

Uprava obezbeđuje da celokupno osoblje, tokom njihove karijere, održava i unapređuje svoje znanje i stručnost pohađanjem kurseva stručnog usavršavanja, koji se organizuju u odgovarajućim intervalima.

81.3

Osoblje koje radi sa posebnim grupama zatvorenika kao što su strani državljani, žene, maloletnici ili duševno oboleli zatvorenici, itd., dobiće specifičnu obuku za njihov poseban rad.

81.4

Obuka celokupnog osoblja obuhvata edukaciju o međunarodnim i regionalnim instrumentima i standardima o ljudskim pravima, posebno Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i Evropskoj konvenciji o sprečavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i primenu Evropskih zatvorskih pravila.

** Pravilo 81

Ovo Pravilo se odnosi na zahteve za početnom obukom novoizabranih zaposlenih. Ova obuka bi trebala da bude adekvatna i da naglasi etički kontekst njihovog rada. Zaposleni bi trebalo da dobiju i neophodnu tehničku obuku. Oni moraju biti svesni u vezi sa sigurnosnim zahtevima. Moraju naučiti kako da vode beleške na ispravan način i koje vrste izveštaja treba napisati.

Ispravna obuka zaposlenih jeste zahtev koji traje od trenutka regrutovanja do odlaska u penziju. Trebalo bi redovno omogućavati nastavak razvoja svih zaposlenih, bez obzira na godine i rang.

Njihova obuka bi takođe trebalo da se proširi do širokog spektra međunarodnih i regionalnih standarda ljudskih prava koji se tiču lišavanja slobode (pravila koja potiču od Evropskog suda za ljudska prava i Komisije za sprečavanje torture (CPT)].

Plate treba da budu takve da privuku i zadrže odgovarajuće osoblje.

** Pravilo 79

Ovo pravilo naglašava potrebu da se obezbede atraktivne plate i uslovi rada. Stanje u kome se profesija nalazi se velikim delom meri nivoom plata koje ona vuče sa sobom. Vlade bi trebalo da prepoznaju da zaposleni u zatvoru imaju pravo na odgovarajuću zaradu koja odgovara karakteru javnih službi (rada u zatvoru) kao i to da je njihov posao težak i ponekad veoma opasan, a da takođe uzme u obzir i činjenicu da ukoliko zaposleni nisu adekvatno plaćeni to može dovesti do korupcije.

U mnogim zemljama zatvori su na veoma izolovanim lokacijama što, ne samo zaposlene već i njihove porodice, lišava pristupa školama, medicinskim ustanovama, prodavnicama i drugim društvenim aktivnostima. Dodatno, od mnogih zaposlenih se očekuje da redovno prelaze iz jednog zatvora u drugi, da presele svoje porodice i da se presele na mesta koja su vrlo često dosta udaljena. U nekim zemljama zaposleni u zatvorima su silno želeli da ostanu deo Ministarstva unutrašnjih poslova kako bi mogli da imaju korist od višeg statusa (besplatna zdravstvena zaštita, besplatno školovanje, besplatno stanovanje kao i besplatan ili subvencioniran prevoz i odmori) U ovakvim okolnostima, ostali uslovi zapošljavanja su isto toliko važni kao i plata i trebalo bi ih pažljivo proučiti.

***

Član 258.

Za pripravnika u službi za obezbeđenje može se primiti lice koje, pored zakonom utvrđenih uslova za prijem u radni odnos u državnom organu, ispunjava i sledeće uslove: da je mlađe od dvadeset i pet godina, odslužilo vojni rok, ima srednju školsku spremu i psihički i fizički je sposobno za vršenje službe.

Za pripravnika u službi za obezbeđenje može se primiti i lice starije od dvadeset i pet a mlađe od dvadeset i osam godina života ako ima višu ili visoku školsku spremu.

Član 259.

Pre prijema pripravnika u službu za obezbeđenje proveravaju se psihičke i fizičke sposobnosti kandidata.

Pripravnički staž se obavlja u zavodu ili u okviru posebne obuke za pripravnike.

Program pripravničkog staža u službi za obezbeđenje donosi ministar nadležan za pravosuđe.

Obuka zatvorskog osoblja

81.4

Obuka celokupnog osoblja obuhvata edukaciju o međunarodnim i regionalnim instrumentima i standardima o ljudskim pravima, posebno Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i Evropskoj konvenciji o sprečavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i primenu Evropskih zatvorskih pravila.

** Pravilo 81

Ovo Pravilo se odnosi na zahteve za početnom obukom novoizabranih zaposlenih. Ova obuka bi trebalo da bude adekvatna i da naglasi etički kontekst njihovog rada.

Zaposleni bi trebalo da dobiju i neophodnu tehničku obuku. Oni moraju biti svesni u vezi sa sigurnosnim zahtevima. Moraju naučiti kako da vode beleške na ispravan način i koje vrste izveštaja treba napisati.

Ispravna obuka zaposlenih jeste zahtev koji traje od trenutka regrutovanja do odlaska u penziju. Trebalo bi redovno omogućavati nastavak razvoja svih zaposlenih, bez obzira na godine i rang.

Njihova obuka bi takođe trebalo da se proširi do širokog spektra međunarodnih i regionalnih standarda ljudskih prava koji se tiču lišavanja slobode (pravila koja potiču od Evropskog suda za ljudska prava i Komisije za sprečavanje torture (CPT)].

77.

Pri izboru novog osoblja zatvorske vlasti stavljaju poseban akcenat na potrebu za njihovim integritetom, humanošću, stručnošću i ličnoj sklonosti za kompleksan zadatak koji treba da obavljaju.

** Pravilo 77

Ovo pravilo se bavi kriterijumima za izbor zaposlenih. Zatvorska administracija bi trebalo da uvede jasan niz procedura kako bi se testirao integritet i humanost prijavljenih i na koji način bi oni reagovali u teškim situacijama sa kojima bi mogli da se susretnu, a sve to u cilju da se obezbedi da se samo oni prijavljeni koji su i odgovarajući, zapravo odaberu za pridruživanje zatvorskom sistemu.

Izbor i postavljanje osoblja se vrši na bazi jednakosti, bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, politički ili drugi stavovi, etničko ili socijalno poreklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinskom stanju, rođenju ili drugom statusu.

***

Član 12.

Uprava preduzima mere u cilju stalnog stručnog obrazovanja i usavršavanja zaposlenih.

Član 258.

Za pripravnika u službi za obezbeđenje može se primiti lice koje, pored zakonom utvrđenih uslova za prijem u radni odnos u državnom organu, ispunjava i sledeće uslove: da je mlađe od dvadeset i pet godina, odslužilo vojni rok, ima srednju školsku spremu i psihički i fizički je sposobno za vršenje službe.

Za pripravnika u službi za obezbeđenje može se primiti i lice starije od dvadeset i pet a mlađe od dvadeset i osam godina života ako ima višu ili visoku školsku spremu.

Unapređenje rada službi:

Za ukupno unapređenje funkcionisanja zatvora kao sistema, u skladu sa EZP, je potrebno:

- Obezbediti objektivno bolje preduslove kao što su dodatna obrazovanja i bolji (u svakom smislu) uslovi za rad službi i pojedinca u sklopu svake od službi;
- Da osuđenik od strane pripadnika bilo koje službe bude shvaćen i tretiran kao osoba kojoj je zbog nekog učinjenog dela kazna suspendovanje slobode kretanja u nekom određenom periodu, tokom kog ima prava uživanja svih ostalih prava (koja pripadaju svakom pojedincu) i koja tokom služenja kazne ne smeju da mu budu uskraćena.
- Odgovarajući zakonski okvir, procedure i mehanizmi kontrole.

Cilj nam je bio da saznamo šta sve nedostaje da bi ova dva preduslova istovremeno mogla da budu ispunjena. Zato smo u set pitanja postavljenih zaposlenima u različitim službama uneli i pitanja kao sto su: ``Šta su za vas vrednosti?``, pitanja o poznavanju dokumenata o ljudskim pravima, ali i zatvorskoj regulativi.

Slede odgovori zaposlenih (04.04.08.):

1)Šta je potrebno obezbediti da bi služba dugoročno, davala bolje rezultate?

Služba za opšte poslove

Stručno:

a) Znanja

Iz oblasti teorije i prakse izvršenja krivičnih sankcija u zemljama Evropske Unije, po izboru, recimo u Velikoj Britaniji ili Francuskoj ili Italiji, odnosno zemlje koja nam je najpribližnija po ekonomskim prilikama i po mentalitetu, tradiciji, kulturi, i čija iskustva koristimo u oblasti krivičnih sankcija

b) Veštine

Iz oblasti ovladavanja osnovnim poslovnim programima u primeni računara, naročito program za pisanje i program za računanje (Word i Excel).

Organizaciono (npr. planiranje rada):

Detaljno planiranje budžetskih potreba zasnovano na stručno ustanovljenim normativima za svaku vrstu troškova i prihoda, a koja treba da počinje kod indirektnih i direktnih korisnika na najnižem nivou, kao i organizacija kontrole u izvršavanju tako postavljenih planova. Uspostavljanje interaktivne veze između budžetskih korisnika i ministarstva finansija, u pogledu utvrđivanja stvarnih potreba budžetskih korisnika.

Materijalni uslovi (npr. adaptacije, nova krila, specijalizovane učionice, sportska hala, proizvodni pogon, škola,.....):

Svi objekti zatvora su stari i imali su tekuća održavanja i hitne intervencije. Prioritet iznad svega je popravka svih krovova kako na zgradama paviljona tako i na ekonomskim i upravnim zgradama. Potrebno bi bilo izvršiti i termoizolaciju zgrada, uvesti plin u kotlarnice, izgraditi putnu mrežu unutar zatvora.

Tehnički uslovi (npr. kompjuteri,....):

Svake godine je potrebno vršiti obnovu kompjuterskog parka i pratećih aparatura, video nadzora i tehničkih elemenata za obezbeđenje. Iznad svega potrebno je nabaviti programe (softver) za rad računara kao i tehničku, stručnu podršku za održavanje tehnike. U svim zatvorima treba sprovesti istorodne programe za sve vrste rada. Raznolikost u programima samo otežava rad i povećava troškove za održavanje.

Kakvi i koliko česti antistres programi?

Taj naziv je nepoznata oblast. Oslanjajući se na razumevanje terminologije smatraju da bi trebalo organizovati barem dva puta godišnje.

Različite podrške i saradnje:

Nastavak i unapređenje započete obostrano korisne i u tehničkom pogledu znatno unapređene saradnje sa ministarstvom (uvođenje internet veze, putem elektronske pošte);

Barem tromesečni sastanci na nivou zatvora i šefova odseka, odnosno Načelnika službi;

Povremene posete i zatvorima u okolnim zemljama.

Zdravstvena služba

Stručno:

a) Znanja

Edukacije;

Stručno medicinski kursevi i seminari;

Specijalizacije;

b) Veštine

Kurs iz oblasti ultrazvuka;

Kurs urgentne medicine.

Materijalni uslovi (npr. adaptacije, nova krila, specijalizovane učionice, sportska hala, proizvodni pogon, škola,.....):

Adaptacija prizemne zgrade ambulantne zgrade;

Saniranje Sanitarnog dela;

Izgradnja dve nove sobe za infektivne pacijente za njihovo izdvajanje od ostalih koji su smešteni u stacionaru;

Adaptacija dve nove sobe za psihijatrijske pacijente.

Tehnički uslovi (npr. kompjuteri,.....):

Kompjuteri i posebno lice kao administrator za unošenje podataka u bazu;

Ambu komplet i set za reanimaciju;

Sanitetsko vozilo - opremljeno;

Reanimobil;

Ljudski resursi – tehničari laborantskog smera, jedan medicinski tehničar opšteg smera i jedan lekar.

Različite podrške i saradnje:

Saradnja sa infektivnom klinikom, program PEGAZIS;

Klinika za zaštitu mentalnog zdravlja, projekat *Prevenција HIV* među zatvorenicima, koji podržava Ministarstvo zdravlja;

Klinički psiholog u odeljenju bez droge;

Saradnja i angažovanje kliničkog psihologa.

Služba za prevaspitavanje

Stručno:

a) Znanja

Upoznavanje sa metodama i oblicima rada u kome će se izbeći, u najvećoj mogućoj meri, subjektivnost vaspitača u proceni ličnosti i ponašanja osuđenog lica;

Stručna edukacija šireg tipa vezano za problematiku osuđenih lica i to konstantna, s obzirom da su nove nepredvidive situacije uvek prisutne;

Načini organizovanja okupacione terapije;

Obuka za izvođenje grupnog rada;

Predavanja iz oblasti bolesti zavisnosti i socijalne patologije;

Kursevi za rad na računaru;

Kursevi za učenje engleskog jezika.

b) Veštine

Veština za vođenje dijaloga i sposobnost da tu veštinu prenesu na zatvorenike.

Organizaciono (npr. planiranje rada):

Smanjenje broja osuđenih lica u vaspitnim grupama upošljavanjem novih vaspitača ili smanjenjem broja osuđenika u KPZ-u;

Pojednostavljivanje administrativnih poslova u toku rada.

Materijalni uslovi (npr. adaptacije, nova krila, specijalizovane učionice, sportska hala, proizvodni pogon, škola,.....):

Izgradnja nove zgrade za potrebe odseka za ispitivanje ličnosti;

Izgradnja univerzalne sale za kulturno-zabavne i sportske aktivnosti;

Izdvajanje većih sredstava za uvećavanje knjižnog fonda.

Tehnički uslovi (npr. kompjuteri,....):

Nabavka kompjuterske opreme i programa;

Nabavka likovnih, muzičkih i sportskih rekvizita.

Različite podrške i saradnje:

Saradnja sa fakultetima koji se bave temama bliskim službi prevaspitanja;

Saradnja sa ustanovama koje se bave socijalnom patologijom;

Saradnja sa medijima.

Služba za obezbeđenje

Stručno:

a) Znanja

Odabir kadrova prilikom prijema;

Upoznavanje sa novim tehničkim dostignućima;

Dobro poznavanje svih propisa i ZIKS-a i postupanje prema njima u okviru službe.

b) Veštine

Veštine komunikacije sa osuđenim licima;

Specijalizovano fizičko obrazovanje (borilačke veštine...) i mogućnost stalnog održavanja fizičke kondicije.

Organizaciono (npr. planiranje rada):

Povećati broj izvršilaca.

Materijalni uslovi (npr. adaptacije, nova krila, specijalizovane učionice, sportska hala, proizvodni pogon, škola,.....):

Posebna sala za fizičko vežbanje pripadnika službe za obezbeđenje;

Adaptacija neadaptiranih paviljona.

Tehnički uslovi (npr. kompjuteri,....):

Izrada integralno - tehničke zaštite;

Kompjuteri;

Video nadzor;

Kamere sa senzorima;

Metalna detektor vrata.

Kakvi i koliko česti antistres programi?

Ispitanici iz svih službi smatraju da su im neophodni antistres programi, ali s obzirom da do sada nisu imali iskustva ne mogu da predlože vrstu programa. Procena učestalosti tretmana je od jedanput mesečno do dva puta godišnje.

2)Šta je kratkoročno (prioriteti) potrebno da bi služba (svaka pojedinačno) bolje funkcionisala?

Služba za opšte poslove

Pre svega prijem nedostajućih kadrova zbog upražnjenih radnih mesta;

Programi (softver) za rad kompjutera u matičnoj službi i službi depozita i nabavka nekih programa za knjigovodstvo (program za osnovna sredstva, obračun plata...);

Klima uređaji, za sve službe kako zbog broja ljudi tako i zbog kompjutera.

Zdravstvena služba

Kompjuteri za zaposleno osoblje i spoljne saradnike.

Služba za prevaspitavanje

Nabavka kompjuterske opreme i programa i nabavka sportskih rekvizita;

Smanjenje broja zatvorenika sa kojima jedan vaspitač radi.

c) Služba za obezbeđenje

Povećanje discipline, poštovanje postojeće hijerarhije;

Materijalno zadovoljstvo radnika – povećanje plata.

3)Da li postoji otvorenost za nove pristupe i sadržaje i šta bi unapredilo ličnu motivaciju za rad svakog od intervjuisanih?

Postoji otvorenost ali ne i zainteresovanost i samoinicijativa;

Ličnu motivaciju za rad bi unapredilo:

Aдекватna plata,

Bolji međuljudski odnosi,

Osećaj sigurnosti kad država stoji iza njih.

4)Obrazovanje o međunarodnoj regulativi (opšti i o zatvaranju)

Ispitanici u velikoj meri nisu upoznati sa značajnim univerzalnim i regionalnim međunarodnim instrumentima. (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima deteta, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminaciji svih vrsta diskriminacije prema ženama, konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije.....)

Sa ponuđene liste međunarodnih dokumenata iz oblasti značajnih za radnike ustanove za izvršenje zavodskih sankcija svi ispitanici prepoznaju samo Evropska zatvorska pravila, za koja znaju da postoje i da su im dostupna u KPZ-u.

Smatraju da bi im značilo da što veći broj preporuka, konvencija i rezolucija bude prevedeno na srpski kako bi mogli da se upoznaju sa sadržajem. (Takođe se kao potrebno navodi i prevođenje zakona, pravilnika i procedura koje regulišu zatvorske sankcije u Sjedinjenim Američkim Državama, SR Nemačkoj, Francuskoj, Rusiji, Kini i Japanu). Načelnici službe za opšte poslove bi značilo i da se upozna sa nekim evropskim pravilnikom o snabdevanju osuđenika raznom robom koju mogu da nabavljaju od svojih ličnih sredstava; kako je to regulisano zakonom i kako funkcioniše u praksi.

5)Očekivanja od reforme koja je u toku:

Služba prevaspitavanja:

Uspostavljanje propisanih parametara, zakonski određenih za objektivno procenjivanje ličnosti osuđenika, koji će biti primenjenjivani tokom rada vaspitača sa osuđenicima i pri davalnju predloga za promenu kategorije osuđenika (ovim će biti izbegnuta subjektivnost koja sada postoji).

Zdravstvena služba :

Poboljšanje uslova rada;

Poboljšanje statusa zdravstvenih radnika KPZ-a i integrisanje zdravstvene službe u sistem javnog zdravstva;

Unifikacija standarda i protokola pri pregledu pacijenata.

Služba obezbeđenja:

Očekuje bolje uslove za rad

9. Analize, komentari.....

NARKOTICI

Pretpostavka, ponavljana prilikom svake posete, je da među zatvorenicima ima 70-80% narkomana. Ako je ovaj procenat i samo 50%, to je ogroman broj korisnika svakog dana, čak i da nisu redovno snabdevani. To znači da je zatvor sa ovolikim brojem korisnika veoma »zanimljivo« tržište za svakog trgovca narkoticima.

Može se zaključiti da je postojanje i cirkulacija narkotika kroz KPZ jedan od glavnih uzroka nasilja i spornih situacija u koje dolaze osuđenici i stražari i osuđenici između sebe, s jedne strane, kao i jedan od glavnih generatora korupcije. U cilju suzbijanja ove pojave potrebno je podići na viši nivo saradnju između službi u KPZ-u i u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Sve dok se količina nekontrolisanih narkotika ne svede na najmanju moguću meru, i najbolji programi resocijalizacije koji bi bili primenjivani od trenutka ulaska osuđenika u KPZ (kao i u bilo koji drugi zatvor) neće davati rezultate, iz čega indirektno proističe i da se neće uticati na smanjenje povrata, kao posebno izraženog društvenog problema.

PRIVILEGIJE, KORUPCIJA

Utisak velike većine intervjuisanih osuđenika je da je korupcija vrlo raširena i u direktnoj vezi sa privilegijama koje uživa manja grupa osuđenika. Pripadnici privilegovanih grupa su zaštićeni od disciplinskog i drugog kažnjavanja. Siromašniji osuđenici, koji samim tim nisu u mogućnosti da učestvuju u lancu korupcije, bivaju prinuđeni da ili žive u strahu od bogatijih a zaštićenih ili za njih »rade« a u protivnom rizikuju da im nešto od zabranjenih stvari bude podmetnuto. Ovo dovodi do disciplinskog kažnjavanja čime gube pravo na povlastice koje bi im sledovale po zakonu. Paradoksalno je da ljudi koji odbiju da saraduju na ovaj način budu izmeštani u OPN gde je smeštaj bitno lošiji nego u paviljonima.

OBRAZOVANJE

Neophodno je obezbediti mogućnost obrazovanja osuđenima tokom izdržavanja kazne, bez obzira na činjenicu da je škola spaljena tokom pobune 2000. godine. Obrazovanje, shvaćeno prvenstveno kroz vaspitnu ulogu, pri čemu nije bitno da to bude osposobljavanje za proizvodna zanimanja, za kojima postoji potreba u okviru KPZ. Opšte obrazovanje, kao i stručno osposobljavanje, važan su sastavni deo procesa resocijalizacije u smislu jačanja pozitivnih snaga ličnosti.

Takođe, obrazovanje shvaćeno na ovaj način, kao obrazovno-vaspitni proces, povećava mogućnost adekvatne integracije u društvo nakon izdržane kazne.

Kod osuđenika postoji izraženo interesovanje za sticanje obrazovanja. Tokom poseta smo od osuđenika čuli da bi želeli da im se omogući završavanje osnovne škole (IV – VIII razreda), završavanje neke stručne škole ili zanata, ili da se omogući učenje stranih jezika (engleski, nemački).

Služba odseka za ispitivanje ličnosti prijemnog odeljenja smatra da je veliki problem strukturiranja slobodnog vremena osuđenika jer nema mogućnosti bilo kakvog školovanja niti dovoljno mogućnosti za rad onih osuđenika koji bi to želeli. Nemogućnost za rad je važna i zbog toga što je to jedan od faktora (``zainteresovanost za rad osuđenika``) koji odlučuju o njihovom razvrstavanju ili napredovanju u sledeće grupe).

Ova služba ne može adekvatno da ispita zainteresovanost osuđenika za obrazovanje, jer bi prvo bilo potrebno da postoji mogućnost ponude bilo kog obrazovanja. Tim stručnih lica prijemnog odeljenja smatra da je neophodno obezbediti osnovno obrazovanje, kao i neku vrstu stručnog osposobljavanja (zanati). U cilju postpenalne resocijalizacije bilo bi potrebno da se uspostavi saradnja između KPZ-a, Centra za socijalni rad i Nacionalne službe za zapošljavanje, radi zapošljavanja bivših osuđenika, što je u određenom vidu postojalo 80-tih godina prošlog veka.

BORAVAK NA SVEŽEM VAZDUHU

Prema prikupljenim informacijama osuđena lica na svežem vazduhu u toku dana provode između 30 i 40 minuta. Ova dužina je ispod minimuma od jednog časa dnevno namenjenog fizičkim aktivnostima, što je predviđeno brojnim međunarodnim standardima iz ove oblasti npr.-EZP čl. 27. Dodatni problem za osuđena lica koja kaznu izdržavaju u KPZ Niš je da je u vreme boravka na svežem vazduhu uključeno i vreme koji oni koriste za kupovinu u kantini i za telefoniranje, što ovaj ionako ispod minimuma vremenski period, dalje drastično skraćuje. Paradoksalno je da osuđenici koji su radno angažovani, samo zbog toga imaju manje vremena za boravak na svežem vazduhu od onih koji ne rade ili ne žele da rade.

S druge strane prema međunarodnim standardima iz ove oblasti (EZP čl. 25) preporuka je da se izbegne boravak u ćelijama tokom celog dana uz jedino kraći boravak na svežem vazduhu. Prema EZP, primera radi, osuđena lica bi morala da van ćelija, u raznim aktivnostima, provedu najmanje osam časova, s tim da vreme koje provedu u fizičkim aktivnostima bude uračunato u ovaj period. Kada se radi o KPZ Niš u ovom pogledu su u naročito teškom položaju osuđena lica koja su smeštena u OPN, obzirom da oni u svojim ćelijama provode bukvalno dan i noć sa izuzetkom jednog boravka na svežem vazduhu, nikada dužem od jednog časa. Ovo naročito treba imati u vidu u svetlu činjenice da se u OPN smeštaju lica koja su izložena, ili kojima su pretili fizički napadi od strane neformalnih grupa po paviljonima. Praktično, stvarne ili potencijalne žrtve, smeštene su uslovima koji su daleko ispod minimuma predviđenog međunarodnim standardima.

Na ovom mestu treba dodati da ni osuđenici smešteni u paviljonima van OPN nisu u naročito povoljnom položaju; njihove dnevne aktivnosti, ako nisu radno angažovani, svode se na gledanje TV programa u zajedničkoj sobi.

RAD SA OSUĐENICIMA

Zaposleni ne prepoznaju potrebu da se dodatno radi sa osuđenima koje niko ne posećuje, ili da im se na neki drugi način posveti više pažnje. Ovi osuđenici su osetljiviji od ostalih koji imaju posetioce. Jednostavno, ne prepoznaju se postojeće mogućnosti delanja, koje nisu uvek vezane za dostupnost finansijskih sredstava.

Priprema osuđenih lica za uključivanje u normalan život nakon isteka kazne je nedovoljna, nije sistematska aktivnost i ne bi je trebalo pravdati nedostatkom zakonske regulative. Ograničavajući faktor za rad službe prevaspitanja (preveliki broj osuđenika po vaspitaču) ovde ne figurira. Broj osuđenika koji dnevno izlaze na slobodu sigurno nije prevelik a ukoliko sa njima počne da se radi 2-3 meseca ranije, to ne bi znatno opteretilo dnevni raspored vaspitača. Unapred pripremljen plan za otpust bi imao za cilj da omogući adaptaciju osuđenika na

uslove van zatvora, jer su tokom odsluženja kazne za njega uslovi života u KPZ-u postali normalni. Ovaj plan treba da bude dovoljno fleksibilan da može biti individualno prilagodljiv potrebama svakog osuđenika.

KUĆNI RED, OBAVEŠTAVANJE OSUĐENIKA

Kućni red je vidljivo izložen onoliko dugo dok ga osuđenici ne pocepaju. Moguće ga je zaštititi providnom folijom, što bi mu u svakom slučaju produžilo trajanje.

Iz razgovora sa osuđenicima proizilazi da je njihovo upoznavanje sa pravima i obavezama za vreme izdržavanja kazne sprovedeno, pa i tu ne do kraja, samo za vreme boravka u prijemnom odeljenju. Jako mali broj osuđenih lica je imao prilike da se sa kućnim redom upozna u svojim paviljonima, što opet ima za posledicu da pravila kućnog reda osuđenik sazna ili od drugih osuđenika na povremenoj osnovi ili od strane službenih lica kada prekršaj već počini i za njega bude kažnjen.

Kada bi svakom osuđeniku bio u svakom trenutku dostupan pisani tekst kućnog reda, napisan njima razumljivim jezikom, bilo bi omogućeno da svako zna koja ponašanja su dozvoljena, a koja ne, u kojim vremenskim okvirima i pod kojim uslovima mogu napredovati iz kategorije u koju su svrstani u višu, što bi dovelo do smanjenja činjenja disciplinskih prekršaja i značajne relaksacije i osuđenika i osoblja KPZ.

DISCIPLINSKI POSTUPCI

Važnost disciplinskih postupaka vođenih u vezi slučaja osuđenika Draganovića (upotreba sredstava prinude koja nije zabeležena u medicinskoj dokumentaciji na odgovarajući način, prvenstveno), je u tome što pored neposredne zaštite prava osuđenika, ukazuje na određene sistemske nedostatke u smislu nedovoljno efikasnog mehanizma kontrole medicinske službe. Disciplinska komisija očigledno nije kvalifikovana da u disciplinskom postupku donosi odluke koje se tiču medicinske struke, nego jedino može da razmatra propuste koji se odnose na organizaciju rada različitih službi, u ovom slučaju konkretno medicinske.

Na osnovu uvida u disciplinske postupke u slučaju smrti osuđenika Adamovića (osuđenik se ugušio dimom od zapaljenog dušeka za vreme dok je bio vezan za krevet u samici), jasno je vidljivo da se kao neophodno pokazuje uključivanje stručnih lica za pojedine oblasti (u ovom slučaju medicinske) u konsultantskoj ulozi u rad disciplinske komisije. Na taj način bi se nesumnjivo moglo utvrditi da li se u ovom ili sličnim slučajevima radi o proceduralnoj povredi radnih dužnosti ili nestručnom radu.

Primera radi, situacija u kojoj bi neki lekar umesto insulina prepisao aspirin, u ovom trenutku bi bila shvaćena kao slučaj ispunjavanja radne dužnosti i ne bi bila predmet rada disciplinske komisije jer je zadovoljen zahtev procedure/ zaduženja lekara - prepisan lek, dok se disciplinske komisije ne tiče da li je prepisan lek i onaj koji je odgovarajući za postavljenu dijagnozu. Pravilnim radom i u datom slučaju, ukoliko se utvrdi činjenično stanje na pravi način, može se zaključiti i koje od dva direktno nadležna ministarstva eventualno snosi odgovornost za propust, u konkretnom slučaju Ministarstvo pravde ili Ministarstvo zdravlja.

U pogledu samog rada disciplinske komisije u pojedinačnim slučajevima utisak je da nije na pravi način cenjena okolnost povrata na strani službenih lica protiv kojih se postupak vodi iz čega rezultira da su disciplinske kazne koje predlaže komisija prilično blage u odnosu na težinu prekršaja. Ovo naročito dolazi do izražaja u pogledu lica koje je u vrlo kratkom vremenskom intervalu činilo prekršaje u slučajevima Draganović i Adamović. S tim u vezi krajnje je nejasno kojom se logikom rukovodila disciplinska komisija kada je licu umešanom u oba ova slučaja u

drugom postupku predložila izricanje blaže disciplinske mere od one u prethodnom. Zato je potrebno, u cilju izbegavanja dvostrukih standarda, povrat na strani službenog lica karakterisati na isti način kao i povrat kod osuđenog lica, dakle, kao otežavajuću okolnost.

Disciplinski postupak protiv pripadnice zdravstvene službe u vezi slučaja smrti osuđenika Adamovića je pravosnažno okončan. Smatramo da je izrečena kazna u ovom slučaju, u vidu odbijanja 15% od plate za period od tri meseca, neprihvatljivo blaga u odnosu kako na teške posledice samog propusta, tako i na činjenicu da je lice protiv koga je postupak vođen u izuzetno kratkom vremenskom periodu dva puta počinilo težak disciplinski prekršaj.

Smatramo da nakon upoređivanja rezultata disciplinskih postupaka vođenih prema osuđenima i disciplinskih postupaka vođenih protiv službenih lica možemo reći da je kaznena politika drastično oštrija prema osuđenima. Iz ovoga takođe možemo, makar i posredno, izvući zaključak o tome zašto osuđenici u izuzetno malom broju slučajeva podnose pritužbe na rad organa KPZ.

ZIKS, ZAKONI

Više puta u toku poseta tim je želeo da dobije odgovore na pitanja koja se odnose na to kako pripadnici službe obezbeđenja doživljavaju osuđena lica i na koji način shvataju ZIKS. Pokušali smo da utvrdimo da li pripadnici službe obezbeđenja prepoznaju osuđenike kao osobe kojima je odlukom nadležnog suda privremeno ograničena sloboda kretanja, a ne i ostala osnovna ljudska prava. Dobijeni odgovori na ova pitanja ne utvrđuju nas u mišljenju da pripadnici službe obezbeđenja razmišljaju na ovaj način.

Intervjuisani pripadnici službe obezbeđenja ZIKS smatraju zakonom koji osuđenim licima propisuje maksimum prava koja im sleduju za vreme izdržavanja kazne. Ovakav pristup verovatno utiče na nedostatak potrebe da se sazna više o međunarodnim standardima i vrednostima na kojima počivaju i onemogućava ih da afirmativno prilaze bilo kojoj situaciji. Vezivanje isključivo za zakon koji nabrja šta je zabranjeno isključuje široki spektar mogućih delovanja koja ne moraju da budu pobrojana i napisana kao zakon jer ne podrazumevaju bilo šta što je zabranjeno i počivaju na vrednostima. Ovakvim razumevanjem sadržaja ZIKS-a samo se delimično ispunjava svrha ovog zakona data u članu 2 zakona.

SLUŽBE

Pojedinac, radeći svoj posao, predstavlja državu i ono čime država sebe smatra, što je rekla u Ustavu. To predstavljanje ide kroz lični rad, koji je u sklopu rada jedne službe, koja postoji i sprovodi svrhu postojanja institucije čiji je deo; koja je jedna od institucija kroz koje nadležno ministarstvo sprovodi svoj cilj postojanja u oblasti za koju je nadležno; koje je jedno od ministarstava kroz koje država sprovodi planirane aktivnosti (kratkoročno, srednjoročno i dugoročno) kojima se ostvaruje ideja koja okuplja građane koji dotičnu državu smatraju svojom. Svaki od tih građana živi svoje identitete, pa u jednom, ako radi u nekoj instituciji, predstavlja državu a u drugom od nje traži da položi račune. Zato zaposleni u različitim službama u zatvorima, nemaju prava na greške. Osuđenici predstavljaju samo sebe i imaju prava na svoje izbore, od kojih pogrešni nose posledice.

Tokom poseta saznali smo da je odlukom iz nekog prethodnog perioda određeno da beneficirani radni staž nemaju radnici pravne službe, iako su svakodnevno na krugu i veoma često obavljaju nasamo razgovore sa osuđenima u vezi postupaka koji su sami po sebi komplikovani i mogu izazivati stresne situacije. Ovo naročito upada u oči kada se uzme u obzir da pripadnici, primera radi, matične službe imaju beneficirani radni staž, iako po prirodi posla retko ili nikada ulaze u krug i kontaktiraju neposredno sa osuđenima.

Uzimajući u obzir specifičnost rada u zatvorskom sistemu, bilo bi neophodno uvesti sistemski isplanirane antistres programe za zaposlene u svim službama KPZ-a. Između dva antistres tretmana ne bi trebalo da prođe više od dva meseca. Takav program obuhvatao bi individualne i grupne razgovore sa stručnim licem, vežbe disanja, meditacije do višednevnih programa relaksacije negde u prirodi van mesta življenja. Ovaj program je važan jer sprečava sindrom sagorevanja koji uveliko smanjuje radnu sposobnost i produktivnost. Ukoliko već dođe do sagorevanja, proces rehabilitacije je dug i spor.

Opšte međunarodne (UN i EU) dokumente o ljudskim pravima shvatamo kao skup vrednosti izraženih pravničkim rečnikom koji u nekoj meri garantuje da mogu biti zaštićene i ostvarene (vrednosti). Zbog toga smo kao uvod pitali intervjuisane predstavnike različitih službi šta oni podrazumevaju pod vrednostima, da bismo na taj način mogli da argumentujemo da li je dovoljno da potrebno obrazovanje o ljudskim pravima bude samo teorijsko ili zahteva i prethodnu senzibilizaciju onih koje treba podučiti o njihovom sadržaju. Pod senzibilizacijom podrazumevamo uvođenje polaznika u proces tokom koga podelom uloga imaju mogućnost da do određene vrednosti dođu sopstvenim iskustvom.

Utisak je da zaposleni u različitim službama ne navode previše znanja i veština kao potrebnih za unapređenje rada službe. Moguće je da je to zato (1) što nemaju iskustvo da budu uključeni u planiranje ili makar diskusije o tome šta je potrebno da bi nešto (služba) bila unapređena; (2) što polazište za ovakvo razmišljanje i predlaganje treba da bude u objektivnoj proceni trenutnih nedostataka u čije sprovođenje je uključen i ispitanik; (3) ovakva razmišljanja zahtevaju posvećenost pozivu i odgovornost za rezultate; (4) možda ne veruju da učešće u ovakvom predlaganju ima smisla, da je moguće nešto/ službu unaprediti.

Smatramo da pripadnicima različitih službi koje su u svakodnevnom kontaktu sa osuđenima nedostaju: znanja o i razumevanje evropske zatvorske regulative; afirmativni pristup u razmišljanju; razumevanje da u Srbiji postoji praznina od 15 godina, tokom kojih se svet razvijao i koju treba premostiti, razumeti i nadoknaditi; razmena iskustava sa kolegama iz drugih zatvora u zemlji, u regionu i evropskim zemljama, da bi mogli da porede i uče.

Uslovi rada vaspitača, ustanovljenih tokom većeg dela trajanja projekta, predstavljaju ograničavajući faktor u ispunjavanju njihovih zakonskih obaveza i to ne samo na osnovu ZIKS-a već i iz obaveza koje proizilaze iz opisa ovog radnog mesta. Nedovoljan broj osnovnih tehničkih sredstava i ogroman broj osuđenika sa kojim svaki vaspitač radi, dovodi do nemogućnosti adekvatnog obavljanja posla (ukupno 14 vaspitača, a osuđenika uglavnom oko 1.100).

Zbog uslova u kojima vaspitači sada rade, a koji ih praktično onemogućavaju da rade ono što bi trebalo, ne možemo da komentarišemo stručni aspekt njihovog rada. U normalnim okolnostima to bi bio važan deo ovog izveštaja.

Indikativno je da je polovina od ispitanih vaspitača zadovoljna organizacijom službe, što znači prihvatanje postojećeg stanja stvari, što govori o nedostatku vizije o boljim mogućnostima i načinu rada službe.

Jedan od najozbiljnijih nedostataka uočenih prilikom poseta predstavlja nedovoljan broj pripadnika službe za obezbeđenje u odnosu na broj osuđenika. To direktno utiče na bezbednost kako samih stražara, tako i osuđenika. Stražari kojih je nedovoljno iz osećaja nesigurnosti mogu da reaguju ishitreno, čime dodatno ugrožavaju sopstvenu bezbednost istovremeno kršeći prava osuđenika.

Sistemski nije predviđen dodatni rad sa skorije zaposlenim komandirima u cilju amortizovanja nedostatka radnog iskustva i osposobljenosti za adekvatno postupanje u kriznim situacijama (dodatni treninzi i rad u grupi sa iskusnijim pripadnicima službe za obezbeđenje).

MEHANIZMI KONTROLE RADA SLUŽBI

U ovom trenutku jedini mehanizam kontrole stručnosti medicinske službe su inspekcije Ministarstva zdravlja što, najverovatnije, nije dovoljno. Istovremeno, postavljanje novih efikasnih sistemskih rešenja traje veoma dugo i praćeno je otporima struktura na koje se odnosi.

Nadležne službe Ministarstva zdravlja bi trebalo da budu mnogo više uključene u praćenje i kontrolu rada medicinske službe KPZ Niš i to ne na način da inspekcije dolaze češće u kontrolu, već da se odgovarajućim metodama kontinuirano proverava stručnost rada pripadnika medicinske službe i etičnost postupanja prema osuđenima. U cilju izjednačavanja prava osuđenika na odgovarajuću zaštitu sa pravima ostalih građana Republike Srbije, neophodno bi bilo uvođenje Zaštitnika prava pacijenata i u KPZ.

Mehanizam kontrole rada službe obezbeđenja bi trebalo da garantuje poštovanje i obezbeđivanje prava osuđenika. Kontrola koju vrše samo pripadnici službe obezbeđenja ne garantuje nepristrasnost u odnosu na samu službu i bila bi daleko efikasnija ukoliko bi u rad bio uključen i neko iz druge službe ili eksterni evaluator.

PRIPADNICI ETNIČKIH, NACIONALNIH I VERSKIH MANJINA

Odnosi između zatvorenika pripadnika različitih etničkih i verskih grupa zavise od njihove brojčane zastupljenosti: kada su brojčano približno jednaki pripadnici većinske grupe i svih ostalih zastupljenih, odnosi su dobri.

Najveći broj Roma je siromašan, tako da su posledično Romi diskriminirani jer su prinuđeni da rade poslove za druge. Kada su radno angažovani u KPZ rade najgore poslove koje niko ne želi da radi, sto jednako vazi za Rome koji nisu osuđeni.

Ispitanici koji pripadaju nekoj od generalno prihvaćenih verskih zajednica u Srbiji (pravoslavna, katolička i islamska vera) nemaju primedbi na poštovanje svojih verskih prava bez obzira na činjenicu da ista, izuzev povremenog posta, ne upražnjavaju. S druge strane jedan od ispitanika, pripadnik male verske zajednice (adventist), smatra da je zbog svoje verske pripadnosti često izložen uvredama (`sektaš` i sl.), a povremeno i fizičkom nasilju od strane drugih zatvorenika, što je bio njegov odgovor na pitanje člana tima odakle mu masnica ispod oka. Iako nije eksplicitno rećeno, utisak člana tima je da ovaj osuđenik smatra i da mu neke mogućnosti koje važe za ostala osuđena lica nisu dostupne zbog verske opredeljenosti. Konkretno je naveo da je odbijen za prijem u odeljenje bez droge, bez obrazloženja

Utvrđeno je da je tokom 2007. godine pripadnicima islamske veroispovesti omogućeno da uzimaju obroke između zalaska i izlaska sunca tokom posta. Ovim osuđenima je omogućeno i da bez ogranićenja telefoniraju za Bajram.

Manji broj intervjuisanih lica zaposlenih u službama KPZ, smatra da postoje predrasude prema Muslimanima i da se to manifestuje nekom vrstom grubljeg verbalnog obraćanja.

Može se zaključiti iz dobijenih odgovora zaposlenih i osuđenika na ovom uzorku, da manje predrasuda postoji u odnosu prema Albancima nego prema Bošnjacima.

Primetno je da su Albanci poreklom sa Kosova u nepovoljnijem položaju u odnosu na Albance sa juga Srbije, što je posledica okolnosti van KPZ i ogleđa se u normalnom održavanju kontakta sa članovima porodice. Lićna dokumenta članova porodica ovih osuđenika vremenom istiću i skoro je sigurno da oni neće tražiti produženje ovih dokumenata u Srbiji. S druge strane, lićni dokumenti koje izdaje UNMIK nisu priznati kao validni od strane nadležnih organa Republike Srbije, što praktićno dovodi do nemogućnosti poseta ovim osuđenima od strane članova porodice koji žive na Kosovu.

S vremenom će ovaj broj neminovno rasti. Osuđenici Albanci nisu na bilo koji način doprineli situaciji u koju su dovedeni i objektivno su u diskriminisanom položaju u odnosu na ostale osuđenike.

Na osnovu podataka prikupljenih tokom trajanja projekta može se sa sigurnošću zaključiti da postoji više oblasti u kojima potencijalno može doći do diskriminacije različitih manjinskih grupa.

Primeri radi, do diskriminacije može doći u disciplinskim postupcima, postupku podnošenja pritužbi na postupanje službenih lica, obaveštavanju o pravilima ponašanja u KPZ, kontaktu sa spoljnjim svetom, učestvovanju u zajedničkim aktivnostima, religijskim aktivnostima, pristupu radu, dostupnosti zdravstvene zaštite i režimu ishrane.

Ovde diskriminacija može biti sistemski indukovana, ili od strane druge osobe, bez obzira da li se radi o osuđeniku ili službeniku KPZ.

Kroz procedure problemi mogu nastati zbog nepoznavanja jezika ili ćirilicnog pisma, kao i nepismenosti i neke druge razlike koje proističu iz nacionalnog ili etničkog identiteta, odnosno pripadnosti manjinskoj verskoj zajednici.

Sveobuhvatnost ovog problema zahteva detaljni rad u dužem vremenskom periodu.

Preovlađujuće je mišljenje da postoje predrasude prema zatvoreniciima uopšte od strane stražara pre svega kao prema pripadnicima grupe koja se nalazi u statusu osuđenih za krivično delo tokom boravka na odsluženju kazne. Takođe postoje predrasude u odnosu na vrstu krivičnog dela zbog kojih se pojedina osuđena lica nalaze u KPZ-u, što je naročito izraženo kod krivičnih dela protiv polne slobode.

OSOBE SA INVALIDITETOM

Osobe sa invaliditetom nisu prepoznate kao marginalna grupa o kojoj treba voditi drugu evidenciju sem medicinske a samim tim, i obezbediti im odgovarajuće uslove. Presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u više navrata je ukazano da je potrebno prilikom zatvaranja lica voditi računa o posebnim potrebama koje određene kategorije imaju. Primeri radi, presudom u predmetu *Prajs protiv Velike Britanije* iz 2001. godine utvrđeno je da smeštaj lica sa ozbiljnim invaliditetom u zatvor bez posebnih i dodatnih sredstava za pomoć ovom licu predstavlja nehumano, odnosno ponižavajuće postupanje. U Srbiji je aprila 2007. godine donet zakon koji štiti osobe sa invaliditetom od diskriminacije.

Nakon preporuke od strane monitoring tima, osuđenici sa invaliditetom su smešteni u prizemne prostorije paviļjona, što olakšava njihovo svakodnevno funkcionisanje. Ovaj postupak predstavlja maksimalno moguće olakšavanje položaja lica sa invaliditetom od strane uprave KPZ. Međutim, drugi sadržaji koji su od izuzetne važnosti za ove osuđenike su im i dalje teško dostupni (zdravstvena služba, biblioteka, trpezarija, likovna i druge sekcije itd.).

Mišljenja smo da je, da bi osuđenici sa invaliditetom mogli da služe kaznu pod istim uslovima kao i ostali, bez diskriminacije, neophodno bar jedan KPZ, za prvo vreme, građevinski prilagoditi potrebama ovih lica.

Ovo bi moglo poslužiti kao rešenje samo privremeno, s obzirom da bi lica sa invaliditetom koja imaju prebivalište na većoj udaljenosti od ovako prilagođene ustanove za izdržavanje kazne bila dodatno dovedena u otežan položaj u pogledu mogućnosti kontakta sa porodicom i time opet bila diskriminisana.

Reklo bi se da ne postoji evidencija osoba sa posebnim potrebama sa jedinim ciljem da objedini informacije o ovakvim osobama koje mogu imati potrebu i za dodatnom asistencijom.

Podatak koji smo dobili tokom poslednje posete odnosi se ne na osuđenike sa invaliditetom, što smo tražili, već na osuđenike koji na različite načine trenutno ili trajno nisu radno sposobni iz različitih medicinskih razloga. Osuđenici kod kojih je dijagnostička procedura u toku, zbog mogućeg invaliditeta, nisu prepoznati kao osobe oslobođene od rada niti kao

invalidi. Samim tim nisu prepoznate kao osobe kojima je za vreme dijagnostifikovanja potrebna dodatna pomoć i nega druge osobe. Pošto ne znamo broj osuđenika sa invaliditetom, samim tim ne znamo ni o kojim vrstama invaliditeta se radi u svakom pojedinačnom slučaju, kao ni koje su vrste pojedinačnih potrebnih asistencija. Iz ovoga se može zaključiti da postoji sistemski nedostatak, jer osobe sa posebnim potrebama nisu prepoznate kao kategorija koja zahteva posebne uslove boravka čime bi bili dovedeni u ravnopravan položaj sa ostalim zatvorenicima, odnosno da ne bi bili diskriminirani.

OSUĐENICI

Nedostatak evidencije o broju nepismenih lica može da predstavlja problem vaspitačima u planiranju individualnog rada sa svakim od osuđenika ponaosob. U radu sa nepismenim osuđenima je potrebno mnogo više vremena provesti u upoznavanju sa sadržajem kućnog reda i ostalih pravila. Evidencija štiti nepismene osuđenike od diskriminacije.

Od intervjuisanih smo saznali da su nepismeni osuđenici prinuđeni da materijalnim dobrima (cigarete i sl.) plaćaju pismenim osuđenima pisanje različitih podnesaka ili čitanje kućnog reda i sl. Nepismeni osuđenici su na ovaj način diskriminirani u odnosu na pismene osuđenike. Nepismenih trenutno u KPZ-u ima evidentiranih 29, što nije veliki broj u odnosu na ukupan broj osuđenika.

Osuđenici nemaju mogućnost školovanja, prekvalifikacija, dokvalifikacija,....., nemaju strukturisano slobodno vreme. Rad službe za prevaspitanje je ograničen postojećim uslovima. Društvo ne saraduje u prihvatu bivših osuđenika. Nije začuđujuće da je procenat povrata tako visok (75 – 80%).

Osuđenici jako pozitivno reaguju na žene koje rade u službi prevaspitanja i opisuju ih kao saosećajnije i osobe sa više spremnosti da saslušaju njihove probleme.

Naš utisak je da osuđenici pod zakonitim postupanjem podrazumevaju sve ono što ne spada u direktnu primenu sile od strane službe obezbeđenja bez obzira da li je to u skladu sa zakonom ili ne. Ovo se, primera radi, odnosi na situaciju u kojoj, kada jedan osuđenik u sobi spava u vreme kada to nije predviđeno kućnim redom, svi ostali iz te sobe automatski bivaju kažnjeni zabranom izlaska na šetnju, što se doživljava kao da je propisano zakonom.

Predstavnici međunarodnog Crvenog krsta su posetili KPZ i obišli i razgovarali sa osuđenima Albancima. Izrazili su zadovoljstvo primenjenim merama dodatnog obezbeđenja prema ovim osuđenima, koja se primenjuju od sredine decembra 2007. nakon jedne od preporuka datih od strane našeg tima.

Tokom razgovora sa ispitanicima koji su u skorašnjem periodu, prema dokumentaciji zdravstvene službe, bili povređeni od strane službenih lica prilikom primene mera prinude, utvrđeno je da isti odbijaju da o konkretnom događaju razgovaraju. To ukazuje ili na izbegavanje ponavljanja traume kroz razgovor o njoj ili su osuđenici imali, ili se plaše da će imati posledice zbog prijavljivanja. Sa druge strane to relativizuje optimističke odgovore zatvorenika i zvanične podatke službi KPZ o broju slučajeva primene sredstava prinude i o malom broju evidentiranih slučajeva primene mera prinude koje su za posledicu imale povredu.

Na pitanje ``Da li je hrana ukusna?``, jedan od osuđenika je odgovorio da se u zatvoru ne očekuje da hrana bude ukusna. Verovatno je navođenje ove rečenice potpuno neodgovarajuće u ovakvoj vrsti izveštaja, međutim, postoje dva moguća razloga zašto je ipak tu. Jedan je, da veliki broj svih intervjuisanih, nema jasnu predstavu da je kazna za učinjeno delo ograničenje slobode

kretanja u određenom periodu, dok sva ostala prava postoje i dalje. Drugi je neophodnost vođenja računa o ``ljudskoj dimenziji`` svega, reformi, sprovođenja zakona, funkcionisanja bilo kog sistema.

Siromašni osuđenici su u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge jer nije dozvoljeno unošenje domaće hrane (npr. mlečni proizvodi). Oni nemaju dovoljno para da kupuju u kantini a i hrana iz kantine nije adekvatna zamena za domaću hranu. Razlog za zabranu unošenja ``domaće hrane`` je potencijalno unošenje droge. Iz razgovora sa osuđenima smo saznali da droga apsolutno stiže drugim kanalima, da je nema manje nego pre zabrane ``domaćih`` paketa. Istovremeno, paketi sa domaćom hranom su jedini način da osuđena lica slabijeg ili lošeg imovnog stanja budu u situaciji da se hrane kvalitetnije i u skladu sa svojim načinom ishrane tokom boravka u KPZ-u.

Opšte mesto u razgovoru sa osuđenima je da je napredovanje kroz kategorije nejasno i da u velikoj meri zavisi od nečeg nedokučivog u rukama vaspitača.

10. Preporuke date tokom projekta:

PREPORUKE:

Kratkoročno:

- Postaviti ili popraviti (gde ih ima) vodokotliće (posebno u paviljonu ``C``) (09.07.2007.)
- Omogućiti osuđenima da, posebno tokom letnjih meseci, u okviru dnevnih obroka dobijaju više svežeg voća i povrća i češće i raznosvrnije mlečne proizvode (10.08.2007.)
- Napraviti plan o školovanju i obrazovanju osuđenika (10.08.2007.)
- Omogućiti osuđenima da upražnjavaju različite kreativne hobije (npr. da se bave fotografijom, spremanjem kolača, izdavanjem novina, izradom mozaika,.....da se jednom rečju podstiču da budu kreativni) (10.08.2007.)
- Razdvajati različite kategorije (ne samo rizične grupe, već mnogo šire: narkomane od ne-narkomana, osuđene za ratne zločine od svih ostalih, one koji žele da rade makar i teorijski od ostalih,.....) zatvorenika uvek kada je to moguće (10.08.2007.)
- Upoznavati osuđenike sa sadržajem pravila na, za njih, odgovarajući i razumljiv način (10.08.2007.)
- Predložimo da se razmotri mogućnost da sadržaj paketa namenjen osuđenima obuhvati i domaću hranu, koja je sada zabranjena.
Obrazloženje: Siromašni osuđenici su u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge jer nije dozvoljeno unošenje domaće hrane (npr. mlečni proizvodi). Oni nemaju dovoljno para da kupuju u kantini a i hrana iz kantine nije adekvatna zamena za domaću hranu. Razlog za zabranu unošenja ``domaće hrane`` je potencijalno unošenje droge. Iz razgovora sa osuđenima smo saznali da droga apsolutno stiže drugim kanalima i da je nema manje (12.10.2007. / 07.12.2007.)
- Obezbediti da se u postupku pružanja pravne pomoći osuđenim licima razgovor između osuđenog lica i lica iz pravne službe KPZ bude zaista poverljiv, dakle bez prisustva bilo kog drugog a naročito uniformisanog lica iz KPZ. (12.10.2007.)
- Radni pogon: na ulazu/ izlazu iz ovog dela ne radi detektorska kapija za metal. Preporuka je da se popravi. (12.10.2007.)
- Obezbediti da se već prilikom prijema osuđenih lica registruje i evidentira između ostalog i svako nepismeno lice. (12.10.2007.)
- Potrebno je razmotriti mogućnost nabavke ambu-kompleta za reanimaciju, defibrilatora, kao i sanitetskog vozila tipa reanimobila. (12.10.2007. / 07.12.2007.)
- Povećati internu sigurnost osuđenika Albanaca u narednom periodu od najmanje tri meseca. (07.12.2007.)
- Uvesti posebno zaduženje za vođenje medicinske dokumentacije koje bi garantovalo celovitost i tačnost unetih podataka. (07.12.2007.)
- Imajući u vidu poslednje događaje potrebno je u što hitnijem periodu uvesti video nadzor nad samicama, odnosno prostorijama za izdvajanje. Ovo ulaganje predstavlja zanemarljivu investiciju u odnosu na korist koju donosi i probleme koje sprečava. (07.12.2007.)
- Preporučujemo uspostavljanje ostvarivog mehanizma sopstvene interne procene uspešnosti rada (autoevaluacija) medicinske službe. (07.12.2007.)
- Potrebno je uspostaviti posebnu evidenciju osoba sa invaliditetom koja bi obuhvatala i stepen invaliditeta i posebnu potrebu u svakom pojedinačnom slučaju. Za izradu osnovnog formulara bi trebalo konsultovati i različita udruženja osoba sa posebnim potrebama. (07.12.2007.)

- Obezbediti odgovarajući smeštaj za osuđenike sa invaliditetom koji trenutno borave u KPZ Niš, a u cilju ispunjavanja obaveza državnih organa iz važećeg Zakona o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom RS. (07.12.2007.)
- Prilagoditi postojeće objekte u smislu neometanog pristupa osoba sa ivaliditetom (pojedinih paviljonima, biblioteci, trpezariji i ostalim objektima do kojih bi pristup bio značajan za osobe sa posebnim potrebama i omogućavao im da uživaju jednaka prava kao i ostali). (07.12.2007.)
- U rad disciplinske komisije prilikom postupaka koji se vode protiv medicinskog osoblja ili se na drugi način tiču medicinskog osoblja, uključiti kao savetodavno telo i predstavnika Ministarstva zdravlja ili etičkog komiteta Lekarskog društva u zavisnosti od potreba slučaja. (07.12.2007.)
- U cilju izjednačavanja prava na zdravstvenu zaštitu lica na izdržavanju kazne sa ostalim građanima a u skladu sa zakonom, obezbediti u KPZ Niš stalno pristustvo Zaštitnika pacijenata. (07.12.2007.)
- U potpunosti integrisati zdravstvenu službu KPZ Niš u sistem zdravstvene zaštite na nivou Republike Srbije u smislu jačanja odgovornosti Ministarstva zdravlja za zdravstvenu zaštitu osuđenih lica uopšte i posebno za kontrolu stručnosti osoblja i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga. (07.12.2007.)
- Imajući u vidu specifičnost uslova pružanja medicinskih usluga u KPZ Niš (kao i, verujemo, ostalim ustanovama ovog tipa), potrebno je uskladiti rad Ministarstava pravde i zdravlja, u smislu jasne podele zaduženja i nadležnosti kao i usklađenog dejstva. (Perporuka br. R 98) 7 Komiteta Ministara SE koja se tiču etičkog i organizacionog aspekta zdravstvene zaštite. (07.12.2007.)
- Lekari zaposleni u zdravstvenoj službi treba da budu konsultovani i uključeni u odlučivanje o izboru modela (u smisli ``hrvatski model``, ``slovenački model``....) za tretiranje, primera radi, bolesti zavisnosti koje će kasnije da primenjuju. Lekarima takođe treba da bude omogućena redovna informacija o savremenim dostignućima u struci uopšte, a posebno u pogledu pružanja zdravstvene zaštite osuđenih lica. Takođe im treba omogućiti periodičnu razmenu iskustava sa kolegama iz Srbije (koji rade u zatvorima) i zemalja iz regiona. (07.12.2007.)
- Razmotriti što hitnije mogućnost redovnog pretresa svih koji ulaze u zatvoreni deo kao i svakodnevnog pretresa stražara. (18.01.2008.)
- Brojno stanje stražara na bloku dovesti na nivo koji garantuje viši nivo bezbednosti stražara a istovremeno i osuđenika. (18.01.2008.)
- Uključiti pismeno mišljenje komandira o osuđennicima u sistem evaluacije radi napredovanja kroz kategorije. Imajući u vidu da su komandiri češće gotovo u svakodnevnom kontaktu sa osuđenim licima za razliku od vaspitača čime su više u mogućnosti da prate svakodnevni rad i ponašanje osuđenih lica. (18.01.2008.)
- Komandirima sa kraćim radnim stažom omogućiti dodatne različite treninge koji će im omogućiti da adekvatno vladaju kriznim situacijama sa kojima se mogu sresti u svome radu, što je u interesu i komandira i osuđenika. (18.01.2008.)
- Razmotriti mogućnost uvođenja dodatne evidencije o stambenom i socijalnom statusu svih zaposlenih u KPZ Niš a pre svega pripadnika službe obezbeđenja imajući u vidu radne uslove i težinu posla. (18.01.2008.)
- Obezbediti da svi pripadnici službe obezbeđenja budu jednobrazno i adekvatno obučeni. (18.01.2008.)
- Razmotriti mogućnost hitnog nabavljanja ličnih sredstava za komunikaciju između pripadnika službe obezbeđenja (motorola i sl.), u cilju omogućavanja osnovne komunikacije i povećanja nivoa bezbednosti (u ovom trenutku imaju samo tri motorele koje se vrlo često kvare i nisu pouzdane). (18.01.2008.)

- Svim pripadnicima službe obezbeđenja treba obezbediti (1) dodatna usavršavanja kojima bi im se omogućilo sticanje adekvatnih znanja i veština i (2) periodične provere i obnavljanja znanja i veština kako bi se imao realan uvid u potrebe i stanje službe i mogla garantovati optimalna efikasnost službe. (18.01.2008.)
- Iskustveno znanje komandira bi trebalo da bude jedan od izvora informacija pri izradi regulative koja se tiče njihovog rada. (najmanje pri izradi ``drveta problema`` - faza analize problema). (18.01.2008.)
- Obavezno popunjavati čitav formular/ pružanje pravne pomoći/ i to pisaćom mašinom (deo koji popunjava službeno lice). (18.01.2008.)
- Tokom disciplinskih postupaka izbegavati da se deo koji se tiče pružanja pravne pomoći i drugih osnovnih prava osuđenika reguliše samo formularom bez izričitog unošenja u zapisnik od strane ovlašćenog lica koje vodi postupak. (18.01.2008.)
- Treba predvideti mogućnost da disciplinska komisija konsultuje i pribavlja mišljenja o stručnosti rada zaposlenih protiv kojih se vodi disciplinski postupak zbog povrede radne dužnosti a ne da se to ostavlja za privatne tužbe porodica osuđenika u slučajevima sa smrtnim ishodom. (18.01.2008.)
- Disciplinska komisija bi, u radu na slučaju sa smrtnim ishodom osuđenika Dejana Adamovića, trebalo da uzme u obzir i mišljenje nadležne instance iz Ministarstva zdravlja o stručnosti i profesionalnoj etičnosti doktorke protiv koje se vodi postupak (pored ostalih) iz dva razloga: (1) protiv nje je još u toku disciplinski postupak zbog propusta u radu u slučaju osuđenika Draganovića; ovaj slučaj naš tim prati i neće ga komentarisati do okončanja; (2) slučaj osuđenika Adamovića je sa smrtnim ishodom i veoma je onespokojavajuće za svakog građanina da eventualni propust u radu koji je ovako rezultovao može biti sankcionisan redom kazne u koje spadaju odbijanja % od plate. (Potpuno smo svesni da disciplinska komisija nije telo nadležno da vodi krivične postupke ali svojim radom i iskazanom odgovornošću može da doprinese slici Zavoda kao ustanove koja je u stanju da sprovede ulogu države koja garantuje pravo na život osuđenika tokom služenja kazne.) (18.01.2008.)
- Nabaviti po jedan PC za svakog zaposlenog vaspitača.
Fakulteti, u sklopu dobijanja akreditacije, su u obavezi da ``podmlade`` kompjutersku opremu i može se relativno povoljno doći do njihovih starih kompjutera. Ukoliko nije moguće obezbediti sredstva za kupovinu novih PC/a, uspostaviti kontakt sa nekim od fakultetima (elektronski, pravni, mašinski...) na vreme i kupiti polovne računare. (22.02.2008.)
- Povećati broj angažovanih vaspitača koji rade u službi tako da broj osuđenika sa kojim svaki od njih radi bude makar 40. Bilo bi dobro da to budu psiholozi. (22.02.2008.)
- Razmotriti mogućnost saradnje sa Filozofskim fakultetom (grupe sociologija, pedagogija i psihologija) i angažovanja studenata koji bi u sklopu pohađanja nastave volontirali u službi prevaspitanja tokom semestra. Oni bi mogli na sebe da preuzmu makar deo administrativnih poslova koji rade vaspitači, bez potrebe da ulaze u zatvoreni deo KPZ-a. Za studente bi to bila mogućnost da praktično rade u oblasti predmeta a u velikoj meri bi rasteretili vaspitače. Eventualna prepreka angažovanju ovih studenata bi mogla da bude bezbedonosna provera, što se može rešiti svakodnevnim pretresom kao i svake druge osobe koja ulazi u KPZ. Saradnja sa fakultetom bi bila dobar primer kontakta i saradnje sa lokalnom zajednicom.
Predmeti koji imaju potrebe za ovakvim volontiranjem, na primer, na sociologiji bi bili sledeći: Socijalna patologija, Društvene devijacije i oblici devijantnog ponašanja i Socijalna politika. Ovo su stručno aplikativni predmeti u čijem opisu stoji razvijanje praktičnih veština. Studentima se u sklopu nastave omogućava jednodnevni obilazak KPZa, na osnovu odobrenja Uprave, što je njima jako zanimljivo ali ne predstavlja praksu.

Na osnovu preliminarne razgovora sa predmetnim nastavnicima, angažovanje studenata/ pojedinačno/ bi moglo da bude organizovano na sledeći način: 2 puta nedeljno po 4 sata/ tokom mesec dana, jedan student. Trebalo bi prvo videti koliki broj volontera je potreban pa onda na osnovu toga ``pregovarati`` sa fakultetom o angažovanju dovoljnog broja.

Koji bi predmeti imali potrebe za ovakvom praksom na pedagogiji i psihologiji, nismo proveravali. U svakom slučaju bi trebalo kontaktirati dekana Filozofskog fakulteta i tako početi saradnju što bi, verujemo, bilo na obostranu ali i korist lokalne zajednice. (22.02.2008.)

- Predvideti mogućnost grupnog rada, u radu vaspitača sa osuđenima; u slučaju nedostatka odgovarajućeg znanja, obezbediti ga. (22.02.2008.)
- Izvršiti tehničko osavremenjavanje disciplinske komisije i službe pravne pomoći nabavkom dva PC računara i štampača. (22.02.2008.)
- Razmotriti uključivanje lica osposobljenog za administrativne poslove – zapisničara u rad disciplinske komisije u cilju ubrzanja disciplinskog postupka i rasterećenja članova komisije od dodatnih poslova. (22.02.2008.)
- Obezbediti hitno sredstva za nabavku sportskih rekvizita i opreme za istovremenu rekreaciju oko 60 osoba. (22.02.2008.)
- Vršiti dnevnu proveru postojanja kućnog reda u svakom paviljonu i u slučaju da neki nedostaje zameniti ga novim. (22.02.2008.)
- Zbog povećanja kvaliteta prihvata, provene i predloga tretmana prema osuđenima sa specijalnim potrebama (suicid, duševne bolesti) smatramo da bi KPZ trebalo da blisko saraduje sa psihijatrijskom bolnicom u Toponici nadomak Niša što bi trebalo predvideti i prpratiti odgovarajućim budžetom za tu godinu. Do sada se za dnevne potrebe išlo u zavod za mentalno zdravlje a za ozbiljnije u KP Dom „Bolnica“ u Beogradu koji je prebukiran. Psihijatrijska bolnica u Toponici je dobro organizovana i ima sve resurse (materijalne i ljudske) i geografski je na boljem položaju u odnosu na ostale institucije koje bi mogle da zadovolje zahteve. (22.02.2008.)
- Obezbediti odgovarajući prostor/uslove za sportske aktivnosti osuđenika koji ne zavise od vremenskih uslova. (22.02.2008.)
- Dosledno sprovoditi evidentiranje svake primene mera prinude bez obzira da li je tom prilikom osuđeno lice zadobilo povrede, da li je osuđeno lice prijavilo da je povređeno i da li je podnelo pritužbu na postupanje službenih lica. (04.04.2008.)
- U što skorijem periodu predvideti izjednačavanje radnika pravne službe po pitanju beneficiranog radnog staža sa ostalim službenim licima koji to pravo imaju. (04.04.2008.)
- Pronaći privremeno rešenje za angažovanje dovoljnog broja Nadzornika kao privremeno angažovanje do završetka školovanja prve generacije nadzornika. (Moguće rešenje je privremeno preuzimanje radnika različitih bezbedonosnih službi) (04.04.2008.)
- Povećati broj zaposlenih vaspitača (04.04.2008.)
- Zaposliti jednog lekara opšte medicine i laborantskog tehničara za kojima u ovom trenutku Zdravstvena služba ima potrebe. (04.04.2008.)
- Zaposlenima svih službi treba omogućiti sva trenutno dostupna obrazovanja u struci, koja ne moraju uvek nužno biti vezana za posao koji obavljaju; bolja stručna znanja unapređuju svaki posao koji neko radi. (04.04.2008.)
- Obezbediti senzibilizaciju za ljudska prava i omogućiti obrazovanje o osnovnim EU i UN (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima,.....) dokumentima za zaposlene u svim službama. (04.04.2008.)
- Obezbediti nepismenim osuđenima dodatnu pomoć koja bi trebala da im je redovno dostupna vezano za pisanje potrebnih podnesaka i upoznavanje sa sadržajem kućnog reda i drugih za njih relevantnih tekstova. (04.04.2008.)
- Razmotriti uvođenje evidencije nasilja po paviljonima čija svrha bi bila planiranje prevencije i smanjenje nasilja u odeljenjima gde je ono najizraženije. (04.04.2008.)

Preporuke za čiju je primenu neophodno ispuniti uslov da ukupan broj zatvorenika bude jednak ili manji od 850

- Obezbediti svim osuđenim licima boravak na svežem vazduhu u trajanju od jednog sata, ne računajući vreme za kantinu i telefoniranje. (12.10.2007./ 07. 12.2007.)
- Skinuti treći krevet na sprat i ostaviti samo dva, jedan iznad drugog, svuda gde ih ima; (09.07.2007. / 07.12.2007. / 12.10.2007.)
- Omogućiti pravo na privatnost i zaštitu integritete ličnosti osuđenih lica u OPN putem postavljanja makar improvizovane pregrade (šper ploča, mušema, zavesa ....) na postojećem otvoru ulaza za toalet. (09.07.2007. / 07.12.2007./ 12.10.2007.)
- Razdvajati različite kategorije (ne samo rizične grupe, već mnogo šire: narkomane od ne-narkomana, osuđene za ratne zločine od svih ostalih, one koji žele da rade makar i teorijski od ostalih,.....) zatvorenika uvek kada je to moguće (12.10.2007. / 07.12.2007.)

Dugoročno:

- Učiniti lako dostupnim pisane, za osuđenike razumljive, instrukcije o procedurama podnošenja žalbi (09.07.2007.)
- Učiniti lako dostupnim svakom osuđeniku pisani tekst, za njih razumljivim jezikom, kojim ponašanjima a kojim ne, u kojim vremenskim okvirima, mogu napredovati iz kategorije u koju su svrstani u višu. Ovakav tekst može biti napravljen u saradnji sa Centrom za ljudska prava - Niš. (09.07.2007./ 12.10.2007. / 07.12.2007. / 18.01.2008.)
- Napraviti plan o školovanju i obrazovanju osuđenika (12.10.2007. / 07.12.2007. / 18.01.2008.)
- Razdvajati različite kategorije (ne samo rizične grupe, već mnogo šire: narkomane od ne-narkomana, osuđene za ratne zločine od svih ostalih, one koji žele da rade makar i teorijski od ostalih,.....) zatvorenika uvek kada je to moguće (12.10.2007. / 07.12.2007.)
- Zadužiti svakog osuđenika pri prijemu do završetka boravka u KPZ-u, štampanim primerkom publikacije sa sledećim sadržajem: kućni red ustanove, disciplinske mere, kako se napreduje kroz kategorije,.....i sve ostalo što može biti važno osuđeniku a predstavlja skup njegovih prava i obaveza, tokom njegovog boravka u ustanovi. (07.12.2007. / 10.08.2007. / 12.10.2007. / 18.01.2008.)
- Obezbediti odgovarajući prostor/ uslove za sportske aktivnosti osuđenika koji ne zavise od vremenskih uslova. Važno je naglasiti da već postoji pripremljen projekat univerzalne sportske dvorane u krugu KPZ-a, za koji nema novca. Važno je zato što bavljenje sportom:
  - dovodi do sublimacije negativne energije
  - omogućava kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena
  - omogućava održavanje adekvatnog nivoa zdravlja osoba koje žive u ovakvim specifičnim uslovima (07.12.2007. / 18.01.2008.)
  - omogućava stvaranje kvalitetnih interpersonalnih odnosa (čime im se omogućava da izmaknu autoritetu neformalnih grupa i vođa), razvija se tolerancija na neuspeh i samim tim jača upornost u ostvarenju zadatog cilja. (07.12.2007.)
- Planirati izgradnju škole (18.01.2008.)

11.Usvojene preporuke tokom realizacije projekta:

USVOJENE PREPORUKE

- 1) U periodu između naših obilazaka ``1`` i ``2`` okrečene su i sređene 2 samice potpuno, radovi na trećoj su pri kraju a radi se na još 4 (10.08.2007.)
- 2) Okrečen je deo plafona u kuhinji, koji je bio ispucan. (10.08.2007.)
- 3) U odeljenju ``C`` su postavljena 4 vodokotlića; Ispravnost i funkcionalnost vodokotlića se dnevno proverava i zavisi od pritiska u mreži; (12.10.2007)
- 4) Povećan je broj dnevnih novina dostupnih osuđenima (uvećan je 5 puta, sa 24 na 108); (12.10.2007)
- 5) Skraćeni, pojednostavljeni sadržaj kućnog reda, prilagođen razumevanju prosečnog osuđenika, su postavljeni u paviljonu ``B``; (12.10.2007)
- 6) Kućni red je stavljen u plastičnu foliju, što onemogućava da bude odmah pocepan po postavljanju; (12.10.2007)
- 7) U toku je reorganizacija rada biblioteke kako bi osuđenici koji to žele, lakše i brže mogli da uzimaju knjige na čitanje (po našem predlogu); (12.10.2007)
- 8) U toku je nabavka materijala za rad slikarske i umetničke sekcije (duborez). (12.10.2007)
- 9) U postupku pružanja pravne pomoći osuđenim licima omogućen je poverljiv razgovor sa licem iz pravne službe KPZ-a bez prisustva drugih lica. (07.12.2007.)
- 10) Popravljen je detektorska kapija za metal na ulazu u radni pogon. (07.12.2007.)
- 11) Počelo je evidentiranje nepismenosti na prijemu osuđenih lica u KPZ Niš. (07.12.2007.)
- 12) ``Povećati internu sigurnost osuđenika Albanaca u narednom periodu od najmanje tri meseca`` - Data je instrukcija službi obezbeđenja da obrate pažnju na moguće potencijalno incidentne situacije. (18.01.2007.)
- 13) ``Imajući u vidu poslednje događaje potrebno je u što hitnijem periodu uvesti video nadzor nad samicama, odnosno prostorijama za izdvajanje. Ovo ulaganje predstavlja zanemarljivu investiciju u odnosu na korist koju donosi i probleme koje sprečava.`` – U izradi je projektni zadatak za uvođenje video nadzora. (18.01.2007.)
- 14) ``Obezbediti odgovarajući smeštaj za osuđenike sa invaliditetom koji trenutno borave u KPZ Niš, a u cilju ispunjavanja obaveza državnih organa iz važećeg Zakona o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom RS.`` - Za osuđenika koji koristi kolica je obezbećena posebna prostorija a

osuđenici koji koriste štap i štake kao pomagala su smešteni u prostorije u prizemlju. (18.01.2007.)

15)Nabavljena je 21 motorola što se po iskazu načelnika službe obezbeđenja, sa već postojećim, smatra dovoljnim brojem da bi se obezbedila sigurnost radnika službe u situacijama u kojima ona direktno zavisi od njihove mogućnosti da uspostave kontakt sa drugim radnicima službe. (22.02.2008.)

16)Kupljena su 3 lap topa, iz sopstvenih sredstava, svaki za po jedan paviljon i namenjeni su radu vaspitača.

17)U toku je preuzimanje/ kupovina polovnih 20 PC-a od Fakulteta zaštite na radu. Ove kompjutere će koristiti vaspitači i 1-2 disciplinska komisija (04.04.2008.)

18)U toku je konkurs za prijem 1-2 vaspitača. (04.04.2008.)

19)Sa Filozofskim fakultetom je napravljen dogovor o saradnji koji ce početi da se realizuje od naredne školske godine (septembar 08). Po ovom dogovoru, studenti ce volontirati u KPZ-u, i pomagati vaspitačima. U periodu do septembra će biti završen ugovor o saradnji, tačno definisan broj studenata po smerovima koji će volontirati, napravljen raspored volontiranja i završen formalni deo dobijanja saglasnosti od ministarstava (04.04.2008.)

20)Prihvaćen je predlog da disciplinska komisija bude tehnički osavremenjena i koristiće za rad 1-2 kompjutera, kupljenih od fakulteta (vidi 1.) (04.04.2008.)

21)Prihvaćen je predlog da u rad članova disciplinske komisije bude olakšan dodatnom osobom za administrativne poslove - zapisničarom. U toku je formiranje disciplinske komisije od novih članova. (04.04.2008.)

22)Odobrena su sredstva za nabavku sportskih rekvizita po napravljenom spisku. Sama kupovina je predviđena za nedelju 07.04. – 13.04.08. (04.04.2008.)

23)Kućni red se zamenjuje novim primerkom po prijavi dežurnog osuđenika da je to potrebno (04.04.2008.)

24)Uspostavljena je saradnja sa psihijatrijskom bolnicom u Toponici. U okviru ove saradnje svakoga dana od 15-18h neuropsihijatar radi u ambulanti KPZ-a i odlučuje da li je potrebno osuđenike - pacijente uputiti na bolničko lečenje ili je dovoljno ambulantno u KPZ-u. (04.04.2008.)

25)Obezbeđen je odgovarajući prostor za sportske aktivnosti osuđenika. Završeno je adaptiranje nekadašnjih školskih radionica u prostor za bavljenje sportom. Ove prostorije su renovirane, okrečene, napravljen je mokri čvor, pod izravnjan i prekriven gumenom oblogom. Sada ga treba opremiti i sportskim rekvizitima, što je u toku.

Iz bezbednosnih razloga će ovde vežbati grupe od 50-60 osuđenika, iz istog paviljona, mada je prostor može da primi više. Osuđenici ce moći da vežbaju 90 minuta dnevno što je dodatno vreme preko 1 sata koji je namenjen rekreaciji i boravku na svežem vazduhu (04.04.2008.)

26)Uvedeno je novo radno mesto, zamenik upravnika (04.04.2008.)

27)U okviru poboljšanja kvaliteta pravne pomoći osuđenima, u svakom paviljonu i prijemnom odeljenju pravnik dežura jednom nedeljno, daje odgovore na pitanja, piše podneske u ime osuđenika ili nešto treće i to onoliko dugo koliko ima zainteresovanih osuđenika (04.04.2008.)

28)Urađeno je istraživanje o interesovanju osuđenika za učešće u muzičkoj sekciji i napravljena lista potrebnih instrumenata (04.04.2008.)

29)Dosledno sprovoditi evidentiranje svake primene mera prinude bez obzira da li je tom prilikom osuđeno lice zadobilo povrede, da li je osuđeno lice prijavilo da je povređeno i da li je podnelo pritužbu na postupanje službenih lica. (05.05.2008.)/ Ovo je zakonska obaveza.

30)Povećati broj zaposlenih vaspitača. (05.05.2008.)/ Zapošljen je jedan novi vaspitač na određeno vreme.

31)Zaposliti jednog lekara opšte medicine i laborantskog tehničara za kojima u ovom trenutku Zdravstvena služba ima potrebe. (05.05.2008.)/ Zapošljen je jedan lekar na određeno vreme.

32)Zaposlenima svih službi treba omogućiti sva trenutno dostupna obrazovanja u struci, koja ne moraju uvek nužno biti vezana za posao koji obavljaju; bolja stručna znanja unapređuju svaki posao koji neko radi. (05.05.2008.)

Umesto zaključka

Osuđenici sa svojim problemima su, tokom služenja kazne, najčešće van vidnog polja i interesovanja javnosti. Izuzeci su, po pravilu, slučajevi dovoljno nasilnih ili strašnih incidenata koji ih trenutno stavljaju u žižu interesovanja voajerskih medija valjda za zabavu i utehu najširih masa. Sve ostalo vreme za njih postoji velika verovatnoća da će na različite načine biti izloženi kršenju prava koja su im garantovana i da će to proći neprimećeno. Verujemo da je to konstatacija koja važi za najveći broj zatvora u svetu, pri čemu Srbija nije izuzetak.

Da bi se u Srbiji obezbedilo poštovanje prava osuđenika i njihovo kršenje svelo na što niži nivo tokom služenja kazne, naše viđenje je da je potrebno:

A/ Opšte

- Kao prioritet, unos narkotika u zatvore svesti na što manje količine. Narkotici su u direktnoj vezi sa korupcijom, što je problem koji traži sistemski prilaz;
- Da broj osuđenika u jednom zatvoru odgovara kapacitetu tog zatvora i predviđenom standardu;
- Da se uspostavi saradnja Ministarstva pravde, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za rad i socijalnu politiku, na unapređenju kvaliteta života osuđenika; Saradnja sa Ministarstvom za unutrašnje poslove je neophodna u pogledu sprečavanja krijumčarenja narkotika namenjenog tržištu u zatvoru;

B/ Rad sa osuđenima

- Da se osmisli i primenjuje opšti program resocijalizacije osuđenika koji u svojoj strukturi predviđa usklađivanje tretmana svakog pojedinačnog osuđenika prema njegovim/ njenim individualnim karakteristikama i potrebama;

Opšti program resocijalizacije treba da obuhvati, pored ostalog:

- Programe nenasilne komunikacije, kontrole stresa, preuzimanja odgovornosti za sebe i društvo i poštovanje sebe i drugih;
- Da se sa osuđenima sprovedu programi osposobljavanja za kvalitativno drugačiji život po završetku kazne (uključujući obrazovanje), na koji bi se nadovezivao program prihvata po isteku kazne i mogućnost zaposlenja;
- Da se strukturise slobodno vreme osuđenika, osmisle aktivnosti i kreativni hobiji;
- Da porodice osuđenika budu aktivno uključene u proces resocijalizacije osuđenika;

Kvalitativno promeniti odnos prema osuđenim licima i uspostaviti etičke standarde ponašanja zaposlenih u smislu poštovanja ličnosti i dostojanstva osuđenika, što podrazumeva:

- razvijanje afirmativnog pristupa u radu uopšte i posebno u stvaranju uslova koji su što sličniji spoljašnjim, što zakon ne navodi jer nije zabranjeno;

- razumevanje da je osuđenik lice kome je zbog učinjenog krivičnog dela privremeno ograničena sloboda kretanja, dok su mu sva ostala prava zagantovana;
- da je kažnjavanje za učinjeno krivično delo u nadležnosti suda i nema potrebe ni zakonskog osnova da zaposleni sprovode dodatno kažnjavanje, van disciplinskih mera;
- prekoračenje ovlašćenja u vidu prekomerne upotrebe sile prema osuđeniku bi moralo da bude tretirano kao krivično delo, a ne propust u obavljanju radne dužnosti koji se kažnjava umanjnjem plate;

C/ Participacija osuđenika

- Da osuđenici budu aktivno uključeni u kreiranje i odlučivanje o svom dnevnom životu u zatvoru;

D/ Službe

- Da se broj zaposlenih u službama dovede na optimalan prema broju osuđenika;
- Da se zaposleni u službama obrazuju o ljudskim pravima i evropskim zakonima i preporukama koji se tiču zatvora i primenjuju ih u svakodnevnom radu, kao i da im se obezbedi sticanje dodatnih veština i tehnika da bi ova znanja mogli da primene;
- Da programi rada službi budu međusobno usklađeni i u funkciji resocijalizacije osuđenika;

E/ Kvalitet rada službi

- Razviti i primenjivati efikasne mehanizme kontrole rada unutar službi;

F/ Spoljašnji monitoring

Obezbediti permanentan spoljašnji monitoring uslova zatvaranja;

Rezultati nezavisnog spoljašnjeg monitoringa daju i informaciju o potencijalnim preprekama čije bi prevazilaženje trebalo da bude regulisano podzakonskim aktima, čime bi se stvorili uslovi za dostojanstven svakodnevni život osuđenika, kao i rad službenih lica, što znači puno poštovanje garantovanih prava osuđenika od strane institucija države.

Nadamo se da smo tokom realizacije ovog projekta doprineli, kako neposrednom poboljšanju uslova zatvaranja u KPZ Niš, tako i poboljšanju sistemskih rešenja u sprovođenju zavodskih sankcija.